

ŞURKAV
Şanlıurfa
Kültür Sanat Tarih ve Turizm Dergisi

sayı
30
OCAK
2018

Sualtında Yatan Tarih
Halfeti

Altıncı Şehir
Şanlıurfa

Evliya Çelebi'nin İzinde:
Birecik'ten Urfa'ya

Kıssalı Aşık
Doksandaon

Fırat Kenarından Dersaadete
**Bucaklı Hacı Osman
Paşa'nın Hikayesi**

Urfalı Bestekârlar: 26
Mehmet ÖZBEK

Vakıfların memleketimizin önemli bir servetini oluşturduğu herkesçe bilinmektedir.

Bu servetten millet ve memleketi gerektiği şekilde faydalandırabilmek için bütün bakanlar kurulunun ve hatta yüce meclisin bu hususu önemle inceleyerek bu büyük müessesenin harap olmaktan korunmasını ve memlekete faydalı bir hale getirilmesini temenni ederim.

K. Atatürk

SAHİBİ
Abdullah ERİN
Şanlıurfa Valisi / ŞURKAV Başkanı

ŞURKAV YÖNETİM KURULU
TariK AÇIKGÖZ / Vali Yardımcısı
İsmail DEMIRKOL
M. Adil SARAÇ
S. Sabri KÜRKCÜOĞLU
Aydın ASLAN
M. Uğur BEYAZGÜL

DERGİ YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
Şükri ÜZÜMCÜ
ŞURKAV Genel Sekreteri

EDİTÖR
Öğr. Gör. S. Sabri KÜRKCÜOĞLU

HUKUK DANIŞMANI
Av. Müslüm C. AKALIN

YAYIN KURULU
Prof. Dr. Abdullah EKİNCİ
Prof. Dr. Yusuf Ziya KESKİN
Prof. Dr. Mehmet ÖNAL
Yrd. Doç. Dr. A. Cihat KÜRKCÜOĞLU
Yrd. Doç. Dr. Mahmut ÖZTÜRK
Abdurrahim DİNDARZADE
Mehmet KURTOĞLU
Halil ALTINGÖZ

GÖRSEL YÖNETMEN
Mustafa AKGÜL

SEKRETERYA
Salih KAPLAN

İLETİŞİM
ŞURKAV İdare Merkezi
YusuFpaşa Mah. Sarayönü Cad. 886. Sk.
No:27 ŞANLIURFA
Tel: 0.414. 215 65 27 - 215 82 00 (Pbx)
Fax: 0.414. 216 89 02
e-mail : surkav@hotmail.com
web adresi: www.surkav.org.tr

Ön Kapak
Halfeti Savaşan Köyü
(Sualtı Fotoğrafı: Bülent ŞELLİ)

Arka Kapak
Hacı Hafız Ahmet Balak Evi
(Fotoğraflar: Mustafa AKGÜL)

Dergideki Yazıların Sorumluluğu Yazarına Aittir.
Kaynak Gösterilerek Alıntı Yapılabilir.

BASKI
Elif Matbaası - ŞANLIURFA
TLF: 0414 312 42 41

ŞANLIURFA İLİ KÜLTÜR EĞİTİM SANAT
VE ARAŞTIRMA VAKFI YAYINIDIR
ISSN 1308-3449

4 Ayda Bir Yayınlanır (Ocak - Mayıs - Eylül)
ÜCRETSİZDİR

İçindekiler

- 2 Sunuş
Abdullah ERİN / Şanlıurfa Valisi
- 3 Evliya Çelebi'nin İzinde: Birecik'ten Urfa'ya...
Doç. Dr. Mehmet Emin ÜNER
- 9 Altıncı Şehir ŞANLIURFA
Mehmet Emin MERCAN
- 14 Cittaslow (Sakin Şehir - Yavaş Şehir) HALFETİ
Şeref ALBAYRAK - Bedir ÇİFTÇİ
- 17 Kısaslı Âşık Doksandaon (İsmail Kondu)
İ. Halil ELVEREN
- 21 Fırat Kenarından Dersaadet'e Bucaklı Hacı
Osman Paşa'nın Hikâyesi
Müslüm C. AKALIN
- 33 Şanlıurfa Geleneksel Kadın Giyiminde
"Gümüş Başlık"
İsmail SÜNGER
- 36 Mazide Kalan Bir Geleneğimiz Silsile
Hamdullah KÖZCÜ
- 37 Karakoyun Deresi, Daysan Deresi midir?
Mahmut KARAKAŞ
- 39 Urfalı Bestekârlar: 26
MEHMET ÖZBEK
S. Sabri KÜRKCÜOĞLU
- 52 Âşık Sefâî (Mehmet Acet) ve
"Kısas'ın Sedasından" CD Albümü
Dr. A. Cihat KÜRKCÜOĞLU
- 55 Geleneksel Urfa Evlerinde Dam Üstü Keyfi
Misbah HİCRİ
- 57 Urfa ve Ekmek...
Mehmet Sadık ALİCAN
- 60 Şanlıurfalı Sualtı Fotoğraf Sanatçısı Bülent ŞELLİ
Su Altında Yatan Tarih; Halfeti
Bülent ŞELLİ

Şanlıurfa'dan Selâm

Şanlıurfa geçmişte olduğu gibi bugün de coğrafyasının en önemli kentlerinden biridir. Tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, uygarlık tarihinde müstesna bir yere sahip Şanlıurfa, Mezopotamya'yı içerisine alan "Bereketli Hilal" in kalbi, antik ve ortaçağ dünyasının cazibe merkezidir. İpekyolu üzerinde yer alması, birçok medeniyetin Şanlıurfa'da yerleşmesine neden olmuştur. Günümüze kadar olan tüm dönemlerin bıraktığı izler, arkeolojik çalışmalarla ortaya çıkarılmaktadır.

Ortadoğu ve Asya'nın önemli ticaret yolu üzerinde yer alan Şanlıurfa, bu yolların kesiştiği kavşakta, şehirleşmenin, medeniyetin, farklı kültür, dil ve dinlerin buluştuğu, bir arada yaşadığı, birbirinden etkilendiği, tarihi dokusunu koruyan ve etkileşimler sonrası ortaya çıkan zengin kültür izlerini de taşıyan bölgelerden biridir.

Bölge turizmini desteklemek amacıyla GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'nca hazırlanan, "GAP Bölgesi Turizm Odaklı Tanıtım ve Markalaşma Projesi"yle bölgedeki dokuz ili turizm destinasyonu haline getirip tek bir isimle "Mezopotamya" markasıyla dünyaya tanıtacağız. "Mezopotamya" markasıyla bölgemizin 2023 Türkiye'sinin vazgeçilmez turizm odağı haline geleceğine inanıyoruz. Çalışmaların ilk adımı olarak "www.mezopotamya.travel" web sitesi hazırlanarak hizmete sunuldu. Mobil sürümleri de bulunan sitede, turizmle ilgili konaklama, gezi, yeme içme ve navigasyon gibi çok sayıda özellik yer alıyor.

Başta Balıklıgöl-Dergâh Platosu'nda ve Şanlıurfa'nın tüm tarihi turistik alanlarında mekânların tarihi ruhuna uygun düzenlemeleri yapmak amacıyla Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi ile birlikte yürüttüğümüz çalışmalar devam etmektedir.

İnsanlığın antik çağından, ortaçağa ve yeniçağa kadar her döneme ait kalıntıları Şanlıurfa'da bulunmakta. Göbeklitepe arkeolojik alanı sahip olduğumuz en önemli zenginliklerden bir tanesi. Milattan önce 4 bin yıllık geçmişi olan Stonehenge'den 6 bin yıl daha eski tarihi olan 12 bin yıllık Göbeklitepe'nin devam eden arkeolojik kazılar sonunda daha da eskiye gideceğine inanıyoruz. Göbeklitepe'de üst çatı örtüsü tamamlanmış olup ziyarete açılış törenini uluslararası bir organizasyon olarak gerçekleştireceğiz. Göbeklitepe'nin "UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesi"ne dâhil edilmesi için olumlu, objektif bir değerlendirme yapılacağını umuyoruz.

Valiliğimiz öncülüğünde ŞURKAV tarafından projelendirilen çalışmayla Balıklıgöl yanında daha önce taziye evleri olarak hizmet veren mekânları yeniden düzenleyerek "Halilürrahman Kültür ve Sanat Külliyesi" adıyla turizm

amaçlı hizmete açtık. Külliye; "Halilürrahman Kitaphanesi ve Şanlıurfa Dijital Tanıtım Merkezi", "Şanlıurfa Hattatlar Sergi Salonu" ile "Çok Amaçlı Sergi ve Sunum Salonu"ndan oluşuyor. Daha önce hizmete açılan Rızvaniye Külliyesi içindeki "Geleceksel El Sanatları Atölyeleri" ise turizmde ilgi odağı haline geldi.

Şehir merkezindeki bazı meydan ve sokakların iyileştirme çalışmaları ve fiziki altyapının iyileştirilmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir. Şanlıurfa'nın simgesi Halilürrahman Gölü ve Hz. İbrahim'in doğduğu mağaranın içinde yer aldığı Balıklıgöl Platosu'nda yürütülen fiziki iyileştirme, bakım ve onarım çalışmaları ise tamamlanmak üzere.

"Harran Kümbet Evi Restorasyonu ve Butik Otele Dönüşüm Projesi" ile "Harran Gözlem Evi (Rasathanesi) Projesi"ni GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'nın desteğiyle uygulamaya geçirmiş bulunuyoruz.

Ayrıca; insan gücü, tarımsal üretim potansiyeli, turizm olanakları ile Türkiye'nin en önde gelen şehirleri arasında yer almakta olan Şanlıurfa'yı geleceğe taşımanın gayreti içindeyiz. Şanlıurfa'yı her alanda hak ettiği başarıya ulaştırmak hepimizin ortak gayesidir. Bunu yaparken sadece kamu kuruluşlarına değil, sivil toplum kuruluşları, gazeteciler, bu şehirde yaşayan ve şehrinin geleceğini düşünen herkese sorumluluklar düşüyor.

İnsanlık tarihinin başlangıcından bugüne tanıklık eden kültür miraslarını içerisinde barındıran çok değerli bir şehirde yaşadığımızın bilincindeyiz. Bu bilinçten hareket ederek "Şanlıurfa'da Tarih Yeniden Canlanıyor Projesi" ile sürdürülebilir bir şekilde tarihi ve doğal çevreyi, maddi ve manevi kültürel mirasımızın korunmasını hedefliyoruz.

İlimizin kültür, sanat, tarih ve turizm değerlerinin tanıtılması ve bilinmesinde önemli katkıları olan ve 30. sayısına 100 yazar ve 350 makaleyle ulaşmış olan dergimize emeği geçen arkadaşlarımızı tebrik ediyorum.

Sahip olduğumuz zengin kültür ve turizm değerlerini görmeleri ve misafir severliğimizi yaşamaları için tüm dünyayı Şanlıurfa'ya bekliyor, en kalbi hislerle Şanlıurfa sevdalarına selam, sevgi ve saygılar sunuyorum.

Abdullah ERİN
Şanlıurfa Valisi / ŞURKAV Başkanı

Birecik İlçesi ve Köprü'nün Havadan Görünümü / 2017

Evliya Çelebi'nin İzinde: BİRECİK'TEN URFA'YA...

Doç. Dr. Mehmet Emin ÜNER
Harran Üniversitesi
Fen Edebiyat Üniversitesi Tarih Bölümü
meuner@gmail.com

Evliya Çelebi, nâm-ı diğer "Seyyâh-ı âlem"...

Her şey "Şefaât ya Resulallah" yerine heyecanla "Se-yahât ya Resulallah" demekle başlamış. Çok genç yaşta düşmüş yollara, ömrünün elli bir yılını seyahatlerde, bir bel-deden bir beldeye uzanan yollarda, çeşitli şehir ve ülkeler-de geçiren bir seyyah. Seyahat ettiği coğrafyanın yüz ölçü-mü yaklaşık yirmi beş milyon kilometre kare. Binlerce kilo-metre yol... Hal böyle olunca, benim Evliya ile yaptığımı "minik bir yolculuk" bile denemez. Çünkü çok küçük bir coğrafyada, Urfa sınırları içinde bir yolculuk bu. Bu yolculuk sı-rasında uğradığımız yerleri tasvir ederken ve hakkında bilgi verirken o dönemin dilini yansıtmaya açısından bazen bir cümle bazen de bir paragrafı Evliya'nın kaleminden verme-yi uygun buldum. Ancak burada Evliya gibi, beldeler hak-kında ayrıntılı bilgi vermek yerine manzaraları "tefekkür" et-meye çalıştım. Yine mekânlar hakkında yer yer kısa bilgiler vermek gerektiği, onu da ihmal etmedim.

Başlangıç noktamız Birecik...

Arat Dağı'ndan Birecik'e doğru giderseniz şehir gö-rünmez ancak varıp köprüyle yaşıt tünelden geçince tarihi bir beldeye geldiğinizin hissine kapılırsınız. Tünelden çıkın-

ca Fırat sizi karşılar, ama daha seyretmenin tadına varma-dan içinde bulunduğunuz araç sizi uzaklara götürmüş bile. Arkanıza dönüp hissine kapıldığınız tarihi şehri, muhteşem Fırat'ı bir daha seyretmek, tefekkür etmek arzunuz ise ger-çekleşmez, çünkü çoktan Antep sınırına girmiş, tepeyi

1960'lı yılların başında Birecik Köprüsü'nün Güneyden Görünümü

Kuzeybatıdan Birecik'e Bakış / 2017

aşmış olursunuz. Şansınız varsa, Antep cihetinden şehre gelerseniz, bütün ihtişamıyla hem Fırat, hem de tarihi Birecik şehri bütün cömertliğiyle, size adeta kucak açar gibi, manzarasını sunacaktır. Bir taraftan bu manzarayı hayran hayran seyrederek, diğer taraftan “her gün bu manzaraları görüp tefekkür etmekten aciz olan insan var mı?” diye düşünür, hayıflanırsınız. Bir an önce kaleye çıkıp bu manzaraları daha yüksek bir yerden seyretmek istersiniz ama bulunduğunuz konumda aldığınız hazzı da kaybetmek istemeyeceksiniz.

Peki Fırat'ı güneş doğarken mi yoksa güneş batarken mi seyretmek, tefekkür etmek daha güzeldir?

Bence böyle bir soru abes olur.

Güneş doğarken parıldayan, adeta gülücükler saçarak akan suyun kabarıkklarının verdiği süruru nerede bulabilirsiniz?

Ya suyun adeta bir yere yetişecekmiş gibi çağlamasının verdiği coşku, deniz durgunluğunda bulunabilir mi?

Çağlar, coşar Halifeler diyarına, İmam-ı Azam beldesine, Bağdat'a bir an önce varmak istercesine. Bunları tefekkür ettikçe çağlayan bir su kabarığına imrenirsiniz.

Güneş'in ihtiyarlamış vaktinde, tünel çıkışında karşılaşılabileceğiniz manzaraya hazırlıklı olun. Karşınızda bir yangın varmış gibi, Fırat'ın sularının yandığını sanırsınız. Onunla birlikte belki de içiniz yanar, hüzünlenirsiniz.

Bildiğiniz bütün ağıtları yakar, ya da Ahmet Haşim'in şu mısralarını mırıldanırsınız:

“Sular sarardı yüzün perde perde solmakta

Kızıl havaları seyret ki akşam olmakta”

Bir süre sonra toparlanır, anı tefekkür etmeye, içindeki hikmeti düşünmeye başlar, bu sefer şu mısraları terennüm edersiniz.

“Bu bir lisân-ı hafidir ruha dolmakta

Kızıl havaları seyret ki akşam olmakta”

Evliya, “Arz-ı Mukaddese içre cereyân eden bu nehr-i Furât ve nehr-i Âsî'den gayri nehr-i azîm yokdur”(1) diye yazar.

Bulduğunuz konumu değiştirmek, karşıya geçmek isterseniz, kelekleri beklemeye gerek yok. Mütevazı köprüden, Birecik Köprüsü'nden geçebilirsiniz. Köprü'nün “tarihî” değeri belki yok ama, tarihî kadar “değerli”. İki kıtayı birbirine bağlayan köprülerden daha önemli olduğunu söylesem belki biraz mübalağa etmiş olurum ama çok abartmış sayılmam.

Doğu ile batıyı birleştiren köprüdür, Birecik Köprüsü.

Nerenin doğu ile batısını?

Tabii ki verimli Anadolu topraklarının!

Evliya buradan geçerken bu köprü olmadığı için hikâyesinden kısaca bahsetmek bana düşer.

Anadolu'nun Güneydoğu'sunu gezdiğinizde bu bereketli toprakları sulayan iki büyük nehir, Fırat ve Dicle'yi görürsünüz. Güneyden doğuya varmak isterseniz bu nehirleri geçmek zorundasınız. Fakat bu nehirlerin suları kolay geçit vermezler, hele baharda dağların karı eridiğinde... Bu yüzden yüzyıllardan beridir Antep'ten öteye Urfa'ya, Diyarbakır'a, ya da ters istikamete gitmek isteyenler Birecik kazasının hemen yanında Fırat'ı sallarla geçmek zorundaydı. Taşımacılığın kervanlarla yapıldığı tarihlerde salla bir kıydan öbür kıyıya geçmek o kadar önemli bir problem oluşturuyordu. İş asıl otomobiller, büyük yük araçları Fırat'ın kıyısına gelmeye başlayınca zorlaştı. En büyük salın çekerki beş tondur. Beş tondan fazla yüklü araçlar geldi mi önce yükler boşaltılır, araç karşıya geçirilir ve tekrar yüklenirdi. Bu durum hem zaman kaybına sebep oluyor, hem de pahalya mal oluyordu. Bu duruma çözüm getirmenin tek yolu, buraya bir köprü yapmaktı. Bu büyük ve zahmetli bir iş olacaktı ama köprü'nün bulunduğu konum, yerine getireceği görev hesaba katıldığında, büyük masraflara, zahmetlere ve tehlikelere katlanmaya değerdi.

Daha Osmanlı Devleti zamanında doğu ile batıyı birbirine bağlayacak bir köprü tasarlanmıştı. Hatta bunun için ilk çalışmalar 1912 yılında yapıldı. Halep Vilayeti'nin Baş Mühendisi Nadir Bey, Birecik'te yapılacak olan köprünün önemini belirten bir raporla birlikte kendi hazırladığı projeleri de İstanbul'a gönderdi. Fakat Balkan Savaşı, arkasından Birinci Dünya Savaşı, bu doğuyu batıya bağlayacak köprünün yapılmasına müsaade etmedi.

Osmanlı Devleti tarih sahnesinden çekildikten sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti döneminde, 1933'te Birecik Köprüsü işi tekrar ele alındı. Yeniden projeler hazırlandı. Hatta 512 bin liralık bir de keşif yapıldı. Fakat yeterli ödenek olmadığı için proje yine sonuçsuz kaldı.

1950'de işbaşına gelen Menderes Hükümeti'nin ele aldığı ilk işlerden biri Birecik Köprüsü oldu. 1952 yılında inşasına başlanan köprünün açılışı Nisan 1956'da devrin Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes tarafından yapıldı.

Köprüden bahsedip de köprünün adeta bekçiliğini yapan mühendise bir fatiha göndermeden geçmek olmaz. Uzunluğu 720 metre ve yapıldığı yıllarda Türkiye'nin en uzun köprüsü olan Birecik Köprüsü'nün başında bir mezar vardır. Burada köprünün ebedi bekçisi Yüksek Mühendis Kadri Çile yatmaktadır. Kadri Çile, Birecik Köprüsü'nün ilk şantiye şeflerindendi, arkadaşları arasında çok sevilen bu değerli mühendis *-halk tabiriyle ciğeri beş para etmez-* bir işçi tarafından görev başında vurulmuştu.

Geçmişte bir eser yaptırınlar, eserlerinin yanına kendi mezarlarını da kazdırarak, eserlerini ebediyen kendileri korumak istemişler. Mühendis Kadri de görev aldığı bu eseri o kadar sahiplenmiş ve geleceğinden endişe duymuş olmalı ki, onu ebediyen korumak adına başında bekliyor. Bugün Anadolu'nun birçok şehrinde, dünyayı ahirete yaklaştıracasına hâlâ yaşayan ve yanlarındaki eserleri de yaşatan hazireler görürsünüz.

İşte bu da tek mezarlık bir hazire...

Yolunuz düştüğünde mezarına bir çiçek bırakmayı, köprüden geçerken bir Fatiha okumayı ihmal etmeyin...

Coşkun akan Fırat'ın cazibesi ve köprünün "mütevazı" fakat son derece "işlerliği"ne kapılıp, kaleye kadar gitmeyi ihmal etmeyin.

Birecik Kalesi / 2017

Kale, Fırat Nehri'nin doğu kıyısında yalçın bir kaya üzerinde yapılmış. Büyük kısmı yıkılmış olan kale, güney cephesinden bakıldığında hâlâ çok heybetli bir görüntü vermekte, adeta "yıkılmadım ayaktayım" dercesine. Ancak arka tarafına geçtiğinizde can çekiştiğine şahit olacaksınız. Harran-Bağdat güzergâhının yirminci kilometresinde yer alan ve Eyyubiler devrinde inşa edilmiş olan Han el-Barur Kervansarayı'na yapılan muamele ona da yapılmış, taşları sökülerek -hem de- işgal edilen arazisine ev yapılmış. Ayakta kalan son burcu da madde bağımlılarına mesken olmuş. (Kaleye çıkmak istediğimizde çevredekiler bu konuda bizi uyardılar.) Evliya ise bu kaleyi sağlamlık açısından Mardin Kalesi'ne benzetir.

"... ammâ iç kal'ası kadar sa'b hisâr meğer kal'a-i Mardin ola"(2).

Evliya kaleden bakarken neler gördü? Halep'ten gelip, Fırat'ın karşı kıyısında Urfa, Diyarbakir istikametine gitmek üzere keleklerle geçmeyi bekleyen deve katarları, bir taraftan da bunları geçirmek için Fırat'ın azgın suları ile boğuşan kayıkçı ve hamallar.

Evliya'nın Birecik'te görüp de yazdığı konaklar, camiler, han, hamam vesaireyi aramak nafîle bugün.

Birecik, bir zamanlar Ortadoğu'nun önemli bir ticaret merkezi, bölgenin en önemli tersane kenti, aynı zamanda kendir, zeytinyağı ve sabun imalat merkezi. Bu üç ürünün de Urfa gümrük defterlerinde çokça adı geçer(3). Evliya da bu ürünlerden bahseder, özellikle zeytin için Birecik'in zeytin ovası olduğunu yazar. Ancak Evliya tersaneden bahsetmez. Biz de konuyu tersane ile bitirelim:

Birecik Tersanesi'nin kuruluş tarihi bilinmese de 16. yüzyılın ilk yarısında faaliyette olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim 1552 yılında iki sandal inşa edilen tersanede 1571 yılında 250'si asker, 150'si zahire gemisi olmak üzere 400 gemi inşa edilmiştir(4).

Evliya'nın Birecik'e gelişinden sadece sekiz yıl önce gerçekleşen Bağdat seferinde kullanılacak topların büyük kısmı bu tersanede dökülmüştü. Bu gün tersanenin izlerini

Fırat kenarında tersaneler / 1899 (Fotoğraf: Max von Oppenheim)

Rumkale / 2010

aramak boşuna, çünkü nehir yatağı yüz metreden fazla dolurmuş durumda.

Evliya'nın, dolayısıyla benimde bir sonraki durağımız dünyada emsali olmayan, "siyah güller diyarı" Rumkale...

Rumkale'ye Birecik tarafından giderseniz, coğrafyanın aynı olması bakımından size çok cazip gelmeyebilir. Ancak Harran ovasını arkanızda bırakıp giderseniz, size daha çok cazip ve ilginç gelecektir. Zira Harran'ın düzlükleri yerini derin kayalık kanyonlara bırakıyor. Uçsuz bucaksız düzlüklerin derin manzaraları farklı bir derinliğe dönüşüyor. Böylesi güzellikteki kanyonları ancak Uşak Ulubey Kanyonları ile mukayese edebilirsiniz. İkisinin arasındaki fark birini tekne ile gezerken, diğerini ise cam terastan seyretmeniz. Fırat'ın turkuaz renkli suları üzerinde ilerlerken aslında hırçın, deli dolu akan bir nehrin nasıl bu kadar berrak ve huzurlu olduğuna şaşıyorsunuz. Oysa hep beraber anıldıkları Dicle Nehri daha dingin ve sakin akar ama biraz bulanıktır suları.

Sarı renkli yüksek kayaların tepesine oyulmuş eski bir uygarlık kalıntıları tam Fırat ile Merzimen Çayı'nın birleştiği bir noktada yer alır. Bu haliyle biraz da Haliç ile Marmara denizinin birleştiği noktada bulunan Sarayburnu ve Tuna ile Sava Nehri'nin birleştiği noktada yer alan ve Osmanlıların Orta Avrupa içlerine yapılan seferlerde bir üs olarak kullandıkları için "Dârül-Cihad" dedikleri Belgrad'ı andırır.

Sarayburnu, Belgrad nire... Rumkale nire... herbiri birbirinden nerdeyse binlerce kilometre uzaklıkta ama birbiri-

Suruç Ulu Camii

Halfeti / 1998

ne benziyorlar. Şaşırmamalısın! Yaradani bir...

Kayalara oyulmuş kale doğa ile o kadar uyumlu bir mimari özelliğe sahip ki, sanki insan eliyle yapılmamış gibi. Hangi kısım doğal, hangi kısım yapılmış kestiremezsiniz. Akşam güneş batarken, kalenin altında tekne ile gezinti yaparken, gündüzün o şen şakrak durumu kendisini hüzne ve biraz da korkuya bırakır. Kalenin dibinde bir mehtap gezintisi nasıl olur bilmem?

Evliya ise kalenin içindekileri saydıktan sonra şöyle tarif eder:

"...Kal'ası şekl-i muhammes şeddâdî ve sengîn binâdır"(5).

Siyah güller diyarından bir sonraki uğrak yerimiz Evliya'nın "şehr-i kadîm, hâlâ ülke-i azîm, vâdî-i Surûc" dediği Suruç kazasıdır.

Urfa tarafından gidip, Suruç Ovası'nın görüldüğü noktada bir yaz günü ikinci üzeri güneşi karşınıza alıp seyrettiğinizde, ova bir hayal gibi uzar. Yerden kalkan tozlardan, buharlaşan sudan ova bir bulutla kaplanmış gibi görünür, adeta kendinizi uçakta düz bulutların üzerinde uçuyormuş gibi hissedersiniz. Ne şehir merkezi ne de diğer yerleşim alanları görünmez, ancak bu bulutun altında yoğun bir hayatın devam ettiğini bilirsiniz. Aynı noktada bir bahar günü güneşi arkanıza alıp ovayı seyrederken, ova uzayıp gider; adeta Suruç kazasının Osmanlı dönemindeki bütün topraklarını görürsünüz. Suruç şehir merkezi de dâhil ovadaki bütün yerleşim alanları adeta ayağınızın altında gibi durur. Ancak bundan tam 372 yıl önce buraya uğrayıp gördüklerini yazan Evliya'nın gördüklerini düşündüğünüzde ovada bazı şeylerin eksik olduğunu fark edersiniz: Dut ağaçları ve ipek. Evliya "dud bâğları hıyâbânından geçilmeyüp beş bin yük harîr oşr-i sultânî hâsıl olurmuş" diye yazar meşhur seyahatnâmesinde. Bugün ilçeye girerken değil ağaçlardan geçilmemek, yol kenarında tek bir dut ağacı bile bulmak nerdeyse imkânsız. Ancak Evliya eğer bugün ilçeye uğrayacak olsaydı, cadde kenarının dut ağaçları yerine arabalardan geçilmediğini görürdü. Bir dönem nar bahçeleri meşhurdu. Onun da ekonomik getirisi olmayınca onlar da söküldü.

İpek ve ipekçilik unutulunca, dut ağaçlarına ne ihtiyaç!..

Tepede Suruç Ovası'nı seyrederken, kendinizi bu andan soyutlayıp tarihin dehlizlerine dalarsanız gözünüzün önünde korkunç manzaralar resm-i geçit yapabilir, metin olun. Ovaya doğru tozu dumana katıp gelen, bölge insanına benzemeyen, geçtiği yerde taş üstünde taş, omuz üstünde baş bırakmayan Moğol ordusudur. Tahammül edip beklerseniz, tüm bölgeyi kendisine itaat ettiren Hülagu'ya karşı direnen Suruç halkının kılıçtan geçirilişine ve şehrin yıkılışına şahit olacaksınız.

Suruç kendisi "tarihî" bir kent olmasına rağmen, "tarihî eser" bakımından son derece fakirdir. En eski tarihî yapı Ahmed Bican Camii'dir. Onun da geçmişi bir yüzyıldan biraz fazladır. Tarihi eserin bu kadar nadir olduğu bir ilçede 1930'lardan bu yana üç nesildir devam eden bir "Sait Usta Kebapçısı"nı da "tarihi" saymak çok abes kaçmaz umarım. Şehirde bulunan iki han da yakın zamanlarda yıktırılarak yerine betonarme binalar yapılmış. Taş ocaklarına uzak oluştundan dolayı yapılar genelde kerpiçten yapıldıklarından onların harabe olup ortadan kalkmaları daha kolay olmuş. Suruç'ta tarihlendirilebilecek en eski mekân "Şeyh Müslim Zaviyesi"dir. O da merkeze beş kilometre mesafededir. Zaviye yapı olarak değil de burada yatanın şahsiyeti itibarıyla kendisinden bahsedilmeyi fazlasıyla hak etmektedir.

Şeyh Müslüm Zâviyesi'nin kuruluşu ve kurucusu olan Şeyh Mesleme bin Na'me es Serucî hakkında çok az bilgiye sahibiz. Şeyh Müslüm et-Teberdâri olarak da bilinen Şeyh Müslüm, Suruç'a bağlı Ziyaret köyünde doğmuştur. Doğum tarihi bilinmemekle beraber ölüm tarihi olarak 1170 (miladi) yılı gösterilmektedir. Köyün bu ismi alışının belki de zaviyenin kuruluşundan sonra çevreden insanların gelip burayı "ziyaret" etmesinden dolayı olabileceği düşünülebilir. Zira kurulan bir zaviyenin etrafında zamanla yerleşim alanlarının oluştuğu bu gün Anadolu'daki birçok köy isminden bilinmektedir. 1520 tarihli Tapu Tahrir Defteri'nde Suruç nahiyesinde altı köy ismi geçmektedir ki bunların nüfusça en kalabalık olanı Zaviye-i Şeyhmüslim adını taşıyan köydür. Zaviye-i Şeyhmüslim veya kısaltılmış şekliyle Şeyhmüslim Köyü, 16. yüzyıl boyunca nahiyenin en kalabalık köyü olma

özelliğini korumuştur. Köy adını taşıdığı Şeyhmüslim Zaviyesi'nin çevresinde kurulmuştur. Ortaçağın meşhur şehri Suruç'un harabelerine yakınlığı da ona ayrı bir cazibe imkânı sağlamış, kuzeyden güneye inen yollarda bir uğrak yeri konumuna gelmiştir.

Şeyh Müslüm'ün vefat'ından iki yıl önce yani 1168 yılında, içinde cami, zaviye, tekke olmak üzere külliye şeklinde bir yapı inşa ettirilmiştir. Yapının etrafı Selçuklu ve Osmanlı dönemine ait mezarlarla çevrilidir. Bu külliyenin Selçuklular zamanında yapıldığı tahmin edilmektedir. Mezarlığın doğusunda Eyyubiler tarafından yapılmış ve birkaç defa restore edilmiş üzeri toprakla örtülü camii yer almaktadır. IV. Murad'ın 1636 yılında Bağdat Seferi'ne giderken, buraya uğrayıp camiyi genişletmek için emir verdiği ve caminin bugünkü şeklini böylece aldığı rivayet edilmektedir. Türbenin kuzey kapısında bulunan kitabeye göre, bu türbe 1538 yılında Şeyh Muhammed oğlu Şeyh Hasan tarafından yaptırılmıştır(6).

Evlîya, Suruç'a Moğol belasından 385 yıl sonra uğramış, ancak diğer kaynakların aksine bundan bahsetmez. O, kale ve şehrin Haçlı seferleri zamanında tahrip edildiğini yazar. Kendi ifadesiyle:

"Rûm keferesi Âl-i Selçukiyân'a galebe edüp yer götürmez kefer-i fecereler ile Kudüs'e azîmetedüp bu Suruc sahrâlarında cem'iyet ederken çîmden mebnî toprak kal'asıyla şehrin harâb edüp hâlâ âsâr-ı binâları zâhîrdir ammâ kal'adan nâm [u] nişân yokdur".

Oysa kendisinden tam 285 yıl sonra düzenlenen salnâmede şehrin daha önceleri çok canlı bir yer olduğunu ancak Moğollarından tahribinden sonra bir daha toparlanmadığı vurgulanır. Daha sonraki yıllardaki salnâmelerde de bu aynen tekrarlanır, ki diğer kaynaklar da bu bilgiyi teyit ederler. Salnâmelerin diliyle: "Suruç mukaddemleri pek meşhur ve ma'mur imişse de Timurlenk harap etmiştir".

"Evlîya ovanın havasının çok güzel ve yumuşak olduğunu, insanların gece gündüz ferah olduğunu ve sağlam yapıldıklarını söyler. Havası güzel ve mutedil olduğundan insanların çoğunun sahillere göç etmeyip burada oturmayı tercih ettiğini söyler."

▲ Restorasyon Sonrasında Çarmelik Camii ve Kervansarayı / 2017

Kendi ifadesiyle:

“Bu sahrâ-yı Suruc'un ol kadar âb [u] hevâsı latîfdir kim şeb [u] rûz âdem hâyâtı câvidân bulur. Ekseriyyâ halkı gâ-yetten dürüstdür. Ve niçe bin yerde âb-ı hayât turnagözü uyûn-ı câriyeler var kim misli meğer Bingöl yaylağında ola. Ve hevâsı gâyetül-gâye i'tidâl üzre olduğundan niçe kabâ'il [ü] aşâ'ir sevâh ile göçmeyüp sahrâ-yı Suruç'da sâkin olur” (7).

Buranın sakinlerinin Türkmen ve Kürtler olduğunu, meşhur aşiretlerin Dınayi ve Berazi aşiretleri olduğunu ve bunların dut ağaçları içinde ipek yetiştirip ipek vergisini verdiklerini yazar.

Evliya'nın izini sürerken yolum Çarmelik köyüne düştü. Bugün adı Büyükhan olan Çarmelik, 150 hanelik bir köydür. Şanlıurfa'nın Bozova ilçesine bağlı olup, Şanlıurfa ile Birecik arasında yer alır. Suriye sınırına yaklaşık 35 km. mesafededir. Köy büyükçe bir höyüğün güney yamacında kurulmuş, çevresi –çok yüksek olmasalar da- dağlarla çevrilidir. Köyün doğusunda büyükçe bir sulama göleti yapılmış ve buradan Suruç ovasına su verilmektedir.

Evliya buraya 1646 yılında uğradığında içinde asker bulunan bir kale, camii ve mescitler, hamam, birkaç dükkân ve bir kervansaraydan bahsediyor. Evliya'nın bahsettiği kalenin bulunduğu höyüğün üzerinde durup kuzey tarafına baktığınızda uçsuz bucaksız bir ufukta Adıyaman üzerinden karla kaplı Toros dağları bütün haşmetiyle görüş alanınızı süsler. Güneye döndüğünüzde höyüğün hemen dibinde kervansaray.

Kervansarayın kapısı tam da höyüğe nazır. Yukarıdan bakıldığı için kervansarayın içi de görünüyor. Büyük tüccarlar kervansarayın dört köşesinde bulunan daha büyük odaları tutmuş, diğer orta halli tüccarlar ise diğer odalarda dinlenmekte. Avluda ise develer. Onlar da dinlensin diye yükleri indirilmiş. Bir günün sonunda yürüyüş yorgunluğunu atmaktalar. Sabah ezanı ile ortalık canlanacak, hancı yüksek sesle soracak: “mallarından, paralarından eksiki olan var mı?”. Varsa bir “vukuat” kapı açılmayacak, kervanlar yola çı-

kamayacak olay çözülene kadar. Yoksa kapı açılacak, yüklü deve katarı eşeğin rehberliğinde yola çıkacak. Bu saatte Halep istikametine gidecek kervan güneşi arkasına alacak, Urfa'ya doğru yola çıkan kervan ise biraz sonra doğacak güneşe karşı yol alacak.

Burada tarihin derinliklerine dalarsanız; büyük bir ordu gürültüsüyle sarsılırsınız. İkinci üzeri elini gözlerine siper yapıp güneş tarafına baktığınızda toz duman içinde devrin en büyük komutanı İskender'i ordusunun başında yaklaşmakta olduğunu görür dehşete kapılırsınız. Ama korkmayın, İskender Hülagu gibi tahripkâr olmadığı gibi hedefi de siz değilsiniz. Tam da höyüğe tırmanacaklar derken beşyüz metre kala ordu duracak. İskender aylardır yolda olan ordusuna bir dinlenme molası vermiştir. Gözlerinize inanamaz, hayal gibi gelir size. İskender kısa bir süre sonra burayı terk eder ama ismi hep kalır: İskender Tepesi.

Makedonya nire, Anadolu nire...

Evliya'nın izinde vardığım Çarmelik köyünde bugün onun bahsettiği yapıları aradıysam da bunlardan kale, hamam, dükkân ve mescitlerden hiçbir iz bulamadım. Adı geçen camii ile han ise yakın bir tarihte yenilenmişler.

Muhtemelen kendisinin de konakladığı Kervansaray hakkında daha geçen seneye kadar çok farklı görüşler ileri sürülüyordu. Kimine göre bu yapı bir Selçuklu yapısı, kimine göre Eyyubi yapısı, bir başkasına göre Osmanlı yapısı idi. Hatta daha gerilere götürülenler bile vardı. Ancak bu sârtırların yazarı tarafından bu kervansarayın Osmanlı dönemine ait olduğu ve banisinin kim olduğu tespit edildi ve bir makale olarak yayınlandı(8).

Çarmelik'ten kalkan Evliya, bir günlük mesafede bulunan Urfa'ya kadar “kayda değer” bir manzara veya olay ile karşılaşmamış olmalı ki, hiçbir şeyden bahsetmez.

Urfa şehir merkezinde Evliya'nın izini sürmek ise bir sonraki “sefer”e...

SONNOTLAR

- 1) Evliya Çelebi, Seyahatnâme, (hazırlayanlar: Seyit Ali Kahraman- Yücel Dağlı), İstanbul 1999, c. 3, s. 89
- 2) Seyahatnâme, s. 88
- 3) Mehmet Emin Üner, Urfa Gümrük Defterleri, Şanlıurfa 2017.
- 4) Cengiz Orhonlu-Turgut Işıkal, “Osmanlı Devrinde Nehir Nakliyatı Hakkında Araştırmalar: Dicle ve Fırat Nehirlerinde Nakliyat, TD. İstanbul 1963, Sayı 17-18, s. 79.
- 5) Seyahatnâme, s.89
- 6) Mehmet Emin Üner, Halep Salnâmelerinde Suruç, İstanbul 2017
- 7) Seyahatnâme, s. 90
- 8) Mehmet Emin Üner, “Urfa-Halep Yolu Üzerinde Bir Derbend: Çarmelik Derbendi”, Şanlıurfa Kültür Sanat Tarih ve Turizm Dergisi, Sayı 27.

Altıncı Şehir ŞANLIURFA

Mehmet Emin MERCAN
Edebiyat Öğretmeni
memercan@gmail.com

I
Rüya, tılsım ve tarih kelimeleri, eğer bir şehrin adıyla birlikte anılacak olursa bu şehir hiç şüphesiz Şanlıurfa olmalıdır. Atılan her adımın yankılandığı dar sokaklarında, lirik bir tarihin ezgisini duyar; bir milis hareketi olan kurtuluş mücadelesinin epik naralarını yine bu şehirde hissedersiniz. Yüzerce yılda ruh bulmuş mimarisine, hanlarına, hamamlarına, eyvanlı ve çardaklı evlerine, suyla hemhal olmuş camilerine bakınca, tarihin ve mimarinin bir araya gelerek eşyada ruh bulmuş o tılsımlı yüzüyle karşılaşsınız.

Şanlıurfa'da çocukluk; tılsım, rüya ve ritüel kavramlarıyla özdeşleşmiş bir hayat dönemidir. Sıcak bir yaz gecesi, çardaklı bir evin damına kurulmuş olan bir tahtta uyurken en sihirli masalları -içine sonsuzluk duygusu katılmış olarak- yıldızlardan dinlemek, bu şehrin çocukluğa sunduğu enfes imtiyazlardan sadece bir tanesidir. Cami avlularında yem pe-

şinde koşan güvercinlerin -belki de çaresizlikten kaynaklanan- itimadı ve teslimiyeti, bu çocukluk sihrini perçinleyen eşsiz bir karabet duygusudur. Bu şehirde doğan bir çocuksanız eğer, ilk duanızı, ilk yakarışınızı "Çömçe Gelin" ritüeliyle yaparak mistik bir âleme doğru yapılan bir yolculuğa ilk adınızı atma şansını yakalayabilirsiniz.

"Çömçe gelin nar ister
Allah'tan rahmet ister
Ver Allah'ım ver ..."

Mahalleleri birbirine bağlayan efsunlu kabaltıların sıradan ayak seslerine kattığı o ahenk ve akustik eşliğinde, Osmanlı tarihine, Selçuklu tarihine ve çok daha ötesine derin zaman yolculuğu yapabilirsiniz. Bu yolculuk kadim şehrin size sunduğu imkânlardandır.

Sıcak bir yaz Ramazan'ını Akkoyunlu hükümdarı tarafından yapılmış olan ve avlusundan akarsu geçen bir cami-

de cüz dinleyerek idrak etmek Şanlıurfa ahalisinin ruh dünyasındaki manevi iklimi besleyen eşsiz bir enstantanedir. Sebil ritüeliyle şenlenen teravih sonrasını sabahlara kadar sürdürmek ve bunu meyan şerbetleriyle, külünçelerle pekiştirmek ciğer kebablarıyla taçlandırmak, maneviyatla dünya tadını aynı potada birleştiren bir Ramazan'ı idrak biçimidir.

Hz. İbrahim-Nemrut söylencesiyle ünü dünyaya yayılmış olan Balıklıgöl'ün tılsımlı güzelliği, her yıl yüzbinlerce insanı kendine çeken bir cazibe kuvvetidir. Yan yana duran ve sadakat ile teslimiyetin en korkunç alevleri bile serinliğe, selamete dönüştürebildiğini insanlığa hatırlatan Halil'ür-Rahman ve Aynzeliha gölleri, içinde yüzen munis görünümü balıklarıyla bu evrensel duyguları bütün çağlara ve nesillere öğretmeye devam etmektedir. Çölün ortasında bir vaha hissi veren bu esrarlı plato, yakıcı yaz sıcaklığını serinliğe dönüştüren uhrevi ve mucizevî bir iksir gibidir. Hemen üzerlerine konuşlanmış olan ve dört bin yıl önce yapıp bugüne dek ayakta kalmayı başarabilmiş olan Urfa Kalesi, azamet ve heybetiyle bir tablonun güzelliğini perçinleyen sihirli bir fırça dokunuşunu andırmaktadır.

Evlıya Çelebi "Seyahatname"sinde Urfa Kalesi'ni anlatırken etrafındaki tepelerin birbirinden lezzetli nar bahçeleriyle dolu olduğuna vurgu yapar. Bugün artık o bahçeler olmasa da zamanı kendi görünümünde donduran bu sihirli tablo güzelliğinden pek de bir şey kaybetmiş değildir.

Şanlıurfa, nidası tarihin derinliklerinden gelen efsunlu bir sesin bize anlattığı bir hikâyedir. Başka hiçbir hikâyede gerçekle düş böylesine bir armoniyle bir araya gelmemiştir. Başka hiçbir hikâyede enstantaneler ve tablolar geçmiş bu denli güzel canlandırmamıştır. Başka hiçbir hikâyede tarih bilimi insanlığın serencamını 12.000 yıl önceye taşıyamamıştır.

Şimdilerde yeni yaşam tarzlarının ve hızlı nüfus artışının dayattığı çok katlı yapılar Şanlıurfa'yı da hızla sarmakta, özellikle genç nüfus bu yaşam tarzına büyük bir teveccüh göstermektedir. Kapı tokmaklarının bile erkekler için ayrı ka-

dınlar için ayrı yapıldığı o güzelim evler artık bir yaşam alanı, bir aile mektebi olmaktan ziyade, geçmiş yaşamları merak eden turistlere sunulan birer rant aracına dönüştürülmektedir.

Daha yakın geçmişe kadar avlulu evlerin "hayat" adı verilen yazlık yaşam alanında ezan sesi beklenerek açılan iftarların yerini, dört duvara hapsedilmiş sofralarda televizyona endeksli iftarlar giderek daha çok almaktadır. Ortaya çıkan ve bütün kentleri birbirinin kopyası yapan yeni yapılaşma modellerine ve dayatılan yeni yaşam biçimlerine karşı dar bir platoya sıkıştırılmış eski ve mağrur Şanlıurfa varlığını inatla sürdürme çabasındadır. Tarihin derinliklerinden gelen o efsunlu ses bugün biraz kısalmış olsa da tarih telinin frekanslarında sonsuza kadar Şanlıurfa'nın tarih macerasını anlatma gayretindedir. Bizlere düşen ise bu sese her zamankinden daha çok kulak vermektir.

II

Kamusü'l Alam' a göre eski "Ur" ya da "Urelkeldaniyn" olan Şanlıurfa, coğrafi konumu sebebiyle tarih boyunca üzerinde pek çok devlet ve beyliğin kurulmuş olduğu, değişik kültürel unsurların kaynaştığı bir yerleşim yeri olmuştur.

Arap tarihçisi Ebu'l Faraç'ın "Nuh Tufanı"ndan sonra yeryüzünde kurulan ilk yedi yerleşim yerinden ilki ve en önemlisidir." dediği Şanlıurfa, Doğu kültürü ile Batı kültürü arasında bir köprü vazifesi görmüştür. Tarihçi Fikret İşıltan'a göre Osrhoene Krallığı döneminde "Osrhoene" diye adlandırılan Şanlıurfa'nın bu adı Makedonyalılar döneminde "Edessa" olmuştur. Şehrin daha sonraki isimleri olan "Orhai", "Urhay" isimleri suları bol şehir anlamındadır. Arap hakimiyetinde "El-Ruha" ismi verilen şehre Osmanlı Döneminde "Urfa" denildiği bilinmektedir.

M.Ö. 2500 yıllarından sonra bölgede hakimiyet kuran Ebla Krallığı, Akkad Krallığı, 3. Sümer-Ur Hanedanlığı ve Eski Babil Krallığı dönemlerinde yazılı belge bulunmamaktadır. M.Ö. 2000'de Huri Mitanni ile başlayan Şanlıurfa belgesel tarihi; Hitit, Arami ve Asur Krallığı, Keldani (Yeni Babil), Med-Pers, Makedonya ve Seleukos Krallıklarıyla devam eder. Pers Kralı III. Dara, Isos Savaşı'nda İskender'e yenilince M.Ö. 332 yılında Makedonyalılara eline geçer. M.Ö. 132 yılında kurulan Osrhoene Krallığı, M.S. 244 yılına kadar yaşar. Daha sonra bir süre Bizans hâkimiyetine giren Şanlıurfa, 640 yılında İslam topraklarına katılır. 750 yılında Abbassilerin en büyük hükümdarı olan Harun Reşid döneminde El Cezire'nin en önemli şehri olan Urfa ve Harran çok parlak bir dönem geçirir.

1087 yılında Üçüncü Selçuklu Sultanı Melik Şah ile birlikte Şanlıurfa'da Türk hâkimiyeti başlar. 1098'de Haçlı saldırıları sonunda Latin Krallığı kurulsa da 1146'dan 1250'ye kadar Eyyubilerin, 1435'te Akkoyunluların, 1450'de Karakoyunlu Hükümdarı Cihan Bey'in yönetimine geçer. Yavuz Sultan Selim İran Seferini tamamladıktan sonra Bıyıklı Mehmet Paşa'yı Şanlıurfa fethine memur eder ve 4 Mayıs 1516'da Şanlıurfa Osmanlı İmparatorluğu'nun parçası olur.

Kanuni Sultan Süleyman "İrakeyn Seferi" sırasında 16 Kasım 1525'te Şanlıurfa'da iki gün konaklar. Tarih biliminin Şanlıurfa ile ilgili ortaya koyduğu bilgiler bu kadim şehri dünya tarihinin ortasına oturtsa da bugün Şanlıurfa'da yeti-

1880'li yıllarda Urfa

şen yeni nesiller bu tarih hazinesinin çok da farkında değildir. Popüler kültürün yarattığı dünya "klik"inin olma sürecindeki Şanlıurfa gençliği; giderek evinin içinde kaybettiği hazine anahtarını dışarılarda bir yerlerde arayan bir görünüm sergilemektedir.

III

Önce İngilizlerin daha sonra Fransızların işgali son dönem tarihi bakımından Şanlıurfa'nın en kasvetli ve karanlık günleri olmuştur. I. Dünya Savaşı sonrasında ve Mondros Mütarekesini bahane eden İngilizler, 7 Mart 1919'da Şanlıurfa'yı işgal ederler. İngilizler daha sonra Sykes-Picot Antlaşması gereği bu tarih ve kültür şehrini Fransızlara bırakır. 30-31 Ekim 1919'da Fransızlar "Peygamberler Şehri"nin hâkim noktalarına yerleşerek şehri işgal ederler.

Harcı; tarih, kültür ve vatan aşkıyla yoğrulmuş olan şanlı şehrin evlatları, bu işgale daha fazla göz yumamaz ve eşine ender rastlanacak bir kurtuluş mücadelesinin ilk adımları o gün atılır.

"Urfa'ydadır
Düşmana vur faydadır
Böke, yiğit ararsay
Membai Urfa'ydadır"...

Şanlıurfa Kurtuluş Savaşı, dünya savaş tarihinin müstesna mücadelelerinden biridir. Bu destansı milis mücadelesi, Şebeke Mevkii'nde Fransızlara son ve bitirici darbenin vurulmasıyla eşsiz bir zafere dönüşmüştür.

Onikilerin Bal Mumu Heykelleri

Bu zaferin ve Şanlıurfa mazisinin en büyük tanıkları Urfa Kalesinin sütunlarıdır. Edessa Kralı Ma'nu eşi Kraliçe Şalmet adına Komutan Aftuha tarafından M.S. 3. yüzyılda yaptırılan bu iki sütun, geçmiş zaman masallarından çıkıp mazide yaşananları anlatan iki bilge kişi gibi durur Şanlıurfa'nın zirvelerinde. Şanlıurfa'nın lirik mazisini gazel, kaside üslubuyla anlatan bu sütunlar söz "Çete Harbi"ne gelince epik naralar atarak anlatır bu çetin mücadeleyi:

"Kolumu salladım toplar oynadı
Kara daş içinde çete kaynadı
Yaşasın Urfallılar teslim olmadı
..."

Kurtuluş meşalesini ilk yakan kişiler Ali Rıza Bey ile Belediye Reisi Hacı Mustafa Efendidir. Yüzbaşı Ali Saip Bey, Cudi Paşa, Mehmet Emin Bey, Badıllı Sait Bey, İzollu Bozan Bey, Siverek, Suruç, Akçakale aşiretleri bu kahramanlık zincirine takılan halkalardır.

Ve tabii meşhur Onikiler: Hacı Mustafa Efendi, Barutçuzade İmam Efendi, Arabikatibzade Şakir Efendi, Güllüzade Osman Efendi, Mollazade Mahmut Efendi, Hacı Kamalzade Mustafa Reşit Efendi, Nebozade Hacı İmam Efendi, Bediragağazade Halil Ağa, Adil Hulisi Efendi, Mülazim-i Evvel Hüseyin Pertev Efendi, Sofioğlu Hacı Mustafa Çavuş. Her biri birer kahramanlık abidesi olan bu kişiler, esaret kabul etmeyen ecdadın yiğit mizacını geçmişten geleceğe yansıtan yiğitlerdir. Bu yiğitler Şanlıurfa'nın gönül albümüne kazanmış solmaz birer resim olmuştur.

Duvarlarında Kurtuluş Savaşından kalma top ve mermi izlerini gururla taşıyan Mahmut Nedim Konağı; bu direnişin, bu namus refleksinin zamanda dondurulmuş bir mimari şaheseri gibi bugün de dimdik ayaktadır. Duvarında asılı olan ve Onikiler'in Fransızlara verdiği notayı içeren tablo, milletimizin istiklal söz konusu olduğunda tarih ve dünya karşısında nasıl bir duruş sergilediğini özetlemektedir:

"Biz Urfa Sancağı halkı sulhsever insanlarız. Bin yıldan beri bu topraklarda hür yaşıyoruz..." diye başlayan ve "... Size tavsiyemiz Urfalıların sillesini yemedi medeni milletlere yakışır bir tarzda, Urfalılardan özür dileyerek Fransa'ya dönünüz." diye biten bu nota, "büyük zaman şiiri"nde epik bir mısra olarak kalacak ve milletimizin "mukaddes vatan" fikrini dünyaya haykırmaya devam edecektir.

11 Nisan Kurtuluş Bayramı yakın geçmişe kadar Şanlıurfa'nın coşkuyla, heyecanla kutladığı bir ritüelken bugün artık bu coşkunun giderek azaldığına şahit olmaktadır.

Bu durum Anadolu'nun pek çok şehrini tehdit eden

“şehir kimliğinin kaybolması” olgusuyla açıklanabilir. Ayrıca geçmişle bugün arasındaki makasın kronolojik ve yaşam tarihi bakımından giderek açılması, yeni nesillerin eski heyecanları duyumsamaması bu ilgi azalmasının sebepleri arasında gösterilebilir.

IV

Bereket İbrahimidir, Şanlıurfa’da; sabır Eyyubidir. Ceddü’l Enbiya Makamı olarak da adlandırılan Şanlıurfa “Peygamberler Şehri”dir ve her karış toprağı ledünni izler taşır. Bu yüzden tevazu, ahali kimliğinin tamamlayıcı bir parçasıdır. Misafirperverliğin ibadet gibi görülmesi bu yüzden. Ateşi serinliğe tahvil eden ilahi kudret; merhameti, sevgiyi kalplerin payitahtına bu şehirde oturtmuştur. Bir mozaik çeşitliliğinin aynı şehirde bir ve beraber yaşamasının da vatan ve millet sevgisinin sınırsız olmasının da sırrı bu ledünni sebepte saklıdır.

Tevekkül ve kanaatkârlık harcıyla yoğrulmuş Şanlıurfalı mizaçlar ahengi, sazı, türküyü, hoyratı, gazeli, kısacası musikiyi mistik bir sosyal yaşamın tamamlayıcısı olarak görmüştür. Nahit adı verilen kesme taştan yapılmış olan kubbeli eyvanlardan gazel, hoyrat ve türkü nidaları, eğlenceden ziyade mistik bir âleme davet niteliği taşır.

“Nice bu hasret-i dildar ile giryan olayım
Yanayım ateş-i aşkın ile büryan olayım”

Böylesine geniş bir medeniyet tohumunun Şanlıurfa’ya armağanı olan sanat duygusu, Şanlıurfa musikisini ülkemiz müzik kültürünün de başköşesine oturtmaktadır.

17. asrın büyük divan şairi Nabi’nin bu şehrin kültürüne yaslanarak oluşturduğu “Hikemi Tarzı” ancak bu büyük birikimle izah edilebilir. Şehirde büyük bir teveccüh gören gazel ve kasideyle bütünleşmiş musiki kültürünün yakın geçmişteki temsilcileri; Tenekeci Mahmut, Halil Hafız, Mukim Tahir, Bekçi Bakır, Kazancı Bedih gibi ahalden büyük saygı gören gazelhanlar olmuştur.

Adına “tandırılık” da denilen mutfaktaki çeşitlilik Şanlıurfalının yaşamı zenginleştiren en önemli unsurlardandır. Şanlıurfa 16. asırda kebabın Anadolu’ya ilk girdiği yer olarak bilinir. Kebab; patlıcanlı, domatesli, soğanlı gibi envai çeşide burada ayrılmıştır.

Şanlıurfa’da mutfak demek değişik lezzetler âlemine yapılan bir yolculuk demektir. Adıyla, lezzetiyle ve yapılışı

Hz. Eyyüp Kuyusu

1900'lü yıllarda Urfalı Bir Müzik Grubu

adabıyla nev-i şahsına münhasır olan Şanlıurfa yemeklerinin çeşitli yarışmalarda dereceler alması yine bu kültürel birikimin bir tezahürüdür. Sıradan bir bamya yemeğine bir gün önceden güneşte bekletilen domates suyuyla başlanması, genel karakteri ekşi olan bir yemeğe pekmez katılması, kebab kıymasının mutlaka zırla çekilmesi, baharat olarak kullanılan pul biberin muhakkak evde yapılmış “kuru isot” olması gerekliliği, Şanlıurfa mutfak anayasası maddelerinden bazılarıdır. Yaprak sarmasının ya da baklanın peynirli helvaya muhtaç olması, su kabağının yeşil bibersiz yenmemesi, soğan kebabının nar ekşisiyle dansı yemek yeme eylemine ritüelist bir kisve kazandıran uygulamalardır.

Popüler kültürün iyiden iyiye hissedildiği ve bütün dünyayı sardığı günümüzde Şanlıurfa’nın sanat formu da bu etkiden payını almıştır. Şanlıurfa gençliği mistik gazel kültüründen artık giderek uzaklaşmakta, gazel ve kasidelere önceki nesiller kadar itibar etmemektedir. Bu yabancılaşmanın en büyük sebeplerinden biri iletişimin temel öğelerinden biri olan medyanın popüler tarzlardan yana olan tutumu olarak görülebilir. Nabi’nin, Fuzuli’nin gazellerini günümüz gençliği artık yabancı diyarlardan gelen anlaşılmasız sesler olarak algılamaktadır. Temeli Şanlıurfa’nın kurtuluş mücadelesine kadar uzanan sıra geceleri bugün bir para kazanma aracına dönüştürülmekte ve yozlaştırılmaktadır. Kurtuluş mücadelesi yıllarında yapılan örgütlenme toplantılarını örten bir kamufraj olan sıra geceleri; sühendanlarından, ka-

Şanlıurfa yöresel yemeklerinden...

Göbeklitepe Tapınak Kalıntıları

naat önderlerinden soyutlanıp sadece eğlence boyutuyla bir kazanç kapısı olarak eğlence dünyasına sunulmaktadır. Gazelin, hoyratın ve türkünün yerini bu "eğlence satışı pazarı"nda yarı arabesk yarı popüler diye tanımlanabilecek müzik formları giderek daha fazla almaktadır.

Diğer pek çok şehirde olduğu gibi Şanlıurfa'da da yaygınlaşmaya başlayan dev alışveriş merkezleri ve bu merkezlerdeki fastfood tarzı yiyecekler, bin bir zahmetle hazırlanan güzelim Şanlıurfa yemeklerini yavaş yavaş ikinci plana itmeye daha şimdiden başlamıştır. Artık yeni Şanlıurfa'nın caddelerinde burger adı verilen, obeziteyi tetikleyen muhtevası tetkike muhtaç yiyecekleri satan dükkânların sayısı giderek artmaktadır. Yeni olan her şeye duyulan ilgi gibi genç nesil bu yiyeceklere giderek daha fazla rağbet göstermektedir.

V

Verimli Hilal'in (Fertile Crescent) nadide parçalarından biri olan ve Göbeklitepe'yi, Nevalı Çori'yi ve daha sayısız neolitik kıymeti bağrında taşıyan Şanlıurfa, insanlığın bu gezegende ki öyküsünün başladığı noktalardan biridir. Düşle gerçek, masalla rüya tam burada iç içe geçmiştir. İnsanlık tarihi adına şimdiki kadar bilinen tüm bilgileri hükümsüz kılan Göbeklitepe, şehrin tarihini 12.000 yıl önceye taşıyarak Şanlıurfa'yı dünyanın en eski şehri konumuna taşımıştır. Stilize edilmiş insan tasvirleri olduğu düşünülen "T" biçimindeki sütunlardaki el, kol ve üç boyutlu hayvan tasvirleri 12.000 yıl önceye dayanan çizimlerdeki ustalığın ulaştığı hayret verici düzeyi göstermektedir.

5000 yıllık Mezopotamya kültürüne dayalı olan Harran'da birçok din ve kültür yaşamış olup bunlardan Harraniler 9. yüzyılda Sabiilliği benimsemişlerdir. Koni şeklindeki evleri ile dikkat çeken Harran Sümerce'de kervan anlamına gelir ve eski Mezopotamya'da revaçta olan Paganizmde önemli merkezlerinden biridir. Geçmişte astronomi biliminin en önemli merkezlerinden biri olan Harran aynı zamanda dünyadaki büyük felsefe ekollerinden biri olan "Harran Ekolü"nü oluşturduğu yerdir. İlkçağdan beri varlığı bilinen Harran Okulu'nda, ortaçağda (İslami Dönemde) dünyaca ünlü pek çok bilgin yetişmiştir.

M.S. 435-436 yıllarında yapılan ve 1170 yılında camiye dönüştürülen Urfa Ulu Cami Anadolu'daki çok ayaklı camilerden biridir. Caminin bugün minare olarak da kullanılan sekizgen yapılı saat kulesi kadim zamanlardan bugüne kadar ayakta kalabilmiş vakarlı bir insan duruşuyla şehri seyretmeye devam etmektedir.

Yakıcı yaz sıcaklarından korunmak için özellikle yüksek yapılmış taş duvarlı Şanlıurfa sokaklarında yürürken kendinizi zamanda yolculuğa çıkmış maceraperest bir seyyah hükmünde görebilirsiniz. Başka bölgelerde adına abbara da denilen kabaltılar bir zamandan başka bir zamana yolculuğun sihirli geçitleri gibidir. Geçmiş belki de bu kabaltılarla bugüne bağlanır. Geleceğe giden yol belki de bu kabaltılardan geçer.

Gümrük Hanı, Sipahi Pazarı, Attar Pazarı ve diğerleri... Hepsii ticaretle bereketin tılsımlı birer cismani varlığıdır.

Şanlıurfa da Anadolu'nun pek çok şehri gibi Osmanlı mimarisinden nasiplenmiş bir şehirdir. Tarihi evler, han, hamam ve köprülerin yanı sıra Halil'ür-Rahman Gölü'nün kuzeyindeki Rıdvaniye Cami ve tarihi Millet Hanı Osmanlı'nın Şanlıurfa'daki önemli mimari izleridir. Ancak devasa imparatorluğun Şanlıurfa'ya asil bıraktığı miras yüzyıllardır etle tırnak gibi iç içe geçmiş olan kültürel mozaiktir...

Tarihi Hanlardan Gümrükhanı

Cittaslow (Sakin Şehir - Yavaş Şehir) HALFETİ

Şeref ALBAYRAK
Halfeti Kaymakamı

Bedir ÇİFTÇİ
Coğrafyacı (Turizm-Cbs)
bedirciftci@hotmail.com

Eski Halefti yerleşmesi turizm aktiviteleri bakımından önemli bir merkezdir. 'Sessiz şehir-Yavaşşehir' olarak da bilinen dünyadaki küçük şehirlerin geleneklerini koruyabilmeleri adına oluşturulan Cittaslow Şehirlere üyedir.

Cittaslow, (nüfusu) 50,000'ni geçmemiş yerleşme alanlarının üyesi olabildiği bir kurumdur. Yerleşme alanlarının geçmişten gelen, gelenek-göreneklerini, yeme-içme, kültürlerini, tarihi dayalı karakterlerini korumalarını sağlayan ve kriterler belirleyen bir yapılanmadır. Merkezi "İtalya'da bulunan (27 ülkeden 176 şehrin dâhil olduğu,). Cittaslow'a Türkiye'den her geçen gün

istek ve aday yerleşme alanları çoğalmaktadır. Türkiye'nin; İzmir'in (Seferihisar) ilçesinin üye olmasıyla, başlayan Cittaslow ağına daha sonraları; Akyaka, Gökçeada, Perşembe, Taraklı, Yalvaç, Vize ve Yenipazar, yerleşmeleri, katılmıştır. Şanlıurfa'nın Halfeti yerleşmesi de şartları uygun olduğu için üye olabilmektedir. Daha sonraları ise Şavşat yerleşmesi; en son olarak ise, Uzundere katılarak Türkiye'deki yavaş şehir sayısı 11 olmuştur.

"Finlandiya'da Kiristenstad" kentinde 12-13.04.2013 tarihlerinde düzenlenen Cittaslow Uluslararası Koordinasyon Komitesi, toplantısında Şanlı-

urfa'nın Halfeti yerleşmesi Türkiye'nin yeni Cittaslow (sessiz- yavaşşehir) şehri seçilmiştir. Halfeti Belediyesi'nin üstün çabalarıyla kentin, özgün kimliği korunmuştur. Yaşamsal kalitenin artırılması ve sürdürülebilir gelişmeyi öncelik olarak görmüştür. Uluslararası (Cittaslow) ağına, Finlandiya'da gerçekleşen (Koordinasyon Komitesi) toplantısında "Türkiye'nin Cittaslow Birliği"nin temsilciliğini yapan (Seferhisar) "Belediye Başkanı Tunç SOYER" in, Halfeti yerleşmesinin "Cittaslow ünvanlı Sertifikasını" teslim almıştır. Türkiye'de dokuzuncu "Cittaslow" yerleşmesi Halfeti olmuştur. (Halfeti Kaymakamlığı)

Halfeti / 2017 (Foto: Mustafa Akgül)

Savaşan Köyü (Gizemli Köy- Batık Köy)

Savaşan yerleşmesi; Eski Halfeti yerleşmesinin 4 kilometre, Kuzeybatısında bulunur. Yerleşme alanı, Savaşan ünvanına "Osmanlı Devleti'nin" kurtuluş, zamanlarında layık görülmüştür. Bu ünvanı alma sebebi ise orduya asker temini için bu yerleşme alanından birçok erin yetiştirilmesidir. Buna

bağlı olarak köy adı savaşmak eylemine uygun bir kavrama kavuşmuştur.

Baraj gölünün, suları altında; kalan köylerden takribi olarak 44 ailenin mensupları köylerinin başka bir yere nakli için Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'ne başvuruda bulunmuştur. Yerleşme alanı içerisinde, yüksek kotlardaki tapulama dışı bir arazi yeniden yerleşim alanı olarak planlanmıştır. Yaklaşık olarak 60'a yakın konut parselasyonu

yapılmıştır. Burada yaşayan aileler yaşamlarını sürdürecekleri konutları devletin sunmuş olduğu teknik destek ile kendileri inşaat sürecini tamamlamıştır. Gerekli lojistik hizmetleri gerekli kamu kuruluşları tarafından organize edilmiştir.

Baraj yapımı öncesi Savaşan yerleşmesinde evlerde yaşayan bireyler şu durumdaydı; hane sayısı 60, yaşayan birey sayısı 300 kadardı. Bu veriler

Savaşan Köyü Yakınlarında Tekne Turu / 2017 (Foto: Mustafa Akgül)

Savaşan Köyü Kıyıları

baraj yapımı sonrası değişikliklere uğramıştır. 40 haneye, yaşayan insan sayısı ise 200'lere kadar gerilemiştir. Baraj sonrası toplulaştırma, istimlak gibi iyileştirme çalışmaları sonucu insanlar öncelikle Birecik yerleşmesine sonra Şanlıurfa şehrine daha sonra ise Gaziantep şehrine göç etmek zorunda kalmışlardır.

Bu yerleşmeyi diğerlerinden ayıran en önemli özellik, baraj gölü sularının tutulmaya başlamasıyla köy ibadethanesi ve minaresinin sulara gömülmesi olmuştur. Mescidinin tamamına yakını, minarenin ise yarıya kadar olan kısmı sulara gömük vaziyettedir. Bu durum görsellik bakımından ilgi çekici bir özelliğe kavuşmuştur. Köy "Eski Halfeti" yerleşmesine ve "Rum Kale'ye" gelen mi-

safirlerin, merak etmeleri sonucu, ilgi odağı haline dönmüştür. Gezinti teknelerinin rotalarının bu yöne kaymasına neden olmuştur. Eski Halfeti yerleşmesinin merkezinin 4 kilometre kuzeybatısında bulunan bu yerleşme alanı, insanların en uğrak mekânı haline gelmiştir. Öncelikle Eski Halfeti yerleşmesi gezilir. Sonra Savaşan yerleşmesi kilitleri, ziyaret edilir. Dönüşte ise; sonrasında "Rum Kale'ye" çıkılarak tur bitirilir.

Ayrıca "Romalılara" ait bir gelenek olan papaz olma törenlerinin bu yerleşmede yapılması bölgenin inanç bakımından da bir öneme sahip olduğunu gösterir. Bölgeye atanacak papazların (Hristiyan din adamlarının) bu yerleşmeye gelmeden, eğitimlerini tamamlamış sayılmamaktadırlar. Diploma gibi tasdiklerini buradan, alarak insanlara dini eğitim hizmetine başlıyorlarmış. Gayri Müslimler tarafından önemli bir unsur olarak görülmekle beraber buralar turistik amaçla gelinip ziyaret edilmektedir.

Savaşan Köyü'nü ziyaret eden misafirler kendilerini hayalet bir yerleşmede kaybolmuş her an saldırıya uğrayacak gibi ürpertici bir ortamda hissedebilirler. Genelde tekne turları ve geziler gündüz yapılmaktadır. Geceleri, korkunç, terk edilmiş görünümü olduğu için pek gezmek tavsiye edilmemektedir. Burası heyecan ve adrenalin tutkunları için vazgeçilmez bir mekân olarak kullanılabilir. Gelen turistler tarafından bu eski yerleşme alanına 'Hayalet köyü', "Sessiz köy", "Batık Köy" gibi isimler verilmiştir.

Savaşan Köyü'nün film ve dizi yapımcıları tarafından bir an önce keşfedilip, bazı illerde çekilen korku filmleri gibi, korku ve gerilim filmleri için doğal set alanı olarak kullanılabilir. Eski Halfeti yerleşmesini merkez alarak çekimi yapılan 'Karagül' dizisinde 'Batık Köy' kafa dinlemek ya da eski anıları yâd etmek için kullanılan bir mekân olarak gösterilmekte, izleyicilere güzel bir görsellik sunulmaktadır.

Savaşan köyünde iki 2 tane; mevsimlik çay bahçesi bulunmaktadır. Bazen turların mola alanı olan bahçelerde içecek (ücretli) servisi yapılmaktadır. Bir gün öncesinden telefon siparişiyle; baraj gölünden çıkarılan balıklar içerisinde yağ oranı en fazla olan, ayrıca "Yahudiler" tarafından kutsal sayılan "Şabut" balıklarıyla yapılan lezzetli yemeklere ulaşılabilir.

Savaşan köyünde iki 2 tane; mevsimlik çay bahçesi bulunmaktadır. Bazen turların mola alanı olan bahçelerde içecek (ücretli) servisi yapılmaktadır. Bir gün öncesinden telefon siparişiyle; baraj gölünden çıkarılan balıklar içerisinde yağ oranı en fazla olan, ayrıca "Yahudiler" tarafından kutsal sayılan "Şabut" balıklarıyla yapılan lezzetli yemeklere ulaşılabilir.

Savaşan Köyündeki Mağaralar ve Kaya Kilise

KAYNAKÇA

Halfeti Kaymakamlığı Arşivi,
Halkla yapılan yüz yüze görüşmeler,
Halfeti Belediyesi Arşivi,
www.cittaslowturkiye.org

KISASLI ÂŞIK DOKSANDAON (İsmail Kondu)

İ. Halil ELVEREN
(Âşık Berdarî)
ozanberdari@hotmail.com

Urfa vilayetim, Kısas'tır köyüm,
Bir arzudur seyyah edip gelmişem.
Leyl-i nehar durmaz sızılar derdim,
Bir lokman-ı cerrah için gelmişem.

Dörtlüğünde de anlattığı gibi Urfa Kısas'ta 03 Mayıs 1938 yılında bir kurban bayramı günü dünyaya geldiğinden adı İsmail konulmuştur. Babasının çifçilik ve küçükbaş hayvancılıkla uğraşmasından dolayı yazın Kısas'ta, bahar ayları Tektek Dağları'nda konar-göçer bir hayat sürdüren dedeleri, soyadı kanunu çıktığı yıllar Kısas'ı yerleşik olarak seçer. Kısas'a konduklarından dolayı "Kondu" soyadını alır.

Cebrail bir avuç toprak serpende,
Kıraç mıydık, kireç miydik kim bilir,
Bora kalkıpda hara tepende,
Hıraç mıydık, vıraç mıydık kim bilir.

Diyen İsmail Kondu küçük yaşlarda annesinin kucağında her perşembe Cem'e katılmaya başlar. Babası tarla, koyun köy işleriyle uğraşırken küçük yaşlarda olmasına rağmen ona yardım etmeye çalışır. Yedi yaşına gelinceye kadar doya doya çocukluğunu yaşayamayan İsmail Kondu ilkokula yazılır. Okumayı istediği halde çobanlık ve çiftçilik yapması için üçüncü sınıftan alınır. Öğretmenleri, Murat Sefer Öztürkmen ve Abbas Dülger'i unutamayan İsmail Kondu, okuma içinde bir uhde olarak kaldığından Kısaslı tüm çocuklara;

Oku yavrum çoban kalma âlemde,
Ömrün yamaçlarda çürüyüp gider,
Kâh yağmurda, kâh çamurda, kâh karda,
Topuğun taşlarda eriyip gider.

Diyerek okumayı işaret etmiş, kendisi artık her akşam "cem evi"ne giderek orada okunan kitap, yaşlıların kısısdan hisseleri, ulu ozanların deyişlerini, yorumlarını dinleyerek bu boşluğu doldurmaya başlar. Konuşmaktan fazla dinlemeyi seven İsmail Kondu bu arada bağlama çalarak deyiş söyleyenlerden etkilenir. Eski bir bağlama ayarlar ve akşamları götürüp akort yaptırır, gündüzleri de fırsat bulunca aklında kalan nağmeleri çalmaya çalışır. Kısas'ı ziyarete gelen Ali İhsan Ulusoy'un geldiğini duyan İsmail Kondu bağlamasını alarak erken saatte cem evine gider ve yapılan hasbihali dinlemeye koyulur, Kısas'ın deyişlerini, muhabbetini bilen ve seven Ali İhsan Ulusoy Muhabbet edilmesini ister fakat köyün ozanları tarlada, koyun peşinde olduklarından, Cem'in babası; "efendim âşıklarımız henüz tarlada en kısa zamanda gelirler" demeye kalmadan İsmail Kondu'yu bağlamasıyla gelmiş olarak gören Ali İhsan Ulusoy; "biraz önce bağlamasıyla gelen bir Doksandaon vardı" der. Ve İsmail Kondu artık mahlasını almış ve "Doksandaon" olmuştur.

Artık çocukluktan beri irfan mektebinden almış olduğu bilgi, birikim ve güzel ahlaki paylaşmanın zamanı gelmiştir.

Doksandaon'am yüze layık değilem,
İçmişem kevserden ayık değilem.

Diyerek her zaman kendini eksik, edna gören Doksandaon, hala seksene ihtiyacının olduğunu bilir.

Ne tesadüftür ki Doksandaon'u, doksanlı yıllarda tanıdım. Doksanı benden evvel gelip geçmişti, On'u kalmıştı ama On'unu bile anlatmaya cümlelerin yetersiz kalacağını bildiğim halde sizlerle paylaşmaya çalışacağım.

Doksanlı yıllar benim de Cem'de zakirlik yaptığım dönemlerdi. Her akşam cem evinde karşılaştığım Doksandaon'la. Giyimi, kuşamı, oturması, kalkması, tesbihi, tabakası, sazi, sözü hep dikkatimi çekiyor ve hayranlığım gittikçe artıyordu. Biz çalar söyledik o bir deyişle özetler, konuşur, tartışır. O, tek cümleyle noktayı koyardı. Oysa yeşil desenli içi kepek dolu yastığı kucağında tabakası önünde, tesbihi elinde ve kafası sürekliliğe aşığında bedeni yanımızda fikri kendi dünyasındayken bile Cem kültürüne uymayan davranış veya konuşma hissettiği an "Ahlak tarlasını marş marşla geçmeyin" diyerek uyarırdı.

Arifler bezminde topla özünü,
Timur vurmuş Şam şehrine dönersin,
Devşire gör sohbetini sözünü,
Kan kalesi, kan nehrine dönersin.

Diyen Doksandaon'dan Kısas'lı gençlere aktarmak, ölümsüzleştirmek amatörce de olsa kayıt altına almak adına Kısas'a ait, mani, fıkra, hoylama, tekerleme derlemeye başlamıştım. Yaşlılar söylüyor, kayıt yapıyor söylemeye utananlardan da yazıyordum. Bu konu bir ara cem evinde gündeme geldi. İyi bir çalışma yaptığımı, takdir ettiklerini söylemeleri beni mutlu etmişti. Genelde Cem'de Doksandaon'a yakın otururdum. Bir ara ona eserlerini de derlemek, toparlamak en azından elimizde bir kitap kalmasını istediğimi söyledim, hafiften gülümseyerek "çok geç kaldık" dedi, ama kabul etmişti.

Karıştı ömrümün baharı yaza,
Otuz yıldır pençe vururum saza,
Ne yaradım, ne yarandım Kısas'a,
Kalk gidelim eğlenmenin yeri yok.

Hemen hemen her gün Doksandaon'un evine gidiyor, beş on eser yazıyor, bol bol muhabbet ediyorduk. Saat akşam altı yedi gibi de birlikte Cem evi'ne gidiyorduk. Orada toplu muhabbete katılıyor, akşam on, on bir gibi birlikte eve dönüyorduk. Artık Doksandaon'la görüşmek tutku haline gelmişti. Gündüz uğrayamadığım günün hesabını akşam cem evi'nde hemen sorardı. O da her gün beni bekliyordu.

Evet Her gün, her akşam görüşmemize rağmen ertesi günü iple çekiyordum. Yirmili yaşlardan beri şiir yazan Doksandaon'un eserlerinin doksanı gitmiş on'u üzerinde derleme yapıyordum. İrticai söylemiş olduğu eserler de cabası...

Bir yandan geçmişte yazdığı eserleri hatırlayıp tamamlamaya çalışıyor, bir yandan da son yazdıklarını, yazacaklarını kalem kâğıtla değil aklında tutuyordu. Öyle anlar olurdu ki kendi kendine gülüyor, isyan ediyor, hatta orda olduğunu bile unutuyor olmalı ki bazen birşeyler sorduğumda duymuyordu.

Doksandaon bu sevsaya koşalı,
Dalga vurup barajından taşalı,
Bir saçı leylaya mecnun misali,
Yitirmiş dengesin dalgın bellidir.

Zaten göz göze geldiğimiz anlar sayılıydı. Kafası sürekliliğe aşığında tesbih çeker, kaçak tütün sarar kutuyu (tabaka) kıl kilimin üzerinden bana doğru sürükleyerek uzatırdı.

Sarmayı bilmediğimi utandığımdan söyleyemez, ondan sarmasını da saygısızlık olmasın diye isteyemediğimden dakikalarca sarmaya çalışırdım. Ve sayesinde kaçak tütün sarmayı öğrenmiştim. Artık her gittiğimde ilk sigarasını ona ben sarıyordum. Bir gün öğleden sonra gittiğimde her zamanki gibi tek başına aynı pozisyonda uzanmış, tabakasını da yanına alarak çay içiyordu.

Sunarlar âşık aşkın meyini,
İçmesin bilmezsen mestan saymazlar,
Bencillikten alamazsan özünü,
Okuyup yazdığın destan saymazlar.

Her zamanki gibi geçmişle geleceği karşılaştırıyor, düşüncelerini söylüyordu. Cem deyişleri, eski ozanların dörtlükleri ve arada kendi dörtlüklerinden okuyarak ne demek istediklerini anlatıyor. "Aşık saçar ârif seçer" diyerek anlamının, dinlemenin önemli olduğunu söylüyordu.

Kimi İncil, Zebur, Tevrat, Kuran'ı okur,
Evveli zahirdir batını ahir,
Âşıklar da aşkın abasın dokur,
İpi harir amma direzi nedir?

Bir ara "Bu dem ne bilir misin?" dedi ve ekledi: "Dem bir el, insan ise poşet, insanın içini dışına çevirir."

Kendisi soruyor, kendisi cevaplıyor ben sadece dinliyorum ara sıra ona tütün sarıyordum. ama bugün her zamankinden daha farklı, zinde bir Doksandaon karşımda olduğunu görüyordum. Evet, içi dışına çevrilmiş hazinesini açmıştı çok derin deyişlerden bahsediyor çok eski tarihleri anlatıyordu.

Tarihi dörtyüzyıl olmuş Kısas'ın
Ortasya'dan geldiğini söylerler,
Dili ne Kürd'ündür nede Arab'ın,
Türk-ü lisan olduğunu söylerler.

Aslında pek konuşkan birisi değildi Doksandaon. Hakkinda dedikodu olsa bile duymayan, tarlasına, bağına, evine hırsız da girse görmeyen, hakarete maruz kalsa gülüp geçen birisiydi.

Ta ezelden dostlar bizi,
Kese gelmiş kese gider,
Cehaletin acı yeli,
Ese gelmiş ese gider.

Dünya malı değersiz gözünde. Kendi nefis kalesiyle savaşıyor, onu fethetmeye çalışıyordu.

Yıldı yüzbin Hacı şeytani taşlar,
Şeytan kalkar yine bildiğin işler,
Daha bunca nedir boşa savaşlar,
Yıkmayınca nefis kalesin dilber.

Aramızda ama farklı dünyada yaşıyordu O. Bu dünyanın yalan olduğunu çok iyi bildiğinden olsa gerek, fani olan her şeye karşı hevessiz, ilgisiz öldürmüştü kendini.

Doksandaon'am derdi dertlere katan,
Bir ulu bezirgân metahı satan,
Yalnız ölü mü mezarda yatan?
Nice bin başı sağ ölüler vardır.

Demlendiğinde, soru sorulduğunda veya bağlaması elindeyken konuşurdu Doksandaon. Yazmakla yetiştir-

▲ Kısaslı Aşıklar, En Sağda Aşık Doksandaon / 2002 (Fotoğraf: S.Sabri Kürkçüoğlu)

mem imkânsızdı zaten kısa notlar alıyordum. Eve kadar gidip gelmem gerektiğini söyleyerek müsaade istedim. Evlerimiz yakın olduğundan teyp, kaset getirmem uzun sürmedi. Kayıt yapacağımı anlamıştı. Bir iki deyişini ben çalıp okuduktan sonra bağlamayı yanına yakın indirdim. Çaydan bir yudum içti. Bir sigara daha sardı ve muhabbet kaldığı yerden devam etmeye başladı. Onun deyişlerini okumam onu mutlu ediyordu. Ben de deyişleri üzerinden sorular soruyordum. O da Arapça, Farsça kullandığı kelimelerin açıklamasını yapıyordu. Bir dörtlüğünü veya bir beytini hatırladığı deyişlerinin diğer dörtlüklerini şiir olarak hatırlayamaması benim için bir fırsat oluyordu ve bağlamayı alıyor, uzun yıllar cemde zakirlik yaptığından Deyişlerini Cem müzikleri ile okuyor ve hatırlıyordu. O gün onun kendi bağlaması ve sesinden doksanlık bir kaset kaydı aldım.

Merdin meydanından mertler sürülmez,
Âlemin derdi var amma bilinmez,
Bugün Doksandaon'a kıymet verilmez,
Ölüpde gidince vay doğar birgün.

O gün yoğun geçmişti kaset kaydı. Geçmişte cem arkadaşlarının çoğu hakka yürümüştü. Her hatırladığında duygusallaşıyordu. Bunu şu dörtlükle dile getirmişti.

Kalmadı bir eşna derdim anlatam,
Aşk kazanın aşk odu ile kaynatam,
Dostlar gitti ben burada ne yatam,
Kalk gidelim eğlenmenin yeri yok.

Zaten kendi hali ve dünyasında yaşayan Doksandaon kılık kıyafete pek önem vermediği gibi zahirlikten ziyade batinilikle haşır neşir olduğu her halinden belliydi.

Varlık bulan seyah eder eşiyen,
Kızartır tavuğu yerler döşüyen,
Hırkası yamalı hak dervişinden,
Yakasın gezmedik bit eksik olmaz.

Bazen gözüne takılan uzamış bıyıklarını sigara ile dağlayarak kısaltıyor, terini başındaki neçeği ile siliyor, kerpiç sıvanın içerisindeki saman çöpünü veya Halep süpürgesinden kopardığı bir çöpü kürdan olarak kullanabiliyordu. İki haftada bir uzayan saçını genelde ben kesiyordum. Makas bulamadığımız zaman kırklık (Yün makası)'la bile kesme müsaade ediyordu. O kadar hoş görülü, dedikodudan uzak, her şeyi hoş gören, bir yüreğe sahipti. Yazın avluda

bulunan küçük bir dut ağacının altına yan gelerek bir yanında köpek diğer yanlarında tavuklar, koyunlar ve hiçbir zaman çıkarıp uçurmadığı çok sevdiği arkadaşı Mesto (İbrahim)dan kalan sarı boz taklacı güvercinleri ile köyde yaşamayı severdi.

Köyden şehre göçer bir köylü kızı,
İki yıl oturur semti beğenmez,
Boğazına çökmüşken ahırın tozu,
Kırar pencereyi hava beğenmez.

Kısas'ta doğmuş, Kısas'ta büyümüş ve Kısas'ta yaşıyordu. Askerlik yaptığı Lüleburgaz ve 16 Ağustos Hacı Bektaş-ı Veli anma programından dolayı Nevşehir'e bağlı Hacıbektaş kasabasından başka bir il görmediğinden bahsediyordu. Televizyon, radyo, telefonla da pek arası yoktu. Kısas'taydı ama mana âleminde dünyayı geziyordu.

Ey erenler pire bir yek niyazi,
Tunus'u, Cezayir, Lübnan'a vermem,
Maşuktan aşığın geçtiği nazı,
Uganda, Somali, Kenya'ya vermem.

Vechinde bulmuşum sekiz uçmayı,
Gönül ister senle Pazar açmayı,
Hele dostlar ile bu buluşmayı,
Kahire, Mısır'a, Sudan'a vermem.

Şevk vurur bakamaz her can,
Sen olmazsan âşıkların perişan,
Madagaskar, Mozambik, Hint ile Dürban,
Sahili Nigar'a, Nijer'e vermem.

DOKSANDAON budur hakkın cemali,
Arayıp bulmuşum sahip kemali,
Umut burnu ile Süveyş kanalı,
Arjantin, İzlanda, Sudan'a vermem.

Kuru tarım ve hayvancılıkla uğraşan Doksandaon'un genelde dünyevi işleri çocukları tarafından yapılırdı. Ara sıra onların yanında olmayı ihmal etmezdi. Hak yemediği gibi hakkını yedirmeyi de sevmeyen ozan, Harran'da Düneli köyüne pamuk ırgatlığına gittiğinde ağayla pazarlığını şöyle dile getirir.

Dünali'ye pamuk eker,
Pamuğu Maraş'a çeker,
Bize bir tay yağla şeker,
Vermeyenin avradını.

Kış geliyor çadır soğuk,
Üç, beş günlük kaldı pamuk,
İyi bir toklu kurbanlık,
Kesmeyenin avradını.

Doksandaon bu hal nedir,
El kaptanı muhannettir,
Ağamız cömert Ali'dir,
Başka ağanın avradını.

Kuru tarımdan kıt kanaat geçinen Doksandaon sulu ta-
rımı hayal ederek,

Aşkı istivadan aldım çiğdi,
Serptim denizlere pamuk eyledim,
Dört bir kenarına diktim söğüdü,
Çevirdim etrafın siyenç eyledim.

Tuttum kurbağaların hepsini bekçi,
Kaplumbağalar oldu yedekçi,
Abucinepleri aldım akkeçi,
Kalkanboğaları erbaş eyledim.

Şöyle böyle tam vaktine çattırdım,
Balıkları ırgat tutup toplattım,
Çalışıp geceyi gündüze kattım,
Hint okyanusuna köme eyledim.

Verdim dalgalara attım kenara,
Kapandı kalmadı bir karış kara,
Dedim ki bu olur derdime çare,
Hayali hülyada neler eyledim.

Süleymercik cığarasın düşürmüş,
Bir ucundan ateş almış yürümüş,
İyi baktım alev semayı sarmış,
Yitirdim aklımı ziyan eyledim.

Salına da Doksandaon salına,
Elleri boş kaldı bu yüzü kara,
Hele kim inanır böyle yalana,
Güldürüp dostları şaduman eyledim.

Hemen hemen her konu üzerine eserleri olan Doksandaon'un ilticai olarak da eserleri mükemmeldi. Kısas'ı ziyarete gelen Âşık Fezai bir muhabbetle sazını alarak Doksandaon'a ayak olarak "yürüt kaptan bu gemiyi gidelim, aşk denizine açılalım, muhabbet edelim". İçerikli irticalen bir eser söyleyerek Doksandaon'u karşılıklı söylemeye davet eder ve Doksandaon da alır sazını;

En büyük bahr'dır yolumuz bizim,
Aman kaptan gemin çürükse çıkma,
Daim yolculuktur işimiz bizim,
Aman kaptan gemin çürükse çıkma.

İptida Yunus'a verelim bir ses,
O balıkta kaldı bilir nice nes,
Geçeceğiz çünkü okyanus, atlas,
Aman kaptan gemin çürükse çıkma.

Çürük vapur ile bahr gidilmez,
Âlemin derdi var ama bilinmez,
Düşerse ummana kara görünmez,
Aman kaptan gemin çürükse çıkma.

Yüksek, uzun kalkar hem dalgası var,
İçerisinde nice âlem sesi var,
Bora tutar kışı, fırtınası var,
Aman kaptan gemin çürükse çıkma.

Evela Nuh gemi saldı tufana,
İlahım necat kıl Doksandaon'a,
Çıkacağımız belli değil limana,
Aman kaptan gemin çürükse çıkma.

Doksandaon sakın görünömlü fakat şiiirleri akıcı ve o kadar hareketliydi ki, yazdığını okuyan, okumayacağını yazmayan bir ozandı. Daima haktan yana olmayı tercih eden, sözünü esirgemeyen, iltimas geçmeyen bir kişiliğe sahipti.

İster dünya senden dönsün çehresin,
Şartlar ne olsa da yoldan ayrılma,
Bülbül ol zara ver dostun bahçesin,
Yılan hasret çeksin gülden ayrılma.

Diyen Âşık, kendisinden küçük Kısas doğumlu olan bütün ozanlar ondan feyiz almış, kendisi yetiştiği gibi gençler yetiştirmeye çalışmış ve eserleriyle yol göstermişti.

Kısas'ta dolu dolu yaşadığını anlatan Doksandaon, yapabildiklerini yaptığından dolayı mutluydu. Kısas'a serptiği tohumlar yeşermiştir. Korkmuyordu artık, ölümden bile...

Ölüm âlemi korkutur,

Doksandaon'a zevkli yolculuktur...

Diyen Doksandaon 02 Haziran 2012 tarihinde tüm sevenlerine yol gösterecek bu ölümsüz eserlerini bir ışık, bir anı olarak bırakmış, Hak için çalıp söylediği Hak'ka doğru yürümüştür.

Doksandan uzak On'u anlatmak; koca Harran'da toprak tanelerini saymaktır.

NOT: Bu yazıyı 28.08.2013 tarihinde kaleme aldım. Doksandaon'a ait eserlerin bir nüshasını oğlu Yahya'ya teslim ettim. Tüm çalışmalarda yardımlarını esirgemeyen Abit ARAN, Veyse ARAN, Celal ATALAR, Metin ÖRENLER, C.Abbas AYKUTLU ve tüm Kısaslılara teşekkür ediyorum.

Osman Paşa

Fırat Kenarından Dersaadet'e BUCAKLI HACI OSMAN PAŞA'NIN HİKÂYESİ “Hamidiye Alayları Etrafında Osman Paşa-İbrahim Paşa Mücadelesi”

Müslüm C. AKALIN
Avukat-Yerel Tarih Araştırmacısı
mcakalin@mynet.com

Diyarbakır'ın Hazro ilçesindeki Zirkî aşiretinden kopup yakınlarıyla Siverek'e yerleşen dedesi Hacı Ali Efendi'yle başlayan serüven içerisinde; Osman Paşa'nın Siverek Bucak Nahiyesi Hadro köyünden (1) İstanbul'a uzanan 68 yıllık hayatı, göçlerin, cinayetlerin, ihanetlerin, intikamın, gururun, servetin, itibarın, şikâyet ve ihbarların, sürgünün; özetle geleneklere yaslanmış ağır ve yıpratıcı bir feodal hayatın keskin çizgilerini taşımaktadır. Kır, çöl ve şehir hayatının birbirine karıştığı bu ömrün tablosunda; ıssız dağların barut kokulu sert rüzgârları, pusuların dostu asi kayalıklarda çınlayan silah sesleri, Fırat'a dökülen kan tozları (2) karışmış dereler, doru atlarının kişnemeleri beldeleri titreten mızraklı çöl süvarileri, çatışmalar, yargılamalar, nişanlar, rütbeler, Şehremini üyeliğiyle ikâmete mecbur kılındığı Dersaadet yılları, Fransız okullarına verilen çocuklarının Sultanahmet'teki konaktan Feneryolu'ndaki yirmi odalı köşke uzanan hayatları, kendine özgü renkleri ve kalın fırça darbeleriyle yer almaktadır.

Şerefname'ye göre Zirkîlerin soyu Şam Araplarından olup sürekli mavi elbise giydiği için halk arasında “Şeyh Ezrakî” olarak bilinen Şeyh Hasan adlı kişiye dayanmaktadır (3). Siverek'te ve çeşitli resmi kayıtlarda “Hacı Ali Efendizadeler” olarak bilinmelerinin nedeni ise aşiretin reislerinin, Osmanlı arşiv kayıtlarında “oldukça hürmet ve itibar sahibi olan bir adam” olarak anılan (4) ve Diyarbakır'ın Hazro ilçesinden gelip Siverek'e yerleşen Hacı Ali Efendi'nin soyundan gelmiş olmalarıdır.

Hacı Ali Efendi muhtemelen 19. yüzyılın ilk yarısında yakınlarıyla birlikte Siverek'in Bucak nahiyesine bağlı Hadro köyüne göç etmiş ve daha sonra Siverek merkezine yerleşerek (5) zaman içerisinde şehrin siyasi ve sosyal yapısında öne çıkmıştır. Hacı Ali Efendi ve ailesinin toplumsal konumlarına bakıldığında şehir merkezinde etkin olan şehirli ve eşraf sınıfından bir aile olmaları (6) yanında -özellikle 1880'li yıllardan itibaren- kırsalda da caydırıcı ve etkin güç sahibi bir aşiret görünümüne sahip oldukları arşiv belgelerinde ortaya çıkmaktadır.

Hacı Ali Efendi'nin kendini şehre kabul ettirme süreci doğal olarak zorlu geçmiştir. Ekonomik yönden de güçlenerek şehirde egemen eşrafın nüfuz alanlarına giren Hacı Ali Efendi, hasımlarının hakkındaki çeşitli şikâyetleriyle Harput'ta (7) hapse girmiş, ancak bu süreci hasarsız atlatıp serbest kaldıktan sonra giderek artan bir ağırlıkla toplumda yer ve itibar edinmiş, “Siverek'te bulunan Asakir-i Şahane'ye ait Kışla ve Hastane'nin tamir ve inşaa masrafları ve sair hususlarda hamiyet ve sadakatini ispat ve cümlesine üstünlük gösterdiği için ödüllendirilerek beşinci rütbeden Mecidiye Nişanı'na” layık görülmüş (8), vefat ettiği 1872 yılına kadar uzun yıllar şehirde İdare Meclisi Üyeliği yapmıştır (9).

Siverek Şer'i Sicilinde kayıtlı bulunan veraset ilâmında “Siverek Kasabası Câmî-i Kebîr Mahallesi sakinlerinden iken bundan önce vefat eden Hacı Ali Efendi ibni Ömer ibni Bekir'in verâseti, geride kalan nikâhlı eşleri İsmail kızı Hameyli, Molla Hasan kızı (... Okunamadı) ve Hacı Yusuf kızı

Fatıma'ya ve oğulları Mehmet (10), Ramazan (11), Eyüp (12) ile kızları Züleyha ve Ayşe ve Emine ve Zehra ve Fehime'ye münhasır olduğu.." yazılıdır. (13).

MEHMET AĞA

Hacı Ali Efendi'nin oğullarından Mehmet Ağa, 1876 yılında 49 yaşındayken bir suikasta kurban gider. Mehmet Ağa'nın büyük oğlu Derik Nahiye Müdürü (14) Osman Efendi'nin müracaatı üzerine Siverek Şer'îye Mahkemesi'nden verilen ve öldürülme olayına da değinilen veraset ilâmına göre " .. Bucak Nahiyesinde vaki Güngörmez Köyü civarında bir takım eşkiya önlerine çıkıp tüfengün patlamasıyla beş yerden yaralanan ve yirmi dört saat sonunda bu sebeple vefat eden Hadro köyü sakinlerinden Mehmet Ağa ibni Hacı Ali Efendi ibni Ömer'in varisleri; eşleri Bekir kızı Zeynep ve Ağa Beg kızı Sultan ile oğulları Osman, Halil, Ömer, Hasan, Abuzer ve Muhammet ile kızları Sultan, Kudret, Hameyli, Rahime ve Ayşe'dir (15).

Bu öldürülme hadisesi ve buna bağlı olarak devam eden olaylar hakkında Fırat kenarında yaşayan halk ve aşiret arasında çeşitli hikâyeler anlatılmaktadır. Bir söylentiye göre bu hadise Fırat'ın hemen öte yakasında Hadro'nun karşısında bulunan Şamuni köylülerinin de bulunduğu ve Mehmet Ağa'nın davetlisi olduğu Helikânlılar'ın bir düğününde kendisine saygısızlık yapıldığı için Mehmet Ağa'nın hakaret ve azarına uğrayanlarca yapılır. Mehmet Ağa'nın torunlarından Adnan Bucak ise bu hadiseleri Osman Şahin'e şu şekilde anlatır (16): "Yoksulları koruyup, başı belada olanların yardımına koşan ve zamanla çevresinde saygınlık kazanan Mehmet Ağa'nın güçlenmesinden çekinen Siverek'in hâkim aileleri, Fettahlılar ve diğerleri, aile içine hile ve nifak sokmaya çalışırlar. Bucakların içinde Helikânlar adıyla bilinen, aynı soydan türemiş olan bir aile o zamanlar Güngörmez köyünde otururlardı.. Mehmet Ağa'yla araları bir düğün evindeki küçücük bir olay yüzünden açılan Helikânlar tahrik edilerek hazırlanan plana göre Mehmet Ağa, adamlarıyla hemen her ay gittiği Siverek dönüşünde davet edildiği Anazo köyünde dinlenirken silah odasına kaldırılan tüfeklerinin içine yarımşar fincan su dökülüp ateş alması önlenecektir. Mehmet Ağa ile adamları Anazo'dan yola çıkıp Güngörmez köyü ci-

varına geldiklerinde sarp kayalıkların ardından açılan şiddetli ateşe maruz kalır, yanındakiler hemen ölürlen, uşağı Adil, bir eliyle atın dizginlerine yapışırken, öbür eliyle de ağasının düşmemesine çalışır. Kurşun yiyerek tökezleyen döşü kan içindeki atla çok uzak olmayan Hadro'ya güç bela ulaşırlar.

Mehmet Ağa'nın, Hadro köyü mezarlığına atıyla yana gömüldüğü günün akşamı başta büyük oğlu Osman olmak üzere oğulları, kardeşleri ve eli silah tutan adamları toplanarak, kuşattıkları Güngörmez köyüne korkunç bir gece baskını düzenlerler. Atlarından katırlarına, öküzlerinden ineğine, koyunundan keçisine, Helikânlar'a ait ne varsa yakılır, yıkılır, öldürülür. Ölen insan sayısını kimse bilmiyor. İntikamın alındığı Güngörmez baskını için o gün bu gündür Fırat boylarında yaşayan halk arasında şu söz söylenir: "Heft husên di rojêke da hatinê kuştin", yani "bir günde yedi Hüseyn öldürülmüş."

Fırat'ın iki yakasındaki köylerde değişik ayrıntılarla anlatılan bu hikâyenin izlerine Siverek Şer'î Sicillerinde rastlanıldığı yukarıda belirtilmişti (17). Ancak, bu kadar büyük boyutta gerçekleştiği söylenen, halk arasında, köy odalarında yıllardır anlatılan ölümlere ilişkin kayıtlar henüz elde edilememiş olup herhalde yapılacak bir arşiv taramasıyla ortaya çıkarılabilir.

Mehmet Ağa'nın öldürülmesinden sonra, tahsil yaptığı için kendisine Efendi diye hitap edilen Mehmet Ağa'nın 27 yaşındaki büyük oğlu Derik Nahiye Müdürü Osman, resmi kayıtlardaki adıyla Osman Ağa (18), ailenin başına geçer.

HAMİDİYE ALAYLARI

93 harbi olarak da bilinen 1877 / 1878 Rus harbinin etkileri doğu vilâyetlerinde de güçlü bir şekilde hissedilmiş ve ekonomik ve sosyal düzen bozularak bir takım eşkiya ve nüfuzlu kişiler ortaya çıkmıştır (19). Osmanlı Hükûmeti'nin aldığı tedbirler cümlesinden olmak üzere bölgeye gönderdiği "İslahat Heyeti"nin (20) başında bulunan Abidin Paşa, Diyarbakir'deki Heyet'in kararı ve Hükûmetin tasvibiyle etrafta bulunan "nüfuzlu ve itaatsiz kişilerden" yüzü aşkın kimseyi uzak memleketlere sürdü. Vilâyet dışına sürülen aşiret ağa-

Hamidiye Alayları

larından Sivas'a gönderilen 13 kişi arasında Siverek ve çevresinden, Karakeçili Eyüp Beyzade Halil ve Direyi Beyler, Millî İbrahim Ağa (Paşa) (21) ve Halep'e sürülen 100'ü aşkın kişi arasında Osman Paşa'nın kardeşi Hacı Ali Efendizade Ömer Ağa (22) da bulunmaktaydı.

Bu tedbirler arasında; Doğu Anadolu'da merkezî gücün sağlanması, devletin hâkim olacağı yeni bir siyasî denge kurulması, aşiretlerin askeri gücünden faydalanılması, bölgede Ermenilerin sürdürdüğü faaliyetlerin engellenmesi ve muhtemel bir Rus saldırısına karşı bölge savunmasının güçlendirilmesi için (23) "Hamidiye Hafif Süvari Alayları" olarak bilinen alayların kurulması da vardı. "Kazak Alayları"nın (24) verdiği ilhamla teşkiline karar verilen bu alayların, daha çok Batı'nın 1878 Ayestefanos ve Berlin Antlaşmalarında (25) Ermenilere dönük reform adıyla anılan (26) çeşitli isteklerinin tedbiri olarak düşünülmüş olduğu şüphesizdi.

1890 yılı başlarında kurulma çalışmalarına başlanan ve başlangıçta 21 alay olarak planlanan alayların sayısı gösterilen büyük ilgiden dolayı 1893'de 35 iken (27) 1895'de 56'ya (28), 1901'de 65'e (29) ulaştı.

Aşiretler, Hamidiye Süvari Alayı kurma imtiyazını alabilmek için birbirleriyle yarış edencesine Müşir Zeki Paşa (30) vasıtasıyla Padişah'tan izin istemekteydiler. Hamidiye Alayı statüsüne girme isteğinin sebebi ise Nizamnamenin getirmiş olduğu hükümlerdi. Bunların başında, alaylara dâhil olmayan aşiret fertlerinin nizamî orduda askerlik yapacaklarına dair getirilen hüküm geliyordu. Hamidiye Alayları'na katılanlar, hem nizami askerlikten kurtulmuş olacaklar hem de kendi aşiretinden, memleketinden uzaklaşmadan, askerliğini yapmış sayılacaklardı. Bu imtiyazın yanında, aşar ve koyun vergisi dışındaki vergilerden muafiyet (31) ve bir de aşiretin, aşiret reisinin, Halife gözünde itibarının artması da söz konusuydu. Zira alaya mensup aşiret reislerine Halife, nişanlar, fahrî unvanlar ve rütbeler vermekte (32), onları Saray'a kabul etmekteydi (33). Bütün bunların, aşiretlerin manevî şahsiyeti için çok önemli hususlar olması yanında, alaya katılmak aşirete maddi bir güç de kazandırmaktaydı. Bu ise aşiretin korunması ve diğer aşiretlerle boy ölçüşebilmesi için gerekli bir ayrıcalık olarak görülmekteydi (34). Kurulan alaylar doğrudan doğruya Erzincan'daki 4. Ordu'ya bağlı olduğundan, kuruluş, eğitim ve denetimleriyle Zeki Paşa ilgilenmekteydi. Bu nedenle kısa zamanda aşiret ileri gelenleriyle Zeki Paşa arasında çok sıkı ve samimi ilişkiler kurulmuş olup Zeki Paşa'nın izni ve haberi olmadan aşiretleri kimse müdahale edemiyordu. O kadar ki aşiretler mahalli hükümet memurlarını dinlememeye başladığı için mülkî ve askerî otoriteler arasında anlaşmazlıklar çıkmıştı (35). Miran aşireti reisi Mustafa Paşa ve Millî aşireti Reisi İbrahim Paşa, Zeki Paşa'nın gözdeleleri konumundaydılar (36) ve gördükleri bu himaye ile alay mensubu olmayan komşuları aleyhine büyük üstünlük sağlayıp nüfuslarını artırmışlardı. (37)

Mardin ve Urfa bölgesindeki -1893 yılı sonrası- örgütlenmede Mardin merkezli 6. Liva'da; 41, 42, 43, 44. Alaylar Millî aşiretinden (38), 45 ve 46. Alaylar Karakeçi aşiretinden, 47. Alay Tayy aşiretinden, 48 ve 49. Alaylar Miran aşiretinden, 50. Alay Ertoşi aşiretinden (39) oluşturulmuştu. Urfa merkezli 7. Liva'da ise 51. ve 52. Alaylar Kays aşiretinden, 53, 54 ve 55. Alaylar Berazî aşiretinden oluşturulmuştu (40)

ve bunlar Millî aşiretiyle ilgili çeşitli tartışmalardan (41) sonra yakınlıkları dolayısıyla Suriye'de bulunan 5. Orduyu Hümayun'a bağlanmışlardı (42).

Yukarıda değinildiği gibi Hamidiye Alayı kurma izni alan aşiretlerin bölgede sosyal ve siyasî güçler karşısında daha bağımsız hareket etmeleri, zamanla aşiretler arasında kiskançlıklar yaratıp uzun yıllar etkileri ve yansımaları devam eden aşiret kavgalarına (43), düşmanlıklara sebep olmuştu (44). Hamidiye Alayları kurulurken, aşiretlerin sağlanan ayrıcalıklarla husumet içinde buldukları aşiretlere üstünlük sağlama çabaları ise feodal ilişkiler yönünden son derece anlaşılabilir bir durumdu.

Bu anlamda Urfa ile Diyarbakir ve Mardin arasında kalan bölge aşiret kavgası ve çatışmalarının uzun yıllar, yoğun, şiddetli ve süreklilikli olarak yaşandığı bir bölgeydi. Ziya Gökalp da bölgeyi aşiretler yönünden incelerken; Siverek'te "Livanın asayişini ihlâl eden ya Millî-Karakeçi çarpışması yahut Bucak-Kirvar çatışmasıdır" demektedir (45). Hamidiye Alayları'nın kurulmasını takip eden tarihlerde de bölge sürekli aşiret çatışmalarıyla çalkalanırken (46) haksızlığa uğrayan insanlar güçleri yetmediği için Saray'a dilekçeler yağdırmakta, yardım istemekteydiler. Bölgede huzur ve güvenliğin eksikliğinin hissedildiği bu yıllarda, cinayetler, yağmalar, talanlar, köy basmalar, şikâyetler bitmemekte, bölgede meydana gelen kaçınılmaz nüfus çatışmaları Hamidiye Alayları kurma ekseninde şiddetini artırmakta süreç kendi gücünü artırıp hasmın gücünü kırmak maksadıyla karşılıklı şikâyetlerle ilerlemekteydi (47).

En çok şikâyet edilen ve aynı zamanda kendisinden çok korkulan kişiye Millî aşireti Reisi İbrahim Paşa'ydı.

İBRAHİM PAŞA

Bölgenin efsanevî ismi İbrahim Paşa, Temozade Mahmut Bey'in oğluydu. Millî aşireti iskân başkanı olarak görevlendirilip halkın ve devletin çok ve çeşitli şikâyetlerine sebep olduktan sonra Padişah tarafından verilen Paşa rütbesiyle-1800-1803 yılları arasında Rakka Valiliği yapan ve kısa süre sonra halkın şikâyet ve feryatları üzerine görevinden azledilen Millî Timur Paşa'dan (48) itibaren 1900'lü yılların başlarına kadar Suriye ve Irak çöllerinden Bingöl yaylalarına kadar bölgede gücü ve etkisiyle korku salan Millî aşiretinin (49) reisiydi.

İbrahim Paşa, 1877-1878 Osmanlı-Rus harbi yıllarında aşiretin başına geçmişti. Yukarıda değinildiği üzere, içinde bulunulan şartlar bütün doğuda olduğu gibi Urfa ve civarında da eşkıyalığın yeniden canlanmasına sebep olduğundan (50) Devlet asayişin temini için çeşitli tedbirler almış, Millî reisi İbrahim'i ve yakınlarını bu çerçevede Sivas'ta ikamete mecbur kılmış, ancak bu aşiret beyi ve ağalarının çoğu bir süre sonra firar etmişlerdi. Mesela Millî aşireti reisi İbrahim ve biraderi Muham-

İbrahim Paşa

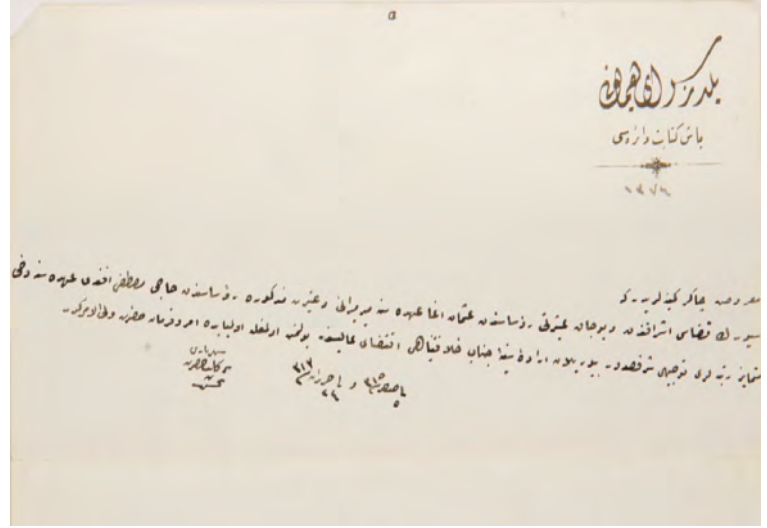
İbrahim Paşa, Çadırının Önünde Askerleriyle / 1899

med ve amcası Ali Ağa'ların zaptiye eşliğinde hamama gitmek üzereyken firar ettikleri devlet kayıtlarına geçmişti (51). 1890'lı yıllarda Hamidiye Alayları'nın kurulması kararlaştırılınca memleketine serbestçe dönmelerine izin verildi, ancak alayların kuruluşu sıralarında da, sonrasında da çoğunlukla bir yanını Millî aşiretinin teşkil ettiği aşiretler arası çatışmalar hiç bitmedi (52). Bunda Hamidiye Alayları'nın yönetim yeri olan 4. Ordu'nun kumandanı Müşir Zeki Paşa'nın Millî aşiretini ve İbrahim Paşa'yı himaye etmesinin büyük rolü olduğu şüphesizdi (53).

OSMAN PAŞA İLE İBRAHİM PAŞA MÜCADELESİ:

Kendi deyimiyle, her ne kadar aşiret reislerinden ise de "Padişahın lütfu sayesinde mektep görmüş Devlet-i Âli'nin kanunlarına ve resmi işlemlere vukuf kazanmış" olan (54) Hacı Ali Efendizade Osman Ağa, uzun yıllar boyunca devletin çeşitli kademelerinde yakınlarıyla birlikte giderek artan bir nüfuz ve etkinlik kazanır. Osman Paşa devlet kayıtlarında; 1872 yılında Siverek'e bağlı Bucak Nahiyesi (55) ve 1876 yılında Diyarbakir'e bağlı Derik Nahiyesi Müdürü (56) 1890/91 yıllarında Tahsilât komisyonu reisi (57), 1894 yılında 'vesait-i nakliye-i askeri komisyonu' üyesi; aynı yıl kardeşi Abuzer Ağa (58) Bucak Nahiyesi, diğer kardeşi Ömer Ağa Hoşin Nahiyesi Müdürü (59); 1899 ve 1900'da kendisi 'vesait-i nakliye-i askeri komisyonu' üyesi (60) ve amcası oğlu Hacı Mustafa Evkaf Muhasebecisi (61); 1901'de kendisi komisyon üyesi, kardeşi Abuzer Ağa Bucak Nahiyesi, diğer kardeşi Ömer Ağa Hoşin Nahiyesi Müdürü (62); 1902'de kardeşi Abuzer Ağa Bucak Nahiyesi, diğer kardeşi Ömer Ağa Hoşin Nahiyesi Müdürü (63) olarak, Padişah tarafından rütbe verildiği 1897 yılından itibaren de "Siverek Hanedanı'ndan Osman Paşa" olarak yer alır. (64)

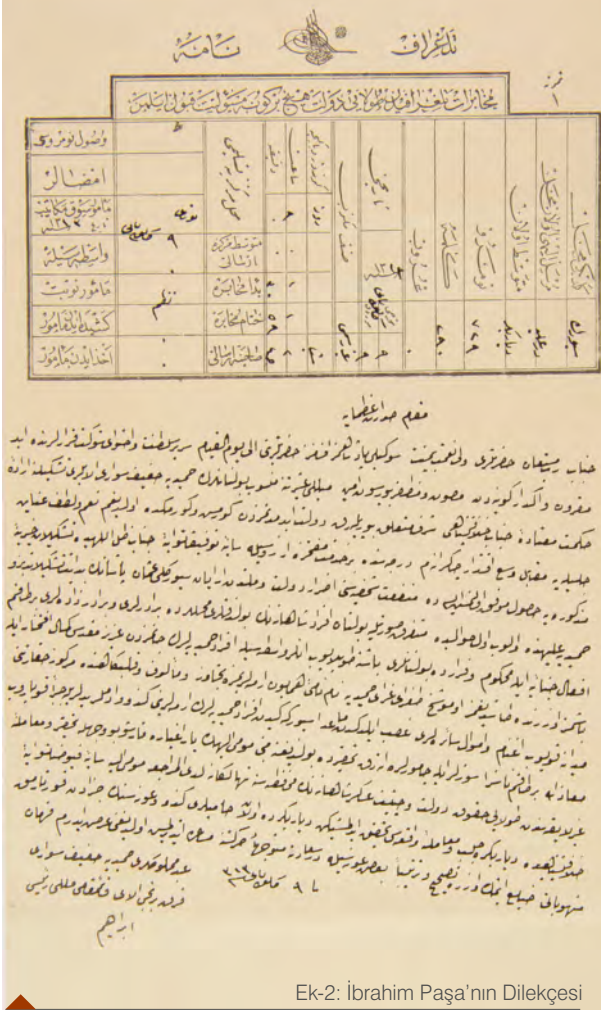
Osman Ağa, 6 Temmuz 1897 tarihinde Sultan 2. Abdülhamit tarafından rütbeyle ödüllendirilir ve amcası Eyyüp'ün oğlu Hacı Mustafa Efendi ile birlikte gittiği İstanbul'da kendisine Mirmiran (65) ve Hacı Mustafa'ya (66) da Mütemayız (67) rütbeleri verilir (EK:1) (68).

Ek-1: Rütbe hakkında İrade-i Seniyye

Osman Paşa artık Vilâyetin güven duyduğu şahıslar arasındadır. Diyarbakir Valisi Halit Bey imzasıyla gelen yazıda kendisine; Millî aşiretine mensup Türkân ve İzollu vesairenden yeni olarak kurulacak iki alay için kurulan komisyonda bulundurulması gereken nüfus memuruyla üyenin soruşturmasını yapması, komisyonda üye sıfatıyla bulunması, vergi tahsilatının hızlandırılması, asker bakayalarının çağrılıp hazır edilmesi işlemleri için çaba göstermesi (69) ve daha sonra da Millî aşireti zimmetindeki vergi bakayasının (70) tahsil edilmesi için görev verilince bu durumu nüfuzuna darbe olarak gören İbrahim Paşa, Osman Paşa aleyhine Dahiliye Nezaretine başvurur. Dilekçesinde "...Şahsi çıkarlarını devlet ve milletin zararında arayan Siverekli Osman Paşa'nın baştan beri Hamidiye aleyhinde olduğunu, kardeşleri ve yeğenlerinin, mahkûm ve firarileri başına toplayıp onlar vasıtasıyla Hamidiye askerlerin armalarına tecavüz ve hakaretini meydana koyup, koyun vesair malları gasp eylediğini, Siverek'e giden Hamidiye askerlerinin armalarını kendi ve adamları elleriyle zorla koparıp maazallah bir takım uygunsuz sözler ile çamurlara atarak hakarete bulunduğunu" söyleyerek devletin ve askerinin hukuk ve haysiyetinin korunmasını ister (EK-2) (71)".

Ancak İbrahim Paşa hakkında çok sayıda şikâyet vardır. Hemen hemen bütün Siverek eşraf ve ulemasının, muhtarlarının imzasının bulunduğu, Padişaha gönderilen iki dilekçe de de İbrahim Paşa'nın "ganimetlerini zorla hükmüne geçirdiği 62 köye tasarrufla köylerin bütün gelirlerini alıp topladığı ve bu suretle bütün etraf ve köyleri gayr-ı resmi emir ve ferman altına aldığı, bu bölge aşiretinin mezalimine terk edilirse kaza (Siverek) ve çevresinin bu suretle beş altı aya kadar git gide nakli hane yüzünden ve yağmaya uğramaktan viraneye döneceği", ifade edilmekte ayrıca "...Teşkil eylediği beş alaydan bir alayın ancak Millî aşairi olduğu, Hamidiye olmazdan evvel nihayet 200 hane ağası iken şimdi büyük bir nüfuza malik olduğu gibi medeniyetleri bedeviliğe sevk ettiği ve bununla beraber dört etrafındaki ahaliye yaptığı zulmü ve mazlumların feryadını göklere çıkarmakta olması itibarıyla Müşir'in soruşturmaya gönderilmesi" talep edilir (72).

Ek-2: İbrahim Paşa'nın Dilekçesi

Fakat Müşir Zeki Paşa üst makamlara, İbrahim Paşa hakkındaki şikâyet dilekçelerinin Osman Paşa'nın tertibi ve aldatması olduğunu yazar ve Osman Paşa'nın Vilayet tarafından kendisine verilen tahkikat ve tahsilât ve bakaya tahsili gibi üç büyük memuriyeti bahane ederek Siverek cihetinde İbrahim Paşa kumandanlarından teşkil edilen Hamidiye Alayları efradı hakkında çok çeşitli zulüm ve adaletsizlikler, gasp ve yağma yaptığını, akraba ve yakınlarından bir takımı Siverek mahkemesinde üye ve Sorgu Hâkimi bulunduğunu ve iki Nahiye Müdürlüğüne de kardeşlerini tayin ettirdiğini ve o havalide hükümetin şahsından ibaretmiş gibi kaldığını kendi tarafından işlenen asayiş bozucu hareketleri Hamidiye Alayları askerlerine yüklemek üzere ahaliye zorla tutanaklar ve şikâyetnameler yaptırdığını, bu nedenle Siverek merkezinden çekilen telgraf içeriğinin de Osman Paşa'nın eseri olduğunu bildirir (73). Zeki Paşa bununla da yetinmez ve Diyarbekir Vilâyetinin özellikle İbrahim Paşa'yı rahatsız eden kararlarından dolayı Valiyi, Osman Paşa'yı himayesine aldığı gerekçesiyle üst makamlara şikâyet yazısı yazar. Bu yazıya Şakir Paşa'nın verdiği cevapta, Siverekli Osman Paşa hususunda Müşirliğe verilen bilgilerin sakınarak yazılacak soruşturmaya muhtaç ihbardan ibaret olabileceği, bu hususta bazı mübalağaların var olabileceğini etraflıca düşünmek gerektiğini, bakaya tahsilâtının sekteye uğratılmasi sonucunu doğuracak bildirimlerden kaçınılmasını ancak Millî Reisi İbrahim Paşa'ya şahsî düşmanlığı açık bulunan bir adamın tahsil memuru tayin olunarak bu hususta Millî aşiretine gönderilmesinin de siyasete uygun olmadığı, ifade edilir (74).

Diyarbekir Valisi Halit Bey ise, şikâyetlerin sebebinin gerçekte ne olduğuna ilişkin görüşlerini Dâhiliye Nezaretine, "Şikâyetler, İbrahim Paşa nezdinde teşkil edilen komisyona Osman Paşa'nın Vilâyet İdare Meclisi kararıyla üye olarak atanmasından ve Osman Paşa tarafından İbrahim Paşa'nın

fikirlerine hizmet edilmeyerek hakkıyla görev yapılmak istenilmesinden doğmuştur. İbrahim Paşa kendi aleyhindeki şikâyeti Osman Paşa'dan bilmiş ise de şikâyet olayı yalnız Siverek kazasından olmayıp Derik Kazasıyla Maden Sancağından ve hatta Zor Mutasarrıflığı'ndan dahi vuku bulmuştur. Vaktiyle vazife gereği tamamının bilgisi Makamınıza ve sözü edilen Müşirliğe verilmiş olup ancak bir sonuç alamadıktan başka Müşir Paşa Hazretleri'nin gücenmesine de sebep olmuştur" şeklinde bildirir (75).

Bu cevaba rahatsız olan Dördüncü Ordu Müşiri Zeki Paşa Dahiliye Nezareti'ne yazdığı yazıda Osman Paşa'nın Millî aşireti aleyhindeki faaliyetlerine değinip "...tekrar memleketine dönmesi halinde kötülük ve yolsuzluklarına devam edeceğinin muhakkak olduğu ve Paşa'nın bir daha memleketine dönmemesi için gereken çözümün bulunmasını" ister (76).

Müşirliğin, Osman Paşa'nın bir daha memleketine dönmesine izin verilmemesine ilişkin yazısı üzerine Dersaadet'te uzun sürecektir bir tartışma başlar ve bunun için Dâhiliye Nezaretince bir komisyon kurulur.

Komisyon yapmış olduğu uzun tartışma ve görüşmelerde Müşir Zeki Paşa ile Diyarbekir Vilâyetinin görüşlerini değerlendiren komisyonun gereği olarak Osman Paşa'nın memleketine dönmemesi hususunun uygun olacağını Sadaret Makamına arz eder (77).

Seraskerlik (78) makamının da 25 Nisan 1898 tarihli Siverekli Osman Paşa'nın durumunun incelenmesi hakkındaki talebi üzerine Yaver-i Ekrem, Müftü Şakir Paşa şu düşüncüyü yazar (79): "...Bu adam müteveffa Hacı Ali Efendi namında oldukça hürmet ve itibar sahibi olan bir adamın torunu olup, babasının vefatından sonra dirayet ve sebatla çalışması ve bu cihetle Vilâyet erkânından bazı kişilerle bağ kurması sayesinde gereği gibi hürmet ve itibara kavuşup sivrilerek nüfuz ve servetini arttırmış ve bundan dolayı kazanın idare işlerine lüzumundan ziyade karışmaya başlayarak hükümet memurlarını kendisiyle hoş geçinmeye mecbur etmiş olduğu ve Hamidiye Alayları'nın kuruluşu sırasında iki alay teşkili girişiminde bulunarak bu sayede bir büyük askeri rütbeye kavuşma emeliyle Ordu-yu Hümayuna müracaatta önce uygun cevap almış iken daha sonra kendisinin Alayları köy dahilinde oturan ahalden düzenlemek fikrinde bulunduğu ortaya çıkmasıyla bu teklifi ret olduğuna ve bunun Millî aşireti tarafından Ordu'ya ihbar edildiğini haber almış bulunduğu öteden beri nüfuzuna rakip olan Temozade İbrahim Paşa aşiretiyle düşmanlık ve çekişmeyi artırıp fırsat buldukça İbrahim Paşa ve kabilesi aleyhine şikâyet tertip ve suçlamayı alışkanlık edindiği gibi İbrahim Paşa takımı da Osman Paşa aleyhine diğerleriyle birleşip sürekli yüksek makamları bu adam aleyhinde sürekli şikâyetlerde bulunarak taciz etmeye başlamış ve birkaç seneden beri kendisi hakkında gerek buralara ve gerek saltanat merkezine ulaşan şikâyetlerin bu halden ileri geldiği anlaşmıştır.

Osman Paşa'nın memleketinden uzaklaştırılması meselesine gelince, açıklanan duruma göre gerçi Paşa'nın Siverek'te bulunması siyaseten çeşitli mahzurlar doğurabilmesi ve aleyhinde şikâyete cüret eden fukara köylülerin bir takımının mağduriyeti sonucunu doğuracağı düşünülse de Siverek kazasının dörtte bir arazisini tasarruf eden bir ada-

mın yargısız şekilde idareden çıkartılıp uzaklaştırılması İslahat Hükümleri'ne taban tabana zıt düşeceğini ciddi düşünmek lazım gelir. Fakat kendisi Saltanat Merkezi'nde bulunduğu müddette Diyarbekir'e münasebeti olmayan bir yenden bir görevli gönderilip güvenilir bir soruşturma yaptırılacak olursa aleyhinde hükme dayanacak pek çok sorumluluklar sıralamak kabil olacağından İslahat Kararlarına aykırı olarak idari sürgün ve gurbet icrasından ise buna göre kanun hükmüne çarpılması ve buna imkân olmadığı takdirde Diyarbekir Vilâyeti'nden başka her nerede ister ise ikamete ve seyahate izin vermekle uzaklaştırmanın sürgün renginden çıkarılması lazım gelir.”

Bu sıra bir yandan Hükümetçe Diyarbekir Vilâyetinden, Siverek hanedanından Osman Paşa'ya hükûmete ait işlerinde yardımcı olunması istenirken (80) öte yandan kısa bir süre sonra Dahiliye Nezareti Osman Paşa ile İbrahim Paşa'nın barıştırılmalarını ister (81). Dördüncü Ordu Müşiri Zeki Paşa durumu rapor eder: “..Adları geçen kulları Ordu merkezine çağırarak emir ve ferman gereğince nasihat edilerek İslâm arasında kan dökülmesine meydan verilmemesi, ihtilâfı ortadan kaldırıp aralarını düzeltmeleri ve herkesin Kutlu Efendimiz Hazretleri'nin hayırlı davetleri için çalışmasının dinen hepimize farz olduğu kullarına tebliğ olundukta, 'Nimet Sahibimiz Efendimizin fermanındaki yüceliği anlayıp aramızdaki ihtilâf ve ayrılıkları kaldırarak müşfik pederimizden daha müşfik olan Padişahımız Efendimizin uğrunda canımızı fedaya hazırız' diyerek bundan böyle şikâyetlerin meydana gelmesine meydan vermeyeceklerine yemin ederek derhal sarılıp barışmış ve haklarındaki işbu cihan değerindeki merhametten dolayı sevinç gözyaşı dökmüşlerdir. Sayenizde hamdolsun bugün her tarafça bütün aşiret reislerinin iyi davranışlarıyla Efendimiz Hazretleri'nin hayırlı davetini yerine getirerek kardeşlik bağıni güçlendirmeye devam ettiklerini arz eylerim.” (82).

Ancak Bucak aşiretinin Bucak, Burhan ve Hoşın aşiretlerinden iki Hamidiye Süvari Alayı teşkil olunmasına izin verilmesi başvuruları yinelenecek devam etmekte olduğundan bölgede çatışmalar dinmemekte ve Osman Paşayla ilgili şikâyetler artmaya devam etmektedir: “İstanbul'da bulunan Siverekli Osman Paşa'nın biraderi Ömer Ağa'nın yüz kişilik bir kuvvetle Ağcakent köyüne hücum ederek hayvan gasp ettikleri hakkında yapılan şikâyetin soruşturulması” (83) taleplerinden sonra soruşturma ve tutuklamalar başlar: “Siverek Kazasında Osman Paşa'nın akrabaları taraflarından yine bazı köylere tecavüz ve saldırı vuku bulduğu mahallinden bildirilip.. bunları tutup Savcılığa teslim etmek ve mahallince tutuklanmasında sakınca görülenler Vilayet merkezine gönderilmek üzere gereği için mahalli kolluğa tebligat yapılması..” (84) ve benzeri yazışmalar birbirini izler.

Durum, amcası Ramazan Ağa tarafından Diyarbekir'den; “Dersaadet'te Arif'in Kiraathanesi'nde Bucak aşireti reisi Hacı Osman Paşa'ya” bildirilir (85): “Biraderiniz Ömeri, aşiretinize ait emlâk ve arazilerin içinden kaldırıp tantanalı bir surette kazaya götürdüler. Buradan bu gece saat sekizde Diyarbekir'e aşırılmışlar. Hamdolsun siyasi suçlulardan olmadığımız gibi devlet uğruna başımızı feda edenlerdeniz. Ancak Azimet Paşa'nın (86) yardımcısı bulunan kolluk kuvvetinin fikirleri bizleri dost düşmanlara karşı hakaret ettirmektedir. Bu

ise hepimizi böyle bir bir ister ve haklar. Familyalarımızı kimin ümidine bırakalım.” der.

Osman Paşa'nın biraderi Ömer Ağa ise uğradığı hak-sızlıkları Sadaret Makamına yazarken “..Asırlardan beri Osmanlı Devleti hizmetinde sadakat gösteren familya halkını mahvetmek üzere çiftliklerinin korunması ve gasp olunan mallarının iadesi hakkında İrâde'nin uygulanmadığını, aleyhinde bir mahkemeden tutuklama kararı yok iken caniler gibi bir hafta evvel silahlı kuvvet ile Diyarbekir'e gönderilip sorgusuz mahpusa konulduğunu, düşmanlarının Vilâyetin ve bilhassa jandarma kumandanının arka durmasıyla bugün yarın bütün mallarının yağma edeceğini, kanuna aykırı tutuklanması hakkında verdiği dilekçenin, ispat sebepleri aranıp bulununcaya kadar döşek altı edildiğini” belirtip, haklarının korunmasını talep eder (87).

Ömer Ağa, bir ay kadar sonra bu kere Dahiliye Nezareti-ne verdiği dilekçede “..Biraderim Osman Paşa kullarıyla kölelerinin ve aşairimizin mallarımızı geri alma hususuna dair buyrulan İrâde'nin infaz olunmamasına cüret edilmesinden bahisle şikâyette bulunmam nedeniyle Vali katında eşiti nispetinde muhterem ve her türlü hukuk dışı faydada müşterek jandarma kumandanı Azimet Paşa'nın özel uyarısıyla jandarma binbaşı Asım Efendi'nin hakaret edercesine muameleleriyle Vilâyet merkezine gönderilmiş ve 20 gündür tutukevinde hapsedilmiş bulunuyorum. Verdimekte olduğum dilekçeler okunmuyor. Memurluk nüfuzu ile aleyhime muhbir hazırlanmasına çalışılıyor. Gaspçılar, katiller, adaleti yok edenler serbestçe gezerlerken haklarını aradığım için kullarını böyle kanuna aykırı şekilde hapsetmek ve hükümet nüfuzunu kötüye kullanmak Hükümdarın rızasına aykırı olup bütün masrafları karşılanmak üzere adil bir soruşturma heyeti tayinini adaletinizden arz ve istirham eylerim” diye dert yanar (88).

Ömer Ağa'nın bazı köylere tecavüz ve Ramazan Ağa'nın ise Olbiş köyüne hücumla gasp, yağma ve öldürme olaylarına karışmaları sebebiyle mahkemeye sevk edilirler (89). Vali, Adliye Nezaretine Ömer ve Ramazan Ağalar hakkında “kanun dışı hiçbir işlem yapılmamış olup şikâyetlerin Siverek'in dedikodusu cümlesinden olduğunu” (90) yazar.

Osman Paşa'nın amcası Ramazan'ın Dahiliye Nezaretine gönderdiği “..Hacı Osman Paşa'nın tasarrufunda bulunan Söğütlü, Karaburç, Daralık, Saadettin köylerine hücum ederek mallarını ve hayvanlarını yağma ederek iki kişiyi öldürüp dört kişiyi fena derecede yaraladılar. Geride kalan ahali dağıtıldı. Şimdiye kadar tasarrufumuz altında bulunan 20 pare köyler harabe ve hanelerini yıkıp ve çift ve öküzlerimizle sair hayvanlarımızı yağma ettiklerinden buna cesaret edenler haklarında şimdiye kadar bir kanuni işlem yapılmadığından dolayı 1500 haneyi aşkın aşiretimiz halkıyla nakli-hane etmeye mecbur olduğumuzdan bir yer gösterilmesi” (91) şeklindeki dilekçesinden de sonuç çıkmaz.

Diyarbekir Valisi Halid Bey şikâyetlerle ilgili olarak Dâhiliye Nezaretine yazdığı uzun bir yazıyla “..Haklarında çıkartılan zorla getirme yazısı gereğince yakalanacak olan sanıklar Ramazan Ağa'nın oğlu Mehmet ile kardeşi oğlu Hacı Abuzer'i teslim etmek üzere kefaletle kolluğa güvence vermiş iken teslim etmeyip firar ve köylerde fenalık yapılmasına ce-

saret ettirilmelerinden dolayı Ramazan Ağa getirildiğinde tehdit edici bir takım sözlere ve hakarete cüretinden dolayı göz altına alındığı ve Mehmet ve Hacı Abuzer'in başlarına toplamış oldukları kalabalığı sevk edilen süvariler yetişmezden evvel haber göndererek Yalankoz ve Kelehan köylerinden aldırıp Urfa yoluna civar bulunan Anazo ve Söğütlü köyleriyle Karaburç köyüne yollayarak orada Millî ve Hamidiye'ye mensup Karakoyun vesair köyler ahalisinden toplanan şahıslarla yaptıkları kavgada taraflardan dört ölü ve yedi sekiz yaralı vuku bulmasından dolayı yeterli kuvvetle mahkeme memurlarının gönderildikleri... (92) "ni bildirir.

Bucak aşiretinin Hamidiye Alayı kurma teşebbüsüyle ilgili Müşirlikten istenen düşünceyle ilgili olarak bölge yetkililerince "Bucak aşiretinin seyyar aşiretlerden olmayıp köy ve mezralarda oturmalarından dolayı bunlardan bir alay teşkil etmenin mümkün olmadığı" bildirilirken (93) güç çatışması ya da rakibini güçten düşürme faaliyetleri bütün hızıyla devam etmektedir. Bugünkü Hilvan ilçesi sınırları içerisinde kalan Hoşin ve Burhan Nahiyeleri muhtarlarının "Dersaadet'de bulunan Osman Paşa'nın birader ve amcazadelerinin zulümleri sebebiyle Hükûmetin adalet ve merhametine sığındıklarını" bildiren şikâyet dilekçeleri Osman Paşa'nın memleketine dönme meselesinin hükümetçe incelendiği sıralarda Seraskerlik Makamına gönderilir (94).

Müşirliğin ısrarlı yazıları üzerine, Millî Aşireti zimmetindeki bakayanın tahsili için gönderilmiş olan Siverekli Osman Paşa'nın, görevden alınmasından sonra (95) sıra Müşirliğin diğer isteğindedir: Osman Paşa Siverek'e dönmemelidir.

Bu sırada Osman Paşa Sadaret Makamına bir dilekçe vererek, Millî aşiret reisi İbrahim Paşa'nın o havalide bulunan ahalinin mallarını ve davalarını yağmalayıp bu ana değin bini aşkın Müslüman kanı dökmüş olduğu gibi bundan iki sene evvel kendisinin Hicaz'da bulunduğu bir zamanda tapuyla tasarruf ettiği çiftliklerinde çalışan adamlarından dört kişiyi öldürüp ve birkaç kişiyi yaralayarak mallarını ve hayvanlarını yağmalamış olduğunu haber alınca hemen adalet kapısına gitme kararı alarak gaspedilen mallarının geri alınması hakkında Saraya yaptığı başvurunun gereğinin Diyarbekir Vilâyetine tebliğ edilmiş olduğu halde iki seneden beri Vilâyet tarafından en küçük bir icraat yapılmadığını belirtmiş, "kullarına gasp olunmuş mallarının tahsili, aşair içinde bulunup Padişaha dua ile meşgul olmak üzere ruhsat verilmesine veyahut aile fertlerini idare edecek maaşla Şura-yı Devlet veya uygun görülecek daire ve meclislerinden birine memuriyetin tayinine müsaade buyrulmasını" ister (EK-3) (96).

Saray tarafından -muhtemelen yapılacak işlemlerle doğabilecek tepkileri ve boyutunu araştırmak maksadıyla - "Bucak aşiretinin nüfusunun ne kadar olduğunun ve Dersaadet'de bulunan reisleri Osman Paşa'nın oradaki nüfuzunun ne derecede bulunduğu" (97) araştırılması istediğine Diyarbekir'den Vali Faik Bey imzasıyla verilen cevapta, "Bucak aşiretinin 2050 erkek nüfusu bulunduğu, mahallî nüfus kalemî kayıtlarından ve içlerindeki saklı nüfus sebebiyle daha fazla farz olursa dahi ancak 2500'e ulaşabilecekleri haricen yapılan soruşturmadan anlaşıldığı.. Osman Paşa'nın Siverek'te kazandığı haysiyet ve servetin de vaktiyle hükümet memuriyetinin yarattığı çevreden elde edildiği.." bildirilir (98).

Ek-3: Osman Paşa'nın Dilekçesi

Uzun bir yazışma ve değerlendirme sürecinden sonra Sadrazam Sait Paşa, "Diyarbakir Vilâyetine tâbi Bucak aşireti reisi olup iki seneden beri Dersaadet'de bulunan Osman Paşa, geçimini sağlamak için memleketine dönmeye müsaade edilmesini Padişah Katından istemisi ise de kendisinin memleketine dönmeye münasip olmadığından buraca bir memuriyete tayinine ve Paşa'nın ailesinin kalabalıklığı cihetiyle 5000 kuruştan aşağı maaşla geçinemeyeceğini beyan etmekle o miktar maaşla bir meclis üyeliğine tayinine dair (99) "Dâhiliye Nezareti"nden gelen yazıyı Padişaha arz eder ve nihayet "Dersaadet'te bulunan Bucak aşireti reisi Osman Paşa'nın "İstanbul Şehremaneti Meclis Üyeliği"ne tayinine dair Padişah İrâdesi" çıkar (100).

BİR DÖNEMİN VE İBRAHİM PAŞA'NIN SONU:

Müşirliğin bütün gücüyle İbrahim Paşa'ya verdiği ve sonra vazgeçeceği büyük destek, çatışmalara dair sorunları çözmeye yardımcı olamamıştır (101). Adliye Nezareti ve Sadaret Makamı'nın yazışmalarında bu durum anlatılır ve bir an önce yargılamaların sonuçlandırılması gereğine işaret edilip "... Osman Paşa ile İbrahim Paşa mensupları arasında 30 seneden beri devam eden husumet sebebiyle bunlara ait davanın uzaması iki taraf arasında yeniden olaylara sebebiyet verebilmesi düşünülebileceğinden gerek merkez Vilâyete aldırılan ve gerekse Siverek mahkemesinde bulunan işlerin bir an evvel görülmesi.. Mahkemece meselenin neticelenmemesi iki taraf arasında pek eski olan şakice düşmanlığın yenilenmesine vesile olacağı.. Husumetin sona erdirilmesi ve mahallin asayişinin korunması, görülen davanın bir an önce sonuçlandırılması.." (102) istenir.

Ek-4: Osman Paşa'nın İstanbul'da ikametine dair, irade-i seniyye

Bölgedeki konsolosların gözlem ve raporlarının dikkatle incelendiği ve kaynak alındığı bir çalışmada, 4. Ordu Müşirliği, Hükümet ve Diyarbakır Vilâyeti arasında yapılan yazışmalara hâkim olan bakış şu şekilde yorumlanmaktadır: "İbrahim Paşa ve Millîliler hiç olmadıkları kadar güçlenmekteydiler. Aşiret 1900 yılı dolaylarında, kaynaklarını bü-yütmek ve yeni unsurları kendine çekmek için faaliyetlerini yoğunlaştırmaya başladı. Ama bu süreçte, büyümekte olan Millîliler ile topraklarına ya da tebaasına tecavüz ettikleri ya da daha fazla "iş" almaya başladıkları komşu aşiretler arasında kaçınılmaz olarak kan davaları çıktı. Neticede bu ikisi çoğu durumda el ele gitti. Doğal olarak, kan davalarının çoğu komşu aşiretlerle çıkıyordu.. İşleri daha da karıştıran, bunlardan bir kısmının aynı zamanda Hamidiye aşiretleri olması, dolayısıyla da milislere mensup olmanın sağladığı avantajlardan yararlanmalarıydı. Ne var ki, işbirliği yoluyla elde edilen avantajlar çoğunlukla İbrahim Paşa'nın rakiplerini ayakta tutmaya yetmiyordu. Rakip aşiretlerin hepsinden sayıca daha küçük olmasına rağmen Millî'nin kendi bölgesinde en önemli Hamidiye aşireti ya da konfederasyonu olduğu aşikârdır, İbrahim Paşa'nın bu noktada bile safalarına epeyce bir adam katmış olduğu da açıktır. Diğer Hamidiye komutanları gibi o da bu kan davalarında Zeki Paşa ve Sultan nezdindeki itibarını kendi lehine kullandı. İbrahim Paşa'nın aşiretleri ile Osman Ağa adlı reisin 1900 yılı boyunca birbirlerine karşı düzenledikleri yağma akınları sırasında olan buydu. Anlaşılan, rakibi karşısında konumunu güçlendirebileceğini uman Osman Ağa, merkezi hükümeti kendi aşiretlerinden bir Hamidiye Alayı oluşturmaya izin vermeye ikna etme niyetiyle başkente gitti. Ama Zeki Paşa'nın aleyhte tesiri nedeniyle çabaları başarısız oldu" (103).

Zeki Paşa'nın büyük desteğiyle nüfuz alanı çok geniş bir alana yayılan İbrahim Paşa, Osman Paşa'nın Siverek'e dönmesinin önlenerek İstanbul'da ikamete mecbur tutulması ve Karakeçili aşireti reis Halil Bey'le yaptığı avantajlı barış (104) nedeniyle bölgede tam bir baskı/otorite kurur (105) ve duyulan korku ve yakınmalar dalga dalga yayılarak (106) Diyarbakır'ın kapılarına kadar ulaşır. Diyarbakır ileri gelenleri telgraf çekerek (107) İbrahim Paşa'nın sürgüne gönderilmesini isterlerse de hükümet 'yalancı bir merhamet' (108) göstererek teftiş heyeti göndermekle yetinir.

Bir süre sonra (109) tekrar Diyarbakır kapılarına dayanan İbrahim Paşa için şehirde büyük mitingler yapılır, telgraf-hane işgal edilir. Şikâyetlerin yoğunlaşmasından ürken ve bölgeden bir süre uzaklaşmayı düşünen İbrahim Paşa, isteği üzerine kendisine verilmesi uygun görülen "Hicaz Demir-

yolu Muhafızlığı" görevi için beklerken Hamidiye Süvari Alayları'nın yerlerine dönmeleri ve Alaylarla ilgili olarak yapılacak ıslahat hakkında İbrahim Paşa'nın Dersaadet'e davet ve celbine dair emir gelir (110). Ayaklanmayı düşünerek karşı çıktığı hükümet değişikliğiyle 4. Ordu Kumandanı Müşir Zeki Paşa'nın azlinin ardından kendisi hakkında tutuklama emri çıkarılması nedeniyle Viranşehir'e, oradan Sincar'a doğru akrabaları ve ailesiyle kaçan İbrahim Paşa, Nusaybin civarında Safiye mevkiinde Dizanteri hastalığından ölür ve ailesiyle çocukları hükümete teslim olurlar.

Bu takipte İbrahim Paşa'dan zarar gören pek çok aşiret ona karşı hükümet kuvvetleriyle birlikte hareket ederler ve Milli aşiretinin mal ve hayvanları bu aşiretler tarafından yağmalanır (111). Millî Aşireti Reisi İbrahim'in yakalanması için hükümete yapılan müracaatlar arasında ezeli hasmı Siverekli Hacı Ali Efendizade Osman Paşa'nın mührüyle verilen evrak da vardır (112). Bucak aşiretinde İbrahim Paşa'nın takibine Ramazan Ağazade Mehmet Ağa idaresinde katılır.

OSMAN PAŞA'NIN SONU:

Zeki Paşa'nın azlinden ve 2. Meşrutiyet'le gelen iktidar değişikliğinden sonra Osman Paşa'nın memleketine dönme yasağı kaldırılmışsa da o İstanbul'da yaşamaya devam etmiştir. Fırat kenarında başlayan mücadele dolu hayatı Dersaadet'de son bulmuş ve 1917 senesi Ağustos ayının beşinci günü Sultanahmet civarındaki Dizdariye Mahallesi'nin aynı adı taşıyan sokağının 13 numarasında bulunan konağında vefat etmiştir. Mezarı, vefat ettiği evin üç-beş yüz metre uzağındaki Divanyolu Sultan II. Mahmut türbesi haziresinde, daha sonra aynı yere gömülen kardeşinin oğlu Siverek mebusu Cudi Paşa'nın mezarıyla yanyanadır.

Bucak aşireti reisi, Mehmet ve Zeynep'ten olma Hacı Ali Efendizade Osman Hulûsi Paşa (113) ölümüyle geride iki hanımıyla çocuklarını bırakmıştır. Bunlar, Siverekli Terzi ailesinden Mustafa Bey'in kızı olan ilk hanımı Seyla/Süheyla ve ondan olma çocukları Halil Fahri (Gürmen), Emine, Saadet, Fatma Zehra Hanımlarla; İstanbul'da evlendiği Çerkez eşi Mehmet kızı Cemile ve ondan olma çocukları, küçük yaşta ölen Lütfiye Zeynep, Makbule, Muazzez ve Ayşe Adalet adlı hanımlardır (114).

Osman Paşa'nın oğlu Halil Fahri Bey Hukuk mezunu olup, 1923 yılında, seçildiği yıl vefat etmiş olan amcasının oğlu Cudi Paşa'nın yerine yapılan ara seçimde TBMM 2. Dönem Siverek milletvekilliğine seçilmiştir. Çocukları, Serdar, Ömer ve Emine ve ünlü yazar Osman Necmi Gürmen'dir.

Osman Paşa'nın kızlarından Emine; amcası Halil'in oğlu Siverek 2. Dönem mebusu Cudi Paşa ile evlenmiştir. 17 yaşında dul kalan ve 1950 yılında Hac ziyaretinde vefat eden Emine'nin çocuğu olmamıştır.

Kızlarından Saadet; amcazadesi Urfa mebusu Siverekli Ali Efendi'nin Kürkçüze Bican kızı Ayşe'den olma oğlu Eyüp Sabri Bucak ile evlenmiştir, çocukları Şeref Bucak, Yenal Bucak ve Nevin Bucak (Turan)'dır.

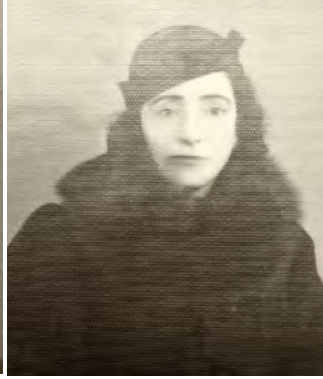
Kızlarından Fatma Zehra; amcazadesi Ramazan Ağazade Mehmet Ağa'nın oğlu ve Diyarbakır 10. dönem milletvekili olan Avukat Mustafa Remzi Bucak ile evlenmiştir, ço-

▲ Osman Paşa'nın 1. Eşi Seyla (Süheyla),

2. Eşi Cemile,

Büyük Kızı Emine

Oğlu Halil Fahri Bey

cukları Mehmet Bucak ve Leyla Bucak'tır.

Kızlarından Ayşe Adalet; Çürüksulu Bahri Paşa'nın torunu ve Galatasaray kulübü eski başkanlarından olan Saim Gogen ile evlenmiştir, çocukları Fethi Gogen ve Serra Gogen'dir.

Kızlarından Makbule; Millî Eğitim eski Bakanlarından Tahsin Banguoğlu'nun kardeşi olan Salih Banguoğlu ile evlenmiş olup büyükelçi Ahmet Banguoğlu'nun annesidir.

Kızlarından Muazzez; Sinop kökenli varlıklı bir aileden Sadi Korman ile evlenmiş olup Engin Korman'ın annesidir.

▲ Osman Paşa'nın Sultan II. Mahmud Türbesinin Yanındaki Mezarı

Osman Paşa'nın Kızları Muazzez, Zehra, Saadet, Makbule ve Adalet

SONNOTLAR

- 1 Bucak Nahiyasının adı Osmanlı'nın yaptığı 1518 yılı tahririnden itibaren kayıtlarda yer almakta olup 1900'lü yıllara kadar değişmeden gelmiştir. Bkz. İlhan Ekinci, 1518 ve 1523 tarihli Tapu Tahrir Defterlerine Göre Siverek Sancağı'nın Sosyal ve İktisadî Durumu, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen ve Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:4, Isparta 1999, s.108, 109,137. Bucak ve Hadro adlarının coğrafyayla ilişkilendirildiği etimolojik yorumlar için, Bkz.İhsan Satış, 1835 Tarihli Siverek Nüfus Defteri-3, s. 15-16, 37, 39.
- 2 Öldürmenin olduğu anda veya ertesi günde öldürülen akrabası ve oymağı, katilin ve akrabasının mallarını ve eşyalarını yağma ederler. Buna "kan tozu" ismi verilir. Yağma edenlere suçlu gözleriyle bakılmaz. Bu yağmacılık aşiretler geleneğince bir hakktır. Bununla beraber iki taraf arasında bir anlaşma yapıldığı zaman bu yağma edilen malın, diyetle sayıldığı da olmuştur. Bkz. Urfa Hakkında Salname, İstanbul 1927, s. 102.
- 3 Şeref Han, Şerefname (Çev. M. E. Bozarlan), İstanbul 1990, s. 267 vd.; "Zirkî namı, şeyhin mavi renkli elbise giymesinden gelir." (Salnâme-i Vilâyet-i Diyarbekir, sene H. 1301).
- 4 Müfettiş Şakir Paşa Hazretlerinden Şurayı Devlet Riyaset-i Celilesine rapor: BOA.ŞD.9 Zilhicce 1315 H/1 Mayıs 1898, M. 1475/12,
- 5 İhsan Satış, 1835 Tarihli Siverek Nüfus Defteri-1, Ankara 2016, s. 88'de yer alan Cami Kebir Mahallesinin 142 numaralı hane kaydına göre Hacı Ali Efendi 50 yaşlarında, oğlu Eyyüp 18 yaşında, oğlu Mehmet 8 yaşındadır. Ayrıca -muhtemelen daha sonra erken yaşlarda ölmüş olan- iki oğlundan Mahmut'un 4 yaşında ve İsmail'in 1 yaşında olduğu görülmektedir.
- 6 Ekrem Akman. XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Siverek, Şehir, Mekân ve İnsan. Artuklu Üniversitesi SBE Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mardin 2017, S. 286; Siverek Şer'i Sicili Def. 444, S: 8, No:12'de: Hacı Ali Efendi'nin terekisini de gösteren veraset belgesi bulunmaktadır.
- 7 O tarihlerde Siverek, Harput Eyaleti'nin kazasıydı. Bkz. Akman, a.g.t., s. 25.
- 8 Akman, a.g.t., s. 288.
- 9 Salnâme-i Vilâyet-i Diyarbekir, Hicri sene, 1286, 1287, 1288.
- 10 Mehmet Ağa, Osman Paşa'nın babası, Cudi Paşa'nın dedesidir.
- 11 Ramazan Ağa, Milletvekili ve Senatör Hasan Oral'ın, Milletvekili Mustafa Remzi Bucak'ın, Milletvekili Mehmet Celal Bucak'ın dedeleri, Milletvekili Sedat Edip Bucak'ın ve Siverek Belediye Reislerinden Hasan Çelebi ile Ali Murat Bucak'ın büyük dedeleridir.
- 12 Eyüp Ağa, Urfa Belediye Reislerinden ve Son Osmanlı Meclisi Mebusanıyla TBMM 2. Dönem üyesi olan Ali Fuat Bucak ile Mütemayiz rütbeli Hacı Mustafa Efendi'nin babalarıdır.
- 13 Siverek Şer'i Sicili Def.444, S:8, No:12.
- 14 Salnâme-i Vilâyet-i Diyarbekir H.1293.
- 15 Siverek Şer'iyye Sicili 440, S. 175, No: 1220, Şehr-i Evaili Şaban-ı Muazzam, sene H.1293/M. 22 Ağustos 1876.
- 16 Osman Şahin. Fırat'ın Sırtındaki Kan: Bucaklar" İstanbul1995, s. 9 vd.
- 17 Siverek Şer'iyye Sicili 440, S.175, No: 1220: Mirasçılar, mahkemede

- "mürisimizi her kimler katletmişler ise cezalandırılmasını ve diyetini talep ve dava ederiz" dediklerine göre, olayın faileri meçhul olup vuranlar tam olarak bilinmediğinden kan davalarındaki kolektif sorumluluk esaslarına göre hareket edilerek Helikânlar'a ait Güngörmez köyüne baskın yapılmış olmalıdır.
- 18 Siverek Tapu Defteri, Şubat 1304/3-10,506-518. K.Sâni 1305 247-254, 90-103. ; BOA.MV.2 Cemâziyelevvel 1308 H./14 Aralık 1890, 60-28.
- 19 Ali Emîrî Efendi, Osmanlı Doğu Vilâyetleri, İstanbul 2008. S.45.; Mâuretülâziz Valisi Ahmet Aziz Bey'in Mabeyne gönderdiği rapordan: "...Çoğunlukla idare merkezlerinde yivcilik ve rüşvetle atanıp öne çıkmış olan ileri gelenler, diğerleriyle bir tür ortaklık kurarak hükümet dairelerini kendilerine ortak ve çeşitli hile ve oyunlarla şahsi çıkarlarına alet ettiklerinden bu hal zulüm ve eziyeti dayanılmayacak bir hale getirmiş ve alınan islahat tedbirlerinin semeresinin devşirilmesine engel olmakla beraber alçak tabiatlı iltifatlarla konulmuş kanunlara büyük memurları istedikleri gibi hareket ettirip birçok kötü hadisenin şimdiye değin büyük bir maharetle örtülmesine muvafak olmuşlardır." BOA.Y.PRK.ŞD.3 Recep 1297 H./11 Haziran 1880 M. 13/8
- 20 İslahat Heyeti ve Kararları: 1877/78 Osmanlı-Rus Harbi'nin kaybedilmesinden sonra imzalanan Berlin Antlaşmasına göre Doğu Anadolu da yapılacak islahat için teşkil edilen heyet ve aldığı kararlar. Ali Emîrî Efendi, a.g.e. s. 46 dipnot:25; Reşat Ekrem, Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar, İstanbul 1934. S.223 vd.; Ali Karaca, Anadolu İslahatı ve Ahmet Şâkir Paşa, İstanbul 1993, s.s.37 vd.
- 21 BOA.Y.PRK.ŞD.16 Muharrem 1298 H./19 Aralık 1880 M.13/8; Ali Emîrî Efendi, a.g.e. s. 47; Mehmet Emin Üner, Aşiret Eşkya ve Devlet, s. 193
- 22 BOA.Y.PRK.ŞD. R.27 Temmuz 1296/8 Ağustos 1880 13/04: "Hacı Ali Efendizade Ömer Ağa ve arkadaşlarının Halep'ten gönderdikleri dilekçe: "...Bey ve ağalar arasındaki garazkârlar yüzünden yargılanmadan Halep'e sürüldük, adalete ulaşip erişemedik. Soruşturmadadır olduğumuz ortaya çıkmakla dava varsa yargılanmamız ya da tahliyemiz.. İmzalar: More, Mehmet, Reşit, Ahmet, Yusuf, Abdullah, Yusuf, Salih, Emin, Muro, Halaf, Şükür, Reşit, Mehmet, Murro, Hasan"
- 23 Bayram Kodaman, Sultan II. Abdulhamit'in Doğu Anadolu Politikası, İstanbul 1983, s. 30 vd.; TDV İslâm Ansiklopedisi, s. 462; "Bildikleri şey ata binmek ve cirit oynamak olan.. aşiretler inzibat altına alınmış olacak, Ermeniler tarafından çivrilmesi ihtimal dahilinde olan uygun-suz hareketler ve yabancı devletlerin aşiretleri tahrik faaliyetleri de önlenmiş olacaktı. Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, Ankara 1988, C.VIII, sf. 364.
- 24 Rusların kurmuş olduğu 'Kazak Alayları'ndan esinlenilerek Hamidiye Alayların kurulması hakkında Bkz. Kodaman, a.g.e. s.34; Karaca, a.g.e., s. 174.
- 25 Reşat Ekrem, a.g.e., s. 221, 229; Ziya Kazıcı, Sultan II. Abdulhamid ve Dönemi Osmanlı Devleti, İstanbul 2009, s. 123, 136
- 26 İmzacı büyük devletler bölgeye atanan asker/konsoloslar vasıtasıyla reformları denetleyeceklerdi. Bkz. Bilâl Şimşir, Ermeni Meselesi, Ankara 2005, s. 63; Varlığını hissettirmeyi isteyen Devlet, aşiretlerin süvari alaylarına katılımıyla disiplin altına alınmaları suretiyle Ermenilerce şikâyet konusu olan kanun ve nizam tanımazlıkları ve bunun gerekçe gösterildiği dış müdahaleyi önlemek istemişti. Kazıcı, a.g.e. s.187.; 1890'lı yıllar "Ermeni Milliyetçi hareketinin Doğu Anadolu'daki statükoya meydan okuduğu" yıllardı.Bkz. Cem Emrence, Osmanlı Ortadoğusunu Yeniden Düşünmek. İstanbul 2016, s.88-91
- 27 Salnâme-i Askerî, H.1309/M.1892/1893, s. 362-398
- 28 Salnâme-i Askerî, H.1311/M.1894, s. 514-577, 581-587.
- 29 TDV İslâm Ansiklopedisi, s. 462.
- 30 Müşir Mehmet Zeki Paşa, H.1304/1887 yılında 4. Ordu Kumandanlığına nasbedilmiş olup "Yaver-i Fahr-i Hazreti Padişahi imtiyaz nişanı, altın ve gümüş imtiyaz liyakat madalyaları" sahibidir. (Salnâme-i Askeri 1309/1892. S. 467). Çerkez Zeki Paşa diye bilinir. Müşir, askeriyedeki rütbelerinin en yükseği olup mülkiyede Vezir'e denktir.
- 31 "...Teşkil olunacak Hamidiye Süvari Alayları hakkında Millî Aşireti Reisi İbrahim Paşa'ya gönderilen talimatta vergiye dair maddenin Paşa tarafından yanlış telâkki olunduğu, subay ve fertlerden vergi alınmayacağı.." BOA DH.MKT.H.4.5.1309/7 Kasım 1891 M.,1898/19; Yeni bir Hamidiye Alayı için İbrahim Paşa'yla yapılan görüşmeye dair Müşir Zeki Paşa'nın telgrafı: "Araplar arasında bilinin ve nüfuzludur, eşit davranılarak diğer aşiretler gibi Dersaadet'e gelmesine izin verilmezse kalbi kırılır. Gelecek olanlar, maiyetiyle 5 kişidir. Kabul edilip edilmeyeceği.." BOA.Y.PRK.ASK.H.15.10.1308, 24 Mayıs 1891, 72/26.
- 32 Millî Aşireti Reisi İbrahim Paşa'ya nişan itası. BOA İ.DH.H. 20.4.1309/24 Ekim 1891, 1250/98058; Millî aşireti Reisi İbrahim Paşa'nın haremî Şemse Hanım'a birinci ve kerimesi Adile Hanım'a ikinci rütbeden Şefkat Nişanı ihsanı. BOA.İ.TAL. H. 14.10.1318/4 Şubat 1901, 240/33; Millî aşireti Reisi İbrahim'in kendisine verilen nişan ve ikramiyelerden dolayı teşekkürlerini bildirmesi, BOA Y.PRK.AZJ H.25.4.1309/29 Ekim 1891, 20/69; Millî aşireti Reisi İbrahim Paşa'ya Birinci Mecidî Nişanı itası BOA İ.TAL. H.30.9.1321/20 Aralık 1903, 318/61. İbrahim Paşa, Salnâme-i Askeri H.1311/M.1893'de Kaymakam; Diyarbakir Salnâmesi H.1312/M.1894 ve H.1316/M.1898'de, Mirülümere rütbesindedir. Hamidiye Hafif Süvari Kırk Birinci Alayın Kumandanı ve Millî Aşireti Reisi Kaymakamı İbrahim Paşa'nın Miralaylık rütbesine terfi, BOA İ.TAL. H. 24.9.1316/5 Şubat 1899. 164/56; Mirlivalık rütbesine terfi, BOA İ.TAL. H.3.9.1320/4 Aralık 1902, 164/56.
- 33 Dersaadet'e gelen Hamidiye Hafif Süvari Alayları'nın mahallerine sevkı.BOA.Y.PRK.BŞK.H.30.7.1314/4 Ocak 1897, 49/39.
- 34 Kodaman, Bayram, Hamidiye Hafif Süvari Alayları, s. 43 vd.; Üner, a.g.e. s. 191 vd.; TDV İslâm Ansiklopedisi s. 463; Hamidiye Alaylarının kuruluş sebepleriyle ilgili farklı yorumlar için Bkz. Martin van Bruinessen, Ağa Şeyh ve Devlet, Ankara.1992, s. 227-231; Janet Klein, Hamidiye Alayları, İstanbul 2014, s. 43 vd.
- 35 Padişahın şikâyetleri aktardığı Müşir Zeki Paşa da aşiretlerde nizam ve intizamın kurulmadığını kabul ediyordu. Kodaman, s. 71, 49 vd.; Musul Valisi Hâzım Bey'in bu durumdan yakınmaları için Bkz. Ebubekir Hâzım Tepeyran, Hatıralar. İstanbul. 1998, s. 433 vd; Klein, a.g.e. s. 122 vd.; Emrence, age s.51-80
- 36 Tepeyran, a.g.e., s. 438 vd. 441-450.
- 37 Klein, s. 158 vd.
- 38 Hamidiye Alaylarının tören için Diyarbakir'e varışları ve Millî aşiretinden oluşan Hamidiye Süvari Alaylarına sancağın teslimine, dair Dördüncü Ordu Müşiri Zeki Paşa'nın yazısı: "...Bayramın birinci günü saat altı sıralarında Diyarbakir'e varıldı. Millî aşiret reisi İbrahim Paşa, kendi yaptırmış olduğu çöl kıyafetini giymişti.. Bütün âlimler, şeyhler, memleketin ileri gelenleri, hükümet memurları, büyük bir kalabalıkla oradaydı. Alaya mahsus sancak büyük bir saygıyla açılıp şeyhler tarafından getirilen tekbirlerle önceden hazırlanan yere getirilmiş ve sancağa özgü Padişah fermanı belde müftüsü tarafından dua okunduktan sonra sualü dairesinde Alay'a teslim edilmiş ve kurbanlar kesilmiştir." BOA.Y.MTV.2.Şevval H.1309, 30 Nisan 1892, M. 62/3.
- 39 Salnâme-i Askerî, H.1311/M.1894, s. 514 vd. Salnâme-i Vilâyet-i Diyarbakir, H.1316.
- 40 Salnâme-i Askerî H.1311/M.1894, s.514 vd.; "4 Ordu Müşirliği tarafından Urfa'da Hamidiye Alaylarının teşkil edildiği." YPRK.AZİ 26 Rebi-ülevvel H.1310./M.18 Ekim 1892, 22/117; "Urfa'daki Hamidiye Alayları teşkilatı için Harran ve Suruç'taki aşiretlerden alaylar teşkiline izin verilmesi hakkında Şakir Paşa'nın arzı".YPRK.BŞK, 20 Cemâziyelâhir H.1310./9 Ocak 1893. 29/6.
- 41 Halep ve Urfa'dan teşkil edilecek aşiret alaylarının Diyarbakir'de Millî aşireti Reisi İbrahim Paşa ile irtibatlandırılmaması talebi için Bkz. BOA DH.MKT. H.12.7.1309/11 Şubat 1892.1921/72; Urfa'da teşkil olunacak Hamidiye Alaylarının Millî Aşireti Reisi İbrahim Paşa'nın nüfuzuna gireceği endişesinin yersiz görülmesi ve Halep civarında aşiret alayı teşkil için teşviklere gerek olmadığı. BOA DH.MKT. H.22.8.1309/22 Mart 1892 1935/21; "Urfa'nın Suruç kazası nahiyelerindeki göçebe aşiretlerden Özel Komisyon marifetiyle yedi Hamidiye Alayı teşkiline dair karar alınıp bunlardan ikisinin teşkilatı tamamlanmış ise de bu köylerin Urfa Redif Taburu'nun dairesi olması nedeniyle anılan taburların olmayacağı hakkında Beşinci Ordu Kumandanlığıyla ihtilafa düşüldüğüne dair Dördüncü Ordu Müşirliğinden alınan telgrafname" BOA.Y.EE. H.1310 Cemâziyelevvel 19/9 Aralık 1892. 139/730
- 42 Salnâme-i Askerî, H.1311/M.1894, s.581-587 vd.; Salnâme-i Vilâyet-i Diyarbakir, ilk kez Hicrî 1316 ve daha sonra Hicrî 1317, 1318, 1319, 1321 ve 1323 tarihli sayılarında Hamidiye Hafif Süvari Alaylarının kadrolarına yer vermiştir. Sözü geçen Salnâmelerde Vilâyet ahalisinden rütbe sahibi şahıslar arasında gösterilen Hamidiye Alayı mensupları şunlardır; İbrahim Paşa: Millî Reisi ve Hamidiye Kaymakamı. Mustafa Paşa: Miran Reisi ve Hamidiye Kaymakamı. Halil Bey: Karakeçi Reisi

ve Hamidiye Alay Kaymakamı. Abdulhamit Bey: Millî aşireti reislerinden -İbrahim Paşa'nın oğlu- ve Hamidiye Kaymakamı. Mahmud Bey: Millî aşireti reislerinden -İbrahim Paşa'nın oğlu- ve Hamidiye Kaymakamı. Abdülkerim Bey: Miran aşireti reislerinden -Mustafa Paşa'nın oğlu- Hamidiye Kaymakamı. Reşid Bey: Kika aşireti reislerinden Hamidiye Kaymakamı. Abdurrahman Bey. Tayy aşireti reislerinden ve Hamidiye Kaymakamı.

- 43 Millî-Şammar aşiretleri çatışması: BOA.İ.HUS.H.27.10.1313,46 / 68, BOA. DAH. ŞFR. R.8.7.1317 265 / 24; Millî aşireti-Bucak aşireti çatışması: BOA.DH.TMK.S.H.9.10.1315,17/51; Millî-Zebari aşiretleri çatışması: BOA.Y.PRK.UM. 8.9.1317 H./10 Ocak 1900 M., 49/48; Millî-Karakeçi aşiretleri çatışması: BOA.DH.TMK.K. H.23.9.1318, 99/13, BEOH-15.4.1322, 2359/176880; Millî-Tamma' ve Geys/Kays aşiretleri çatışması; BOA.TMK.M. H.4.5.1319, 108/13.
- 44 M. Şerif Fırat, Doğu İlleri ve Varto Tarihi, Ankara. 1981. S. 133 vd.
- 45 Ziya Gökalp. Kürt aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler. İstanbul 1992, s.53.
- 46 BOA.BEO, 25 Zilhicce 1311 H./29 Haziran 1894 M.411/30786; BOA.BEO 866/64930. 8 Recep 1314 H./13 Aralık 1896 M.866/64931; BOA.BEO, 10 Recep. 1314 H./15 Aralık 1896, 868/64932.
- 47 BOA.Y.MTV.25 Recep 1315 H. 170/118: "...Millî Aşireti Reisi İbrahim Paşa'nın bir aşiret hakkında tasavvur ettiği bir şeyi ifa etmeden önce o aşiret aleyhinde ihbarda bulunduğu bilinmektedir.." (Diyarbakır) BOA.DAH.ŞFR. R.7.12.1321 360/21.: "...Siverek merkezinden çekilen telgrafın Osman Paşa'nın teşvik ve aldatmalarının eseri olduğu.."
- 48 İbrahim Paşa'nın atalarından Millî Timur'un, aşiretlerin iskânı sürecinde Rakka'ya iskânbaşı olarak tayinini izleyen otuz yıl boyunca "Şaki Timur'dan "Timur Paşa"lığa dönüşüm süreci ve dönemin siyasal/sosyal iklimi için Bkz. Necdet Sakaoglu. Anadolu Derebeyi Ocaklarından Köse Paşa Hanedanı, Ankara. 1984, s.84, 86, 127 vd.; Mehmet Süreyya, Sicill-i Osmanî, İstanbul 1996, C:5, s. 1635.
- 49 Bu konuda geniş bilgi için Bkz. Üner, a.g.e., s. 191-212; Urfa Hakkında Salnâme, İstanbul 1927, s. 99-100; İbrahim Bozkurt, Aşiretler Tarihi, İstanbul, tarihsiz, s. 84 vd.. Haziran-Eylül 1920 tarihlerinde hükûmete isyan eden Millî aşireti üzerine gönderilen ve bölgede uzun süre görev yapmış olan bir subayın Millî aşiretinin, bölge halkı üzerindeki toplumsal etki ve algısına ilişkin gözlemleri için Bkz: "Şevki Baslı; Harb-i Umumide Müstakil Süvari Livasının Harekâtından Bir Yaprak, İstanbul, 1340, s. 205 vd.
- 50 Üner, a.g.e., 192-193.
- 51 Halep Valiliği'nin yazısı: BOA.Y.PRK.ŞD. 16 muharrem H.1298/19 Aralık 1880 13/04.
- 52 Millî aşireti Reisi İbrahim Paşa'nın teşkiline teşebbüs ettiği alaya, yerleşik ahaliden olanları dahi kaydı sırasında yaptığı bazı işlemler ve ahalî hakkındaki zulmünden bahisle Şeyh Mehmet'in şikayeti. (BOA.BEO.H.14.07.1315/M.9 Aralık 1897 t. 1051/78760, Harbiye; 78404); Millî aşiret Reisi İbrahim Paşa'nın yöre halkına yaptığı zulüm, tecavüz ve devlet aleyhindeki yolsuzluklara dair şikâyet. BOA.Y.PRK.AZJ. H.11.12.1315/M.3 Mayıs 1898, 36/9; Millî Aşireti Reisi İbrahim Paşa'nın teşkil etmeye başladığı iki Hamidiye Hafif Süvari Alayı hakkındaki şikâyetlerin soruşturularak bildirilmesi talebi. BOA.TMK.M.H.26.1.1317/M.6 Haziran 1899, 71/20; Millî Aşireti'ne mensup bir grubun Baggara köyünü basıp hayvan gasp ettikleri ve altı şahsı yaraladıkları. BOA.Y.PRK.UM.H.4.11.1317/6 Mart 1900, 49/96; Diyarbakır'deki Millî Aşireti'nin Şammar Aşireti'ne saldırarak adam öldürdüğü ve olayla ilgili çeşitli sorgu ve yazılar. BOA.Y.PRK.UM.54/8 H-02-02-1319/M.21 Mayıs 1901; Siverek'in köylerine saldıran Millî Aşireti'ne mensup silahlı şahıslara karşı gereken tedbirlerin alınması. BOA.Y.PRK.DH. 11/51, H-10.04.1319 /27.07.1901; Hamavîzade Mehmet Paşa ve arkadaşlarının Urfa merkezinden çektikleri telgrafta Millî Aşireti Reisi İbrahim Paşa'nın hem hazine hem de ahalinin hukukuna zarar veren fiillerde bulunduğu bahsedildiğinden gerekli tedbirlerin alınması BOA.DH.ŞFR.R.3.2.1319/16 Nisan 1903, 305/60; Millî Aşireti Reisi İbrahim Paşa ile Siverek Kazası Meclis-i İdare azasından Hacı Hasan Efendi ile Ali Bey'in zulüm ve eziyetleri hakkında şikâyeti içeren Siverek Kazası Bucak Aşiret Reisi Osman'ın dilekçesi. BOA DAH.ŞD.H.9.2.1319/28 Mayıs 1901, 1483/11; Millî Aşireti Reisi İbrahim Paşa'nın uygunsuz olarak halktan para ve hububat topladığı, kendisine bağlı olmayan aşiret köylerini yağmaladığı ve halka zulüm ettiği bildirildiğinden bunların acilen soruşturularak durumun bildirilmesi BOA.TMK.M. H. 3.3.1319,M.20 Haziran 1901.105/34; Cizre'de Miran Aşireti Reisi Mustafa Paşa ile Millî

Aşireti Reisi İbrahim Paşa ve taraflarının halka zulüm ve baskılarda buldukları. BOA.Y.PRK.DH.H.3.8.1319/15.11.1901,11/101; Millî Aşireti Reisi İbrahim Paşa ile ayak taşlarının ahaliye olan tecavüzleri devam ederse haklarında şiddetli muamelede bulunulacağına kendisine tebliğ edilip verecekleri cevabın acele bildirilmesi. BOA.BEO H.1.12.1320/1 Mart 1903, 2010/150679; Millî Aşireti'nin tecavüzlerinin önlenmesinin istendiği BOA.Y.PRK.ASK, H.4.7.1322/14 Eylül 1904, 221/19. Millî Aşireti Reisi İbrahim Paşa'nın Siverek civarındaki tecavüzkar hareketleri, BOA Y.A.HUS. 20.5.1323, 490/13. İbrahim Paşa'nın Musul Vilâyeti dahilindeki hadiseleriyle ilgili olarak Bkz. Tepeyran, a.g.e. s.441, 459.

- 53 Bkz. yukarıda dipnot 28-31 arası.
- 54 BOA.BEO.R. 15 Haziran 1318/M. 28 Haziran 1902, 1873/140467.
- 55 Vilâyet-i Salnâme-i Diyarbakır, 1289/1872.
- 56 Vilâyet-i Salnâme-i Diyarbakır, 1293/1876.
- 57 Vilâyet-i Salnâme-i Diyarbakır, 1308/1891.
- 58 Hacı Aliefendizade Hacı Abuzer Ağa (Bucak) Osman Paşa'nın kardeşi. Cudi Paşa'nın amcasıdır. Uzun yıllar Bucak Nahiyesi müdürlüğü yapmıştır. Urfa'nın Kurtuluşunda Siverek'ten Urfa'ya gelen Kuvayı Millîyedeki Bucak aşiret kuvvetleri başında Millî mücadeleye katılmıştır.
- 59 Vilâyet-i Salnâme-i Diyarbakır, 1312/1895.
- 60 Vilâyet-i Salnâme-i Diyarbakır, 1316/1899, 1317/1900.
- 61 Akman, a.g.t. s.290.
- 62 Vilâyet-i Salnâme-i Diyarbakır, 1318/1901.
- 63 Vilâyet-i Salnâme-i Diyarbakır, 1319/1902.
- 64 Vilâyet-i Salnâme-i Diyarbakır, 1316-1319/1898-1902.
- 65 Mirmiran: Mülkiyede Ülâsânisi'ne, askeriyede Mirliya'ya ve ilmiyede Harameyn'e denktir. Askeriyede bir ve iki yıldızlı general karşılığıdır. Paşa diye hitap edilir.
- 66 Hacı Ali Efendizade Hacı Mustafa Efendi, Urfa mebusu Siverekli Ali Efendi'nin ağabeyidir. Padişah II. Abdülhamit'ten Mütemâyiz rütbesini aldıktan kısa bir süre Urfa'da vefat eden Mustafa Efendi, Mevlid-i Halil Camii'nin hazinesinde gömülmüştür. Mezartaşı kitabesi şöyledir: "Siverek'in cömert ve hayırsever eşrafından Hacı Ali Efendinin torunu, Mütemâyiz rütbesi sahibi Hacı Mustafa Efendi'nin mezarıdır H.1316". Bkz. Mahmut Karakaş, Şanlıurfa Mezar Taşları, Mart 2012, s. 249.
- 67 Mütemâyiz; mülki bir rütbe olup askeriyede Albay, ilmiyede "Bilâd-ı Hamse Mevleviyeti" rütbesine denktir. Mensuplarına "Efendi" ya da "Bey" diye hitap edilir.
- 68 "Siverek kazası eşrafından ve Bucak aşireti rüesasından Osman Ağa uhdesine Mirimiranî ve aşiret-i mezkûre rüesasından Hacı Mustafa Efendi uhdesine dahi Mütemâyiz rütbeli tevhîhi şerefesudur buyrulan İrade-i Seniyye-i Cenab-ı Hilâfet Penâhi iktiza-yı âlisinden bulunmuş olmakla ol bab da emir ve ferman Hazreti veliyi'l-emrindir." BOA.İ.TAL. H. 5 Safer 1315/M. 6 Temmuz 1897 115/1315.S.001 (Ek-1).
- 69 BOA.ŞD.9 Eylül 1313/21 Eylül 1897, 1475/12; Diyarbakır Vilâyetinin 7 Kasım 1897 ve 12 Aralık 1897 tarihli yazıları BOA.Y.PRK. 221/4.
- 70 Vergi bakayası, Osmanlı İmparatorluğu vergi sisteminde ait olduğu yıl içinde toplanamayıp ertesi yıla kalan, ertelenen vergilere verilen addır. Geniş bilgi için Bkz. Nadir Özbek, Abdülhamid Rejimi, Vergi Tahsildarlığı ve Siyaset, 1876-1908 Doğu-Batı, no. 52 (2010), s.159 vd; Vergi tahsilıyla ilgili İslahat Kararları için Bkz. Karaca, a.g.e., s.190 vd.
- 71 BOA.BEO. R.9 Kânunusânî 1313, 21 Ocak 1898 1074/ 80487 (Ek-2).
- 72 Çoğunluğunu eşraf ve ulemanın oluşturduğu Siverek halkının dilekçeleri için Bkz: BOA.YPR.ASK14 Kasım 1313 R. 26 Kasım 1897 M. 137/71; Hükümet otoritesinin zayıflığından istifade eden bir aşiret bazen komşusu olan zayıf kabileleri nüfuzu altına alır ve büyük, kuvvetli bir aşiret şeklinde meydana çıkar. Esasen ufak bir kabile iken etrafındaki küçük kabileleri nüfuzu altında topladıktan sonra büyük ve kudretli bir aşiret şeklinde kendini gösteren Millî aşireti bunun canlı misallerinden biridir (Urfa Hakkında Salname, s.101).
- 73 BOA.Y.MTV.R. 29 Teşrinievvel 1313/M.11 Aralık 1897.170/118.
- 74 4. Ordu Müşirliğinin 14 Aralık 1897 tarihli yazısı ve cevabı için BOA.Y.PRK.ASK 137/71. Ayrıca Zeki Paşa Müfettiş Şakir Paşa'ya "Osman Paşa, Diyarbakır Valisinin en has adamıdır" diye yazar. Bkz. Aynı yer 22 Aralık 1897 tarihli yazı.
- 75 BOA.DH.TMK.M. 30 Kânunusani 313/11 Şubat 1898, 48/64.
- 76 BOA.ŞD. R.15 Şubat 1313/M.27 Şubat 1898 1475/12.

- 77 BOA.ŞD. 4 Zilkade 1315H./26 Mart 1898, 1475/12.
- 78 Serasker Ordu Kumandanı olup, Tanzimat'tan sonra Harbiye Nazirliği/Müdafaa Vekilliğine atanmıştır.
- 79 BOA.ŞD. 9 Zilhicce 1315 H./1 Mayıs 1898, 1475/12. Yaver-i Ekrem, Padişahın saraydaki müşir yaveridir.
- 80 BOA.BEO.H.1. Muharrem. 1316/22 Mayıs 1898. 1140/85447.
- 81 BOA.BEO. H.1316 Safer 18/8 Temmuz 1898, 1155/86586.
- 82 BOA.Y.PRK-ASK. H.1316 Rabi'ül-ewvel 22/10 Ağustos 1898. 142/64. Bu, hükümetin çok eskiden beri ve sürekli olarak başvurduğu bir yoldu. Bkz:BOA. DH.TMİK.M.1320 Safer 4/13 Mayıs 1902. 124/14: "Kâhtalı Osman Paşa ile Siverekli Osman Paşa'nın biraderi Ömer Ağa arasındaki anlaşmazlığın ortadan kaldırılması için gerekenin yapılması gerektiği". BOA.BEO. Hicri 1322 Rabi'ülâhîr 15/8 Haziran 1906.2359/176880: "Millî Reisi İbrahim Paşa ile Karakeçili aşireti arasında vuku bulan çekişmenin sulh şeklinde halli yönüne gidilmesi". BOA.Y.MTV.H.1324 Safer 29/24 Nisan 1906, 285/184: "Millî aşireti ile Berazi aşireti arasındaki hadisat ve her iki aşiretin aralarının bulunması".
- 83 BOA. DH.TMİK.M. H.1318 Recep 22/15 Kasım 1900. 96/73;
- 84 BOA.TMİK.M.R.2 Şubat 1316, M.15 Şubat 1901. 101/39.
- 85 BOA. DH.TMİK.M.R.28 Şubat 1316/13 Mart 1901.119/51.
- 86 Diyarbakir Jandarma Kumandanı.
- 87 BOA.DH.TMİK.M.R.8 Mart 1317/21 Mart 1901 119/51.
- 88 BOA.DH.TMİK.M.R. 24 Mart 1317/6 Nisan 1901. 119/51.
- 89 BOA.DH.TMİK.M.H. 1318 Zilhicce 5/26 Mart 1901 M.101/39; BOA.DH.TMİK.M.R.14 Mart 1317/27 Mart 1901 M. 119/51.
- 90 BOA.DH.TMİK.M.R.1 Mayıs 1317/M.14 Mayıs 1901 119/51.
- 91 BOA.DH.TMİK.M.R.15 Eylül 1317/28 Eylül 1901. 119/51.
- 92 BOA.DH.TMİK.M.H.1319 29 Safer/19 Haziran 1901, 119/51.
- 93 BOA.DHR.ŞFR. R.16 Mayıs 1318/M.29.05.1902. 289/16.
- 94 BOA.DH. TMİK. M. 29 Kânunusani 1317/11 Şubat 1902.119/51.
- 95 BOA. DH/TMİK.M.H.1315 Ramazan19/1 Ekim 1899. 48/64.
- 96 BOA.BEO.1320 Rabi'ül-ewvel 20 t. 1873/140467 içinde, Diyarbakir Vilâyetine tabi Siverek kazasından Bucak aşiret reisi Osman'ın R. 15 Haziran 1318/M.28 Haziran 1902 t. dilekçesi (Ek-3). Bölgede İbrahim Paşa'nın Saray nezdindeki gücünü gösteren bir hikâye de oldukça ünlüdür. Osman Paşa'nın torunu olan yazar Osman Necmi Gürmen, dedesi Osman Paşa'nın İbrahim Paşa'yı şikâyet etmek için Saray'a gittiğinde meseleyi açmaya çalışırken Padişahın "Oğlum İbrahim Paşa nası?" sözü üzerine şikâyetten vazgeçmek gerektiğini naklede (Milliyet Gazetesi, 8 Nisan 2007).
- 97 BOA.BEO.1320 Rabi'ül-ewvel 20/27 Haziran 1902 t. 1873/140467 içinde R.13 Haziran 318/M.26 Haziran 1902 tarihli Diyarbakir Vilâyetine yazılan yazı.
- 97 BOA.BEO.1320 Rabi'ül-ewvel 20 t. 1873/140467 içinde Diyarbakir Vilâyetinin 23 Haziran 318/6 Temmuz 1902 t. yazısı.
- 99 BOA.İ.ŞEH.1320 18 Cemâziyelâhîr içinde 4 Cemâziyelâhîr 1320/9 Ağustos 1902 t. Sadaret Dairesi :1286 s. arz.
- 100 BOA.İ.ŞE. H.1320 18 Cemâziyelâhîr/22 Eylül 1902 İrâde-i Seniyye no:1114 (Ek-4).
- 101 BOA.BEO H.1320 1 Zilkade/1 Mart 1903. 2010/150679. Halep'ten: "Millî aşireti Reisi İbrahim Paşa ile hempalarının ahaliye olan tecavüzleri devam ederse haklarında şiddetli muamelede bulunulacağına kendisine tebliğ edilip verecekleri cevabın acele bildirilmesi."; BOA.BEO. H. 1322 Recep 8/18 Eylül 1904. 2412/180864; Siverek kazası dâhilinde Millî aşiretine ve Siverekli Osman Paşa'ya ait köylere bazı kişiler tarafından vuku bulan taarruza dair tahkikat ifası. (Dâhiliye; 180864) BOA. DH.ŞFR.R.24.Eylül 1319/7 Ekim 1903. 318/93 "Siverek kazasında Osman Paşa'nın biraderi Ramazan Ağa'nın çiftliğine taarruz eden hafif süvari alayları yüzbaşlarından Ömer Ağa'nın adamlarının yakalandığı, intikam alma sevdasına kapılan Ramazan Ağa'nın da gözetim altında tutulmakta olduğu."; BOA.BEO. 1321 Zilkade 20/7 Şubat 1904. 2270/170198 "Siverekli Osman Paşa'nın biraderi Ramazan Ağa'nın çiftliğine saldıranların davasının mezkûr Diyarbakir Vilâyeti Bidayet Mahkemesi'ne nakil olunduğu hakkında. BOA.BEO.H.1322 Rabi'ül-âhîr 26/10 Temmuz 1904. 2365/177361: "Osman Paşa'nın Metmeş (?) köyündeki hanesi ile Sadettin köyünde bulunan çiftliğini yakan Siverek kasabasında oturan Şaraptullu Ömer Ağa ile arkadaşları hakkında tahkikat icrası. (Diyarbakir); BOA.BEO. H.1322 Cemâziye'l-ewvel 19/1 Ağustos 1904.2382/178580: Karakeçili aşireti Reisi Halil Bey'in biraderi ile Siverekli Osman Paşa'nın amcazadesi olup Urfa ve Siverek civarında Millî Aşireti'ne ait köylerde eşkıyalık yapan Mehmet'in ele geçirilip durumun bildirilmesinin ihtiar edildiği.
- 102 BOA.BEO 27 Cemâziyelâhîr 322/8 Eylül 1904 t. ve 24 Recep 322/4 Ekim 1904 sayılı yazılar. 2422/181633.
- 103 Klein, a.g.e. s.180-181. Bir İngiliz konsolosluğunun yazdığına göre İbrahim Paşa, Urfa'ya bir-iki saat mesafede, kendisine ait küçük bir imparatorluğu yönetiyordu. Bunu, yerel otoritelere kulak asmazken, "İstanbul'daki nüfuzlu kişilerle ve Erzincan'daki askeri üstüyle" iyi ilişkilerini korumaya özen gösterdiği dikkatli bir politika yürüterek sağlanmıştı. Bkz. Klein, s.182,184.
- 104 BOA.BEO. Hicri 1322 Rabi'ülâhîr 15/8 Haziran 1906.2359/176880: "Millî Reisi İbrahim Paşa ile Karakeçiler aşireti arasında vuku bulan çekişmenin sulh şeklinde halli cihetine gidilmesi.."
- 105 Ziya Gökalp, Şaki İbrahim Destanı, İstanbul 1953: "Koydu, Derik, Siverek'te, Çuvan'da/Üç Osman'ın her üçünü hüsranda/Ancak biraz karşı durdu Direyi" (s.8). Sözü geçen üç Osman'ın birincisi Derikli Hacı Osman Reşo, ikincisi Siverekli Osman Paşa ve üçüncüsü de Çuvan ağası Osman'dır (Gökalp a.g.e. s. 20). Direyi ise Karakeçili aşiretinin reisi Halil Bey'in gözüpelik ve yiğitliğiyle çok şöhret kazanmış kardeşidir. Uzun destanda İbrahim Paşa şöyle hikâye ediliyordu: "On yıl evvel yoktu elli obası / Bir jandarma gitse Millî ağası / Çölün gizli yerlerine kaçırdı / Beş sancağın şimdi dağ ovası / Oldu onun atlarının mer'ası / Köylüleri köylerinden çıkardı / Köy köy bütün halkı talan ederek / Bir çiftçide bırakmadı bir inek / Bütün servet geçti evden çadıra / Her tarafı sardı azgın kurtları / Diyarbakir, Mardin, Urfa yurtları / Döndü baştanbaşa ıssız çayıra (s.10).
- 106 BOA.BEO. 17 Cemâziyelevvel 1323/20 Temmuz 1905. 2626/196909: "Millî aşireti Reisi İbrahim Paşa'nın Siverek taraflarına geleceği haber verildiğinden gerekli tedbirler alınmasıyla eziyetlerine meydan verilmemesi."; BOA.BEO.18 Ramazan 1323/16 Kasım 1905. 2705/202813: "Millî aşireti Reisi İbrahim Paşa'nın mezalim ve fenalıklarından söz edilerek bir divan-ı harp huzurunda muhakeme edilmesi.
- 107 Telgraflar için Bkz: Gökalp a.g.e. s.23-24.
- 108 Teftiş heyeti, İlmiye, adliye ve askeriye ricalinden oluşuyordu ve başkanlığı Boyacı Ziya Paşa idi. Bkz. Ziya Gökalp, Şaki İbrahim Destanı, İstanbul 1953. s.9,21.
- 109 "iki sene uslu uslu dinlendi/Geçen sene yine zulme yeltendi/Hücum etti ovalara köylere" (Gökalp, a.g.e. s.9), Üner, a.g.e. s.185 vd.
- 110 Hicaz Demiryolu'nun korunması için Medine'ye sevk edilmek üzere Şam'a gelen Hamidiye Hafif Süvari Alay'ının yerlerine iadeleriyle Hamidiye Süvari Alayları'nda yapılacak ıslahat hakkında Millî Aşireti Reisi İbrahim Paşa'nın Dersaadet'e davet ve celbi. H.23.07.1326/21 Ağustos 1908. 3379-253384.
- 111 Üner, a.g.e. s.185 vd; Klein, a.g.e. s. 189 vd.
- 112 BOA. BEO. H. 17 Şaban-1326/14 Eylül 1908 M.3395/254615. BOA. BEO R. 6 Ağustos 1324/M. 19 Ağustos 1908, 3379/253384; Urfa ahalisi namına müftü Şeyh Müslim ve kırk bir imza: "El Ceziye kıtasında işlediği elem veren facialarla Hülâgulara, Cengizlere rahmet okutan ve halen Şam'da bulunan Millî aşireti Reisi İbrahim Paşa, binlerce adamıyla yaktığı yuvaların enkazından Viranşehir'inde 2 milyon lira ve iki-üç yüzbin et-süt hayvanı toplamış idi. Hükümetteki koruyuculuğunun bitmesi nedeniyle hançer zoruyla yürekleri kanatılmış bulunan mazlumların adalet isteme zamanı gelmiştir. Kadim yurduna dönme arayışında bulunduğu haber alınmış olduğundan adalet zincirine bağlanarak mazlumca ve meşru haklarımız daha sonra zayıf olmamak üzere yalnız Urfalıların yağmasından meydana gelen birikmiş paralar vesairesinin şimdiden haczedilmesi suretiyle kulluk hukukumuzun sağlanmasına müsaade buyrulması."; R. Özgültekin/E. Akman/H. Demirbağ/K. Sun, Tarih ve Kültürüyle Siverek, Ankara 2003, sf.129-135.
- 113 Osman Hulûsi Paşa; H.1265 Siverek doğumlu, Siverek Hanedanından Bucak aşireti Reisi Mehmet Ağa'nın oğlu BOA.DH/SAİD H.1265 Zilhicce 29/15 Kasım M.1849.112/395; Nüfus kaydı için Bkz. İstanbul Fatih Binbirdirek Mahallesi C:73, Hane:356. Osman Paşa'nın torunu Osman Necmi Gürmen'in aileyle ilgili anılarının da yer aldığı biyografisi için Bkz. Ömer Sercan. Bir Ömür Birkaç Hayat. İstanbul 2015.
- 114 Üsküdar Noterliğinin 12 Mayıs 1926 tarih 1926/2738 numarasıyla onaylanan 18 Ağustos 1917 tarihli Osman Hulûsi Paşa'nın veraset ilâmı.

Şanlıurfa Geleneksel Kadın Giyiminde “Gümüş Başlık”

İsmail SÜNGER

Öğretmen

Halk Oyunları Eğitmeni ve Araştırmacısı

sunger_i@hotmail.com

Anadolu’da kadın başlıkları yalnızca bir süslenme unsuru ya da zinet değildir. Başlıklar kadının bağlı olduğu soy, aşiret, millet hakkında belirleyici bir unsur olmasının yanında kadının sosyo-ekonomik durumu ve toplumsal konumu hakkında da bilgi verir. Evlilik, insanın toplumsal yaşamında pek çok açıdan önem verilen ve kutsanan bir olgudur. Evliliğe verilen önem, soyun devam etmesi ve bereketle ilişkilendirildiği için halk kültüründe önemli bir olgu olarak karşımıza çıkar. Bu yüzden geleneksel Anadolu kültüründe kadın başlıkları “evli kadın başlıkları” ve “genç kız başlıkları” olarak da sınıflandırılabilir.

Gümüş Başlığın Yapısal Özellikleri

Urfa halk kültüründe evli kadınlar Köfü (Kofi) isimli başlık kullanırlar. Ancak bekâr genç kızlar halk arasında “gümüş başlık” olarak isimlendirilen başlık türünü takarlar. Gümüş başlık, tepesi düz ve alçak bir fes üzerine yerleştirilmiş gümüş takılardan oluşur. Başlığın üst bölümünde “tepelik” denen gümüş parça fesin tamamını kaplayacak biçimde yer alır. Tepelik, gümüş parçalarla ve renkli taşlarla dekore edilmiştir. Tepeliğin orta bölümü yükseltilmiştir ve merkezinde renkli bir taş bulunur. Bu biçimiyle ona bir taç görüntüsü veril-

miştir. Tepeliğin çevresi boyunca içi delikli yuvarlak gümüş parçalar ve paralar fesin yan yüzeyinden aşağı sarkar. Başlığın ön yüzünde “üçkor” ya da halk arasındaki adıyla “kaşlı ayn” denilen gümüş takı bulunur. Üçkor isimli bu takının orta bölümünde turkuaz renginde bir taş yer alır. Bazı örneklerinde üçkorun orta bölümünden aşağıya doğru iki kaşın arasına gelecek biçimde sallandırılmış “levzik” denen gümüş bir parça da bulunur. Üçkorun sağ ve solunda fes boyunca devam eden ve gümüş parçaların birleştirilmesi ile oluşturulmuş üçer sıra zincir yer alır. Bu zincirin çeşitli yerlerinden gümüş paralar sarkar. Gümüş başlığın sağ ve sol yanında şakak ve yanakların bir bölümünü süsleyen “reşme” isimli gümüş takılar yer alır. Gümüş başlığa takılan reşmelerin iki farklı yapıda olduğu gözlenmiştir. Bunlardan biri gümüş parçaların birbirine eklenerek oluşturduğu zincirlerin kısıdan uzuna doğru uzadığı üçgen biçimli reşmedir. Bu tipteki reşmenin uçlarında gümüş paralar yer alır. Bir diğer tipteki reşme daha kısadır. Yatay yönde uzayan altıgen biçimli bu reşmenin ana gövdesinde kabartma bitkisel motifler yer alır. Reşmenin alt bölümünde ise gümüş parçalardan oluşmuş kısa zincirler yer alır. Bunlara ek olarak gümüş başlıkta yapay saç olarak kullanılan ve siyah ipek ipliklerden oluşturulmuş ör-

güler sözü edilen gümüş başlığın arka bölümüne dikilir. Örgülerin ucuna renkli püsküller takılır. Bazı örneklerde bu yapay saçların üzeri de gümüş zincirlerle süslenmiştir. Hem yapay saç üzerine takılan gümüş zincirden süslere hem de bu yapay saçlara “saç koru” denmektedir. Arşivlerdeki eski Urfa fotoğraflarından yapılan araştırmalar gösteriyor ki gümüş başlığın ortak yapısal özellikleri dışında birtakım farklılıkları da bulunur. Bu farklılıklar daha çok sosyo-ekonomik durum ve toplumsal konum ile ilgilidir.

Gümüş Başlıkta Kadının Sosyal Konumu

Bazı örneklerde fesin etrafına sırmalı puşu denilen geleneksel dokuma kumaş sarılmış ve gümüş takılar bu yapının üzerine yerleştirilmiştir. Bazı örneklerde ise gümüş başlığın etrafına ipek tül bağlanmıştır. Olasılıkla ibriye (hibriye) ya da meles ipeği denen ipek tüllerle yapılan bu dekorlama genç kadının nişanlı oluşunu simgeler. Bekâr ve evli kadının toplumsal konumu iki farklı türde başlık ile temsil edilirken kişinin nişanlı oluşu yalnızca bekâr kadının başlığına bağlanan renkli bir ipek kumaş ile gösterge bulmaktadır. Gümüş başlığın üzerinde ayrıca bir başörtüsü bulunmaz. Ancak Kısaslı Aşık Sefai (Mehmet Acet)’in ifadesine göre; nişanlı kadın

Gümüş Başlık

omuzlarına bir başörtüsü atar ve kamusal alanda aile bireyleri dışında erkeklerin bulunduğu bir ortama girdiğinde bu baş örtüsünü gümüş başlığının üzerine çekerek toplumsal konumunu göstermektedir.

Plastik Sanatlarda Gümüş Başlık

Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Resim Bölümü Başkanlığı da yapmış olan, 1945 Urfa doğumlu ressam Hasan Rastgeldi'nin resimlerinde geleneksel Urfa kadın giyiminin öne çıkan unsurlarından biri de gümüş başlıktır. Rastgeldi'nin resminin konusu bir genç kız portresidir. Portre cephe-den resmedilmiş ve baş hafif öne eğik durmaktadır. Bu açıdan resmedilen genç kızın gümüş başlığının üzerindeki "tepelik" olarak isimlendirilmiş parça açık biçimde görülür. Tepeliğin merkezinde renkli bir taş bulunur. Gümüş başlığın ön-orta bölümünde "uçkor" isimli takı yer alır. Bu parçanın altında genç kızın alnını süsleyen gümüş paralar iliş-tirilmiştir. Tepeliğin kenarlarından aşağıya doğru sallanan gümüş parçalar bulunur. Resimde başlığın sağ ve sol yanına genç kızın şakak ve yanaklarını kıs-

men kapatan "reşme" isimli gümüş parçalar bulunur. Genç kızın bir kulağının üzerinde, gümüş parçaların arasına tutturulmuş bir çiçek yer alır. Resimde gümüş başlığın üzeri örtülü değildir fakat başlığın arkasına tutturulmuş ve aşağı doğru sarkan kırmızı bir kumaş yer alır.

Ressamın bir başka eserinde yine Urfa gümüş başlığı görülmektedir. Bu resimde de bir genç kız portresi resmin ana kompozisyonunda yer alır. Genç kız neredeyse cepheden ve başı hafif öne eğik durduğu için gümüş başlığı açık biçimde görülebilmektedir. Gümüş başlığın üzerindeki tepeliğin merkezinde süslü bir bölüm yer alır. Tepeliğin kenarlarından aşağı sallanan gümüş parçalar bulunur. Uçkorun ortasında, merkezinde mavi bir taş bulunan yuvarlak parça bulunur. Bu yuvarlak parçanın altında genç kızın alnını süsleyen paralar yer alır. Başlığın sağ ve sol yanında kulakları kapatan, şakak ve yanakları süsleyen reşmeler resmedilmiştir. Gümüş başlığın üzerinde bir örtü yoktur. Ancak, net olmamakla birlikte resimde başlığın arka tarafından aşağı doğru sarkan bir tül izlenimi veren resimsel lekeler bulunmaktadır.

Resimlerinde geleneksel Anadolu kadın başlıklarını konu edinen bir başka ressam da 1943 Tokat doğumlu Remzi İren'dir. Sanatçının eserleri arasında "Urfa gelin başlığı" olarak isimlendirilmiş birden fazla resim yer alır. Bu resimlerde gümüş başlıklar genç kız portrelerin başını süslemektedir. Gümüş başlığın fes kısmı koyu kırmızı/bordo kumaşla kaplı olarak resmedilmiştir. İren'in resimlerindeki Urfa gümüş başlıkların biçimsel yapısı birbirine oldukça yakındır. Başlığın üst kısmında süslü ve yer yer renkli taşlarla bezeli tepelik bulunur. Tepeliğin kenarlarından fesin üzerine gümüş parçalar ve paralar sarkar. Başlığın alın bölümünde uçkor yer alır. Uçkorun merkezindeki parçanın altından bazen paralar, bazense "levzik" denen gümüş takı resmedilmiştir. Başlığın sağ ve sol yanında reşme yer alır. Ressam Remzi İren'in resimlerindeki Urfa başlıklarında reşmeler yapısal olarak iki farklı biçimde resmedilmiştir. Bunlardan biri altıgen biçimli gümüş plakanın altına eşit uzunlukta gümüş süslerin takıldığı örnekler. Diğer reşme örneğinde ise ince yatay bir gümüş plakanın altına kısıdan uzuna doğru sallandırılmış gümüş süslerin ucuna takılı paralar görülür. Ressamın bazı resimlerinde gümüş başlığın içinden sarkan ince örülmüş saçlar görülür. Bunlar yörede kullanılan yapay saç olan "saç kuru"dur. İren, resmettiği gümüş başlıkların bir kısmının arka kısmında kırmızı-mor tül kumaşlara yer vermiştir. Resmedilmiş kırmızı tül kumaşların bazılarının kenarında pul oyalar vardır. Sanatçının çalışmalarında resmettiği gümüş başlıkların bazılarının üzerine yörede neçek olarak isimlendirilen beyaz tül bent sarılmıştır. Ancak başlığın üzerindeki tepeliği tamamen açıkta bırakıp gösterecek biçimde neçenin genç kızın başını sarıyor olması gerçekte pek mümkün görünmemektedir. Ressamın bu görsel biçimi resmin plastik etkisini arttırmak için kullanmış olabileceği düşünülebilir.

Jean-Marie Criel'in Kavak Anadolu Giysileri Koleksiyonunda Gümüş Başlık

Belçika'nın Antwerp bölgesinden Kavak Kostüm Koleksiyonunun bir parçası olarak karşımıza çıkan bu örnekte sözü geçen gümüş taç başlık Urfa yöresine ait gelin/tören başlığı olarak

Mazide Kalan Bir Geleneğimiz SİLSİLE

Hamdullah KÖZCÜ
Sanat Tarihçi
hamdullahkozcu@gmail.com

Gelenek ve görenekler bir toplumun kültürünü oluşturan en önemli unsurlardır. Yaşamını sürdürdüğü kentin, sahip olduğu kültürel değerlerini bir sonraki kuşaklara taşımak bir toplumun en önemli vazifeleri arasındadır. Gelenek ve göreneklerimizin nereden geldiğini öğrenmek ve onları yaşayan bir değer olarak görüp bu değerlerin sürekliliğini sağlamak için büyük bir gayret sarf etmeliyiz.

Gelenek ve göreneklerimiz çocuklara ve onların da kendi çocuklarına aktarması ile yaşatılabilir. Hayatları boyunca bunların etkisinde kalan nesiller bu değerleri sürdürmeye devam ederler.

Bir kültür deryası olan Şanlıurfa'nın birçok geleneği günümüzde unutulmuştur. Yeni nesillerin atalarının ne kadar zengin bir kültürel mirasa sahip olduğunu bilmeleri için bu değerlerimizi öğrenmesi gerekir.

Şanlıurfa'nın tarihten gelen birikimi ile bugüne kadar devam eden örf, adet, gelenek ve göreneklerinin yavaş yavaş kaybolmaya başladığı günümüzde yeni nesillerin bu güzel geleneklerden haberdar olması en büyük gayemizdir.

Hediye vermek ve sevdiğine değer göstermek toplumumuzda önemli bir gelenektir. Bu geleneklerimizden biri olan "Silsile" geleneği, yıllarca kuşaktan kuşağa aktarılmış ancak günümüzde unutulmuş geleneklerimizden biridir.

Rivayete göre; Hz. Ali'nin zırhından bir parça olduğuna inanılan "Silsile"; savaş zırhı parçasının bez üzerine dikiyerek, anadan kıza, yoksa geline veya

kız torununa silsile yoluyla geçerek, doğum yapan hanımların koluna kırk gün boyunca takılır. Anadolu'nun birçok yerinde uygulanan bu geleneğin amacı; kadının zarar görmemesi ve korunmasıdır. Silsile kimde varsa, doğum yapan hanımın ailesi emaneten alır ve kırk gün sonra üstüne hediye takarak sahibine teslim eder. Lohusalı kadının çarpılması, al basması veya kırk basması olarak bilinen bu geleneğin dini literatürde yeri yoktur. Bu uygulama bir gelenek olarak kültür hayatımızda yerini almıştır.

"Ben Kültür Şehri Şanlıurfa'nın geleneği deryasında bir damlayım. Adımı silsile koydular benim. Sosyal yaşamın getirdiği en güzel geleneklerden biriyim. Komşu, eş, dost, akraba ziyaretleri benimle birlikte daha da yaygınlaşır.

Sevinçli günümüzde yanlarımızda bulunan dostlarımızın beni vesile kılarak birbirlerine geliş gidişleri çoğalsın. Aralarında sağlam köprüler kuran insanlar benimle. Hanımefendilerin hediyeleşerek birbirleri arasında sevgi bağını güçlendirdikleri örfün adımı ben. Unutulmaya yüz tutmuş, birçok güzel değer, gelenek ve göreneğin raflara kaldırıldığı günümüzde; istedim ki yeni kuşakların ecdadına ait bu güzel geleneklerden birini öğrensinler. Atalarının nasıl zengin bir kültür deryasına sahip olduklarını fahmetsinler diye yazıldı bu yazı. Yaşanan onca güzel anıların içinde, büyüklerimiz beni hatırlayıp duygulansınlar istedim. Güzel dostlukların kurulmasında vesile olduğum o güzel anılara tekrar tekrar dalıp, hayırla birbirlerini yâd etmelerini istedim.

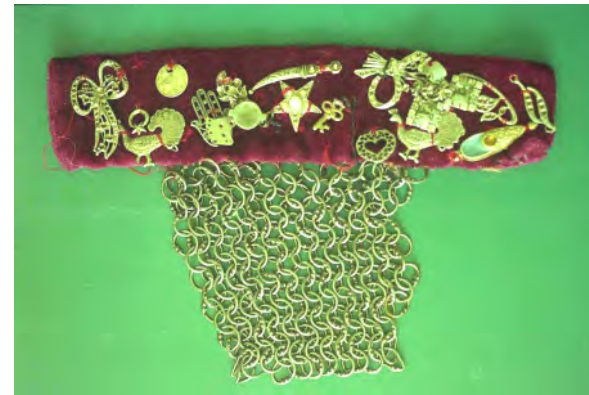
Doğum yapan hanımlar, beni 40

gün boyunca kollarına takarlar. Hediye getirenler, benim üzerime bazı eşyalar (yüzük, altın ve gümüşten yapılmış madeni paralar, nazar boncukları, nazar ayetlerinin yazılı olduğu gümüş plakalar, akik taşı, elbise düğmeleri, gümüş kurşunlar, fildişi vs...) takarlar. Ayrıca beni sünnet olan çocukların da üstüne ve kollarına takarlar. Sünnet olan çocukları görmeye gelenler de üzerime hediyeler ilave ederek (Hatıra) sahibine geri gönderirler.

Dedim ya benim adım Silsile... Kuşaktan kuşağa, nesilden nesile aktarılarak gelen bir geleneğin adıyım ben."

Yöremize ait "silsile" geleneği, yakın bir zamana kadar devam etmiştir.

Gençler; birçok kültürel değeri görmek isterseniz, "Şanlıurfa Kent Müzesi" (Mahmutoğlu Kulesi) sizi bekliyor. Atalarımızın sahip olduğu, unutulmuş birçok kültürel değeri görüp ve bilgi edinmiş olacaksınız.

Silsile (Sabri Sorguç Koleksiyonu)

Karakoyun Deresi, Daysan Deresi midir?

Mahmut KARAKAŞ
Araştırmacı Yazar
Emekli Öğretmen

Karakoyun Deresi üzerinde yer alan Millet Köprüsü

Balıkliöl bölgesi aslında iki tarafı tepe olan bir dere vadisidir. Kuzey tarafı büyük yol dediğimiz Vali Fuat Caddesi, güney tarafı ise kale ve çift kubbe denilen yüksek bölgedir. Bu iki tepe arasındaki balıklıöl bölgesi ise Daysan-Karakoyun deresinin yatağı idi. İşte bu Daysan-Karakoyun deresi Direkli denilen bölgenin kuzey batısından doğardı. İlk çağlarda Direkli'den doğan dere, Urfa'nın batı ve kuzeyindeki dağ ve tepelerden eriyen kar sularını da alarak bugün Halepli Bahçesi dediğimiz yerden geçer ve şehir batı surlarına yetişirdi. Derenin şehre girdiği yer olan güney-batısında şehir surlarında bir menfez, yani su giriş kapısı açılmıştı. Böylece dere bugün Halepli bahçesi dediğimiz yerdeki yatağından geçerek Halilürrahman gölünün ve camiinin batısındaki bu giriş yerinden şehre girer ve Halilürrahman gölüne karışırdı. Bu kapının önüne de dışarıdan şehre düşman girmesin diye demir çağlar-parmaklıklar konulmuştu.

Bu menfez, yani Su kapısının ise Sayın Naci İpek'in anlattığına göre Rızvaniye Camiinin kuzeyindeki Molla Ali Tetirbesi (çıkılmaz sokağının) batı ucunun sultan 4. Murat kapısına bağlandığı yerin az güneyinde bulunan kubbeli bir yerdir. Tabii bu ismini verdiğimiz 4. Murat Kapısı da, Molla Ali Tetirbesi de 1965 yılında yol açmak uğruna bir gece içinde yıkılmış, yok olmuştur.

Dere, Halilürrahman gölünün yatağında şehri batıdan doğuya geçer, yine doğudaki surlarda açılmış olan ikinci bir menfez, su kapısından sur dışına çıkardı. Bu dere, kışın aşırı yağışlarda batı ve kuzeydeki dağ ve tepelerin karlarının erimesi sonucu oldukça kabarı-

dı. Dere, kabaran ve coşan suları ile her yüzyılda en az bir kere şehrin ve halkının başına beklenmedik felaket getirirdi. Yazın ise ya kuruyacak derecede azalır veya tamamen kururdu. İslam fetihinden önce "Daysan" adını taşıyan bu dere, devamlı bu taşkınlıkları yüzünden şehre çok zarar veriyordu. Birçok ev ve saray sel altında kalır, mal ve can telefi çok olurdu. 201, 403, 413 ve 525 senelerinde meydana gelen şiddetli yağmur sonucu dere taşarak şehre girişinde surları yıkılmış, saray ve evler su altında kalmış, büyük zayıatlar meydana gelmiştir. Elbette daha önceleri de birçok sel baskını olmuştu. Ama bunların ne zaman meydana geldiği ve ne derece zayıat verdiği hakkında bir bilgimiz olmamıştır.

Ne tuhaftır ki o devirlerde bu dere yatağının hemen kenarına kral sarayı da olmak üzere zamanın birçok Urfa asilzadeleri de köşklerini yapmışlardı. Hatta kralın sarayı balıklı gölleri besleyen pınarların çıktığı yerde yapılmıştı.(1) Yani bunlar deniz kenarındaki yalılar gibi idiler. Yapılan kazılar sonucu hamam ve asilzadelerin köşkleri içinden mozaikler meydana çıkmıştır. Bütün bunlar su baskınlarının zayıatın çokluğunun sebebinin göstermektedir. Bunların yanında halk da evlerini ve dükânlarını bu Daysan deresi kenarına yapmış, hatta mabetlerini bile dere yatağına inşa etmişlerdi.

Osrhoene Krallığı zamanında IX. Abgar (179–216) devrinde Daysan ırmağı denilen Karakoyun deresinin M.S. 201 senesinde taşıdığı sırada, denildiğine göre burada bulunan ilk kilise ve yanında bulunan kral Abgar'ın sara-

yını sular basmış ve saray yıkılmış yerle bir olmuştur. Sonra da buraları tamamen terk edilmişti. Şehrin batı surlarını yıkarak içeri giren bu sel baskınında kilise ve kralın sarayı ile birlikte birçok ev yıkılmış, içlerinde uykuda bulunan iki binden fazla kişi ölmüştür. O devirde Daysan-Karakoyun deresinin Urfa'nın batı surlarında açılmış olan su kapısı demir sürgüler vurulurdu. Bunu düşman saldırısına bir önlem olarak yapıyorlardı. Aynı kapıdan şehrin doğu surlarında da vardı ve o da aynı şekilde demir kapakla kapatılırdı. Normal zamanda su buradan rahatlıkla geçebiliyordu. Ama Daysan-karakoyun yükseldiğinde giriş kapısı olan batıda ki bu kapak kapalı olduğu için surların dibinde toplanan su surları yıkarak içeri giriyordu.

Bu su baskını Kral Abgar'ı çok müteessir etmiş olduğundan Halepli bahçeden yine bugünkü Akarbaşı çarşısının bulunduğu yer arasında dere kenarında bulunan halkın ev ve iş yeri yapmasını yasaklamıştır.

525 tarihinde de büyük bir felaket meydana geldi. İşte ancak bu sel baskınından sonra İmparator Justinianus ciddi bir çözüm arayışına girmişti. Çünkü Urfa bu devirde Bizans'a bağlı bir şehir durumunda idi ve şehirde bir Bizans valisi vardı. İmparator durumu incelemek için Urfa'ya mühendisler göndermişti. Dolayısıyla derenin, şehrin batısına giden yatağının güney kenarına koca bir yük arabası büyüklüğünde taşlar konularak bir set çekilmiş ve derenin yatağı şehrin güneydoğusuna doğru yüksek yerlerin kazıl-

ması suretiyle değiştirilerek biraz derinleştirilmişti. (2) Bu çalışma ile hem sel felaketi önlenmiş olacak ve hem de normal zamanlarda şehir derenin suyundan istifade edebilecekti. Böylece şehrin batısından başlayan dere kuzey ve doğusundan bir yay çizerek güneye doğru akıyor olacaktı. İmparatorun adından dolayı buna "Jüstinyen seti" denildi. Böylece derenin surların dışından geçmesi istendi. Fakat bu çalışma da fazla bir fayda sağlamamıştı. Bu yapılan set, son zamanlara kadar kısmen de olsa duruyordu.

Bu set bir dereceye kadar faydalı oldu. Ama yine sel suları seti aşarak şehrin surları içinden şehre girerek zayıyat veriyordu. Çünkü burada gelen suyun, surların dışından akması için bir dere yatağı yoktu.

İslam fethinden sonra ilk defa 667 yılı Kasım ayında Daysan-Karakoyun deresininin taşması sonucu gece yarısı büyük bir su baskını meydana geldi. Şiddetle gelen sel Urfa'nın batı surlarını yıkarak şehre girmiş ve birçok ev sular altında kalarak yıkılmıştı. Zaten daima sel suları batı surlarının olduğu yerden şehre girerdi. Çünkü Daysan deresininin yatağı öyleydi. Binlerce insan da bu selin altında kalarak boğulmuştu. Yine 740 senesinin Mart ayında da bir sel felaketi olmuş, yine aynı yerden şehri su basmıştı. İnsan kaybı olmamıştı ama dere kenarındaki değirmenler ve eski kilise su altında kalmıştı. Bu defa acele ile surların doğu tarafındaki su kapılarını açarak daha büyük bir zayıyat vermekten kurtulmuşlardı. 835 senesinde de bir sel baskını meydana geldi ve Urfa halkını uykuda bastı. Evlerin avluları suyla doldu. Sel doğu surlarını yıkmadan önce şehir içinde oldukça kabarmış, üç bin kişi kadar insan evlerinde boğulmuştu. (3)

Bu olaylar XIV. Yüzyılda Karakoyunluların Urfa'da hâkimiyetleri zamanına kadar sürdü. Artık sel baskınlarından bizar hale gelen Karakoyunlular, "Daysan deresi"nin yatağını değiştirerek bu sorunu kökünden çözmek istediler. Böylece yeni bir çalışma başlattılar. Sel baskınlarından korunmak için çareyi surların dışından bir dere açmakta buldular. Böylece kuzey surlarının dışından ve yine şehrin batısından kuzey ve kuzey-doğusu çevresini takip eden uzun bir mesafede, derenin önünde bu-

Karakoyun Deresi üzerinde yer alan Hızmalı Köprü

lunan kayalar kırılmak suretiyle daha da derinleştirilmiş ve genişletilmiştir.

Böylece yeni bir dere açılmış ve şehir içinden akan Daysan deresinden kurtulmuştur. Böylece sel sularının zararı en az hale getirilmiştir. Bu faaliyeti yapan Karakoyunluların adından dolayı Müslümanlar, bu tarihten itibaren yeni açılan bu dereye "Karakoyun deresi" dediler. Yine Karakoyunlular zamanında Karakoyun deresinin üzerine Hızmalı Köprü adı verilen bir köprü de yaptırılmıştır. Karakoyunlu emirlerinden birinin hanımı olan "Sekine Hatun" adında bir hatunun bu köprüyü yaptırdığı halk arasında rivayet edilmektedir. Bu hatunun mezarı Urfa'nın Samsat kapısı tarafında ve Karakoyun deresininin kuzey kenarında bulunmaktadır.

Dikkat edilirse kazılan bu dereden çıkan topraklar derenin yan tarafında Bediüzzaman Mezarlığının yerini oluşturmuştur. Bediüzzaman Mezarlığının biraz tümsek olmasının sebebi budur.

İşte "Karakoyun Deresi" bu deredir.

Daysan deresi şehrin içinden geçiyordu. Fakat Karakoyun deresi yeni açılmış bir dere idi ve surların dışından geçiyordu. Bu yüzden kanaatime göre Karakoyun deresi Daysan deresi değildir. Karakoyun Deresi ayrı, Daysan Deresi ayrı birer deredir.

Cumhuriyet devrinde bile bahar mevsiminde yağmurların çok yağması halinde Karakoyun Deresinin suyu taşar eski vadisi olan Halepli bahçesine yönelir ve oradan Halilürrahman gölü üzerinden şehri sel basardı. Yani

böyle bir zamanda Daysan deresi yeniden canlanırdı.

Bu hadiseyi 1940'lı yıllarında şehri sel bastığına Urfa'nın Akarbaşı semtinde çarşıda iken babam da şahit olmuştu. O zaman diğer insanlar gibi henüz yıkılmamış olan Aslanlı hanının ikinci katına kendini atarak canını kurtarmıştı. Anlattığına göre koca ağaç gövdeleri çarşı ortasında sel içinde sürükleniyordu.

Zaten 2000'li senelerinde de çok yağmur yağmış ve Halilürrahman bölgesini sel basmıştı. O zaman Şurkav'ın molla Ali tetirbesinde bulunan evini de sel basmıştı. Bu evin yanında barınmakta olan akıldan özürülü Edo adındaki bir zavallı da kendini kurtaramamış boğulmuştu.

SONNOTLAR

- 1) Segal, a.g.e, s. 49
- 2) E. Honigmann, "Urfa" İslam Ansiklopedisi, M.E. Y. XIII, 52 – Segal, a.g.e, s. 244
- 3) Segal, a.g.e, s. 264–265

Urfalı Bestekârlar: 26 MEHMET ÖZBEK

S. Sabri KÜRKÇÜOĞLU
Harran Üniversitesi
Şanlıurfa Sosyal Bilimler MYO.
sabriharran@hotmail.com

Sanat çevrelerince; "Türkülerin Efendisi", olarak tanımlanan, halkbilimci, Türk halk müziği yorumcusu, bestekâr ve koro şefi Mehmet Avni Özbeke 1945 yılında Urfa'nın Toktemur Mahallesi'nde (Balıklıgöl yanı) doğdu.

Babası Hafızzâde Ömer Ağa'nın oğlu Kemal Bey, Annesi Karakapıcızâde Mehmet Ağa'nın kızı Fatma Hanım'dır.

Mehmet Özbeke 1971 yılında akrabası Cevher hanımla evlendi. Çocukları Murat ile Umut, Hacettepe Üniversitesi Ankara Devlet Konservatuarı Opera Bölümü'nü bitirmiş olup Antalya Devlet Opera ve Balesi sanatçısıdır.

Tahsili

İlkokulu Vatan İlkokulu'nda, orta ve lise tahsilini 1964 yılında Urfa Lisesi'nde tamamladı. Aynı yıl girdiği İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde (Türkoloji) öğrenim gördü. Aynı Üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda "Urfa Türkülerinin Dil ve Anlatım Özellikleri" teziyle doktora çalışmalarını tamamlayıp "doktor" unvanını aldı.

Müzik Hayatı

Müzikle ortaokul ve lise sıralarında ilgilenmeye başladı. 1960'lı yıllarda Urfa Musiki Cemiyeti'ne devam ederek merhum Tenekeci Mahmut Usta'dan (Mahmut Güzelgöz), bağlama ustası Aziz Çekirge'den ve Bestekâr Mehmet Ataç'tan yöre müziği ile ilgili bilgiler aldı. Lise ve üniversite yıllarında Urfa'da Abdullah Balak, Lütfü Emiroğlu, Vefik Ataç ve Fazlı Öztöp gibi arkadaşlarıyla müzik meşklarinde bulunan Özbeke, Urfa musikisi konusunda büyük bir birikime sahip olup "Eski Türk Edebiyatı"nın Urfa'da çok sevilen gazel örneklerini anlaşılır, fesh bir Türkçe ile icra etmektedir.

1965 yılında Türkoloji öğrenciliği yıllarında İstanbul Belediye Konservatuarı Türk Müziği Nazariyat Bölümü'ne de iki yıl devam ederek Münir Nurettin Sel-

çuk, Melahat Pars, Muzaffer Birtan, Şefik Gürmeriç, Halil Bedi Yönetken, Naima Batanay, Süheylâ Altmışdört ve Dürdane Altan gibi hocaların derslerine katıldı. Belediye Konservatuarı'nın Şan Konser Salonunda 15 günde bir periyodik olarak verdiği Türk Halk Müziği konserlerinde solo olarak sunduğu uzun hava ve kırık havalarla İstanbullu müzikseverlerin ilgisini çekti.

1966 yılında TRT Kurumu'nun açmış olduğu sınavı kazanarak İstanbul Radyosu'na stajyer sanatçı olarak girdi. Fakülte, Konservatuar ve Radyo çalışmalarını birlikte sürdürdü. Bir ara İstanbul Belediye Konservatuarı Tatbikat Topluluğu'nda sanatçı olarak görev aldıysa da 1969 yılında kadrolu sanatçı

M.Özbeke, eşi ve oğlu Murat ile / 2018

Mehmet Özbeke oğlu Umut ile...

▲ Mehmet Özbek ve S. Sabri Kürkçüoğlu

olarak Radyoya döndü. O yıllarda İstanbul radyosunda okuduğu Türk Halk Müziği örnekleriyle tüm Türkiye'nin beğenisini kazandı.

22 Mart 1974 günü İstanbul Şan Konser Salonu'nda verdiği iki buçuk saatlik resitalle Türkiye'de ilk defa uzun havalarıyla ve kırk havalarıyla zengin bir tür olan Türk Halk Müziği Solist Konseri verilebileceğini kanıtladı. 22 Mart 1982'de aynı salonda yaptığı ikinci resital büyük ilgi gördü ve iki akşam tekrarlandı.

Müzikle bilimsel açıdan ilgilenmeyi, gerçek Türk Halk Müziği'ni icra ederek toplumu bilinçlendirmeyi tercih etti. Yozlaşan müziğe ve popüler kültüre direnerek; halk müziğinin yalnızca çalınan ve söylenen bir müzik dalı olmadığını, his ve hayal dünyamızı zenginleştiren, terbiye eden, bize kişilik kazandıran bir kültür ürünü olduğunu yıllarca anlatmaya çalıştı.

Başta Japonya, Suudi Arabistan, Yugoslavya, Irak, Almanya, Danimar-

▲ Fazlı Öztop, Ömer Emiroğlu, Tenekeci Mahmut Güzelgöz, Lütfü Emiroğlu, Vefik Ataç ve Mehmet Özbek, 28 Ocak 1969 tarihinde Tenekeci Mahmut Usta'ya yapılan Jübile gecesinde

ka, Mısır olmak üzere yurt içinde ve yurt dışında konserler vererek Türk Halk Müziği'ni tanıttı. Japonya'nın en büyük kültür kurumu olan MİN-ON'un davetlisi olarak 1980 yılında gittiği Japonya'nın 10 şehrinde, Prof. Koizumi yönetiminde Arif Sağ ve Ümit Tokcan'la verdikleri açıklamalı konserlerle Türk Halk Müziği'ni tanıttı. Bu konserlerde sunduğu bazı ezgiler Sony şirketi tarafından plak haline getirildi.

1987 yılında Irak Hükümeti'nin davetlisi olarak şefi olduğu Kültür Bakanlığı Ankara Devlet Türk Halk Müziği Korusu'yla gittiği Babil Festivali'nde gerek yönettiği koronun seslendirdiği eserler, gerekse bizzat icra ettiği solo eserlerle dinleyicilerde büyük ilgi ve heyecan yarattı. Arap ve Türkmen gazeteleri kendisinden ve korosundan büyük bir övgü

ile bahsetti. Bağdat Televizyonu 90 dakikalık bu programı olduğu gibi yayınladı.

Türk Halk Müziği alanındaki engin bilgisi ve yetiştirdiği yüzlerce öğrencisi ile sadece Türkiye'nin değil Türk Dünyası'nın saygı duyduğu bir sanatçıdır Mehmet Özbek.

Şanlıurfa Valiliği'nin, Şanlıurfa Belediyesi'nin ve ŞURKAV'ın konser davetlerine her seferinde gönüllü olarak gelerek Urfalı müzikseverlerle buluşan Mehmet Özbek aynı zamanda bir gönül dostu ve mütevazı kişiliğiyle gerçek bir Urfa Beyefendisi'dir.

Trt'de Yöneticiliği Ve Şefliği

1977 yılında İstanbul Radyosu'nun Türk Halk Müziği ve Oyunları Şube Mü-

▲ Şef Mehmet Özbek Yönetiminde Ankara Devlet THM Korusu

▲ Devlet Korosuyla Bir Konser Esnasında

▲ Necmi Kiran yönetiminde Ankara DTHM Korusu, Mehmet Özbek ile... / 2014

hala sürdürmekte olan Özbek, TRT Türkü radyo kanalında her Cuma 18:05'te "Türküler Ne Der" adlı programı hazırlayıp sunmaktadır.

Eğitimseliği

1976 yılında Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olarak kurulan "Türk Müziği Devlet Konservatuarı"nın kuruluş çalışmasında bulundu. Bir müddet öğretmen olarak derslere girdiyse de TRT Kurumu'nun izin vermemesi üzerine bu hizmete devam edemedi.

1983-1995 yılları arasında Hacettepe Üniversitesi, 1998-2000 yılları arasında Gazi Üniversitesi, 2006-2007 yılları arasında ise Ankara Üniversitesi'nin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümlerinde Türk Halk Müziği dersleri verdi.

1996-2002 yılları arasında Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Bilim Kurulu Üyesi, Müzik Perde ve Sahne Sanatları Kolu Başkanı olarak çalıştı.

1983 yılında Ankara Radyosu'nda "Türk Halk Müziği Gençlik Korusu"nın kuruluşunu sağladı ve bir müddet eğitiminde bulundu.

Ödülleri:

Sanat yaşamı boyunca çok sayıda ödüle layık görülerek onuruna sanat geceleri düzenlenen Mehmet Özbek'in ödüllerinin bazıları şunlardır:

1989 yılında, TRT Kurumu tarafından "Beyaz Gül Kırmızı Gül" adlı ezginin derleyicisi ve icracısı ödülü.

12 Mayıs 2003 tarihinde, Harran Üniversitesi Senatosu kararıyla Rektör Prof. Dr. Uğur Büyükburç tarafından takdim edilen "Fahri Doktora Payesi".

2011 yılında, "15. Aydın Doğan Ödülü".

8 Nisan 2011 tarihinde, 50. Sanat Yılı'nda Şanlıurfa Belediye Meclisi kararıyla Belediye Başkanı Dr. Ahmet Eşref Fakıbaba tarafından takdim edilen "Üstün Hizmet payesi".

2015 yılında, "Kültür ve Sanat Büyük Ödülü", Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın her yıl verdiği prestij ödülü.

Besteciliği Ve Besteleri

Esasen bir halk müziği sanatçısı olan Mehmet Özbek, çalışmalarını halk ezgilerini derleme alanında yoğunlaştırmakla birlikte, halk müziği alanında alışılmadık dışında daha geniş makam ve usul anlayışıyla beste çalışmaları yapmak isteyenlere örnek vermek amacıyla zaman zaman beste çalışmaları da yapmıştır.

Bestelerinde kullandığı şiirin temasına ve içeriğine göre usul, makam ve üslup seçerek; aruz ya da hece olsun, şiirin kalıbına mutlaka dikkat ederek, şiiirin kalıbına mutlakla dikkat ederek, vurgulama ve bölünmelerin bu kalıba

▲ Kaynaktan Radyoya Programı Sırasında Tenekeci Mahmut Usta'yla / 21.04.1984

▲ Mehmet Özbek, Abdurrahman Kızılay ile

göre oluşmasına özen gösterir.

Şair Muhammed Fuzulî'nin doğumunun 500'üncü yıldönümü kutlamaları münasebetiyle bestelediği 'Beni Candan Usandırdı' adlı bestesi, Filozof Rıza Tefvik Bölükbaşı'nın "Uçun Kuşlar Uçun", Sabri Kürkçüoğlu'nun 'Sabır Timsali', Orhan Şaik Gökyay'ın ünlü 'Bu

▲ Düziçi Köyünde Derleme Çalışmasında /

▲ Nida Tüfekci, Mehmet Özbek ve Mustafa Özgül - İzmir / 1983

neksel sıra gecesi"ni ilk defa televizyonda sergileyip kendilerine Segâh gazel ve bir türkü okutturdu. Bu vesileyle Urfa'daki musiki geleneğinin niteliğini vurguladı. TRT'de bulunduğu dönemde Kültür Bakanlığı ve Anadolu Folklor Vakfı ile birlikte "Kaynaktan Radyoya Televizyona" adlı bir dizi etkinliğin programını hazırladı. Bu vesileyle Mahmut Güzelgöz'ü Programa davet ederek 21 Nisan 1984 tarihindeki konserde yer almasını, Kültür Bakanı Mükkerrem Taşçıoğlu tarafından kendilerine teşekkür plaketi verilmesine önyak oldu.

Kerküklü sanatçı merhum Abdurrahman Kızılay ile birlikte sayısız radyo ve televizyon programlarına katılarak okudukları Kerkük türküleri ile dikkatleri mazlum Irak Türkmenleri üzerine çekmeye çalıştı.

Televizyon programları ve konserlerinde güzel sesi, temiz dili ve her türlü taklitten arınmış otantik yorumuyla Türk Dünyası'nın türkülerini icra etti

2004 yılında Abdurrahman Kızılay'la birlikte Türkmeneli TV'de yapmaya başladıkları "Altın Hızma", "Gönül Dağı" programını, onun vefatından sonra "Bir yudum Türkü" adı altında hala sürdürmekte olan Özbek, TRT Türkü radyo kanalında her Cuma 18:05'te "Türküler Ne Der" adlı programı hazırlayıp sunmaktadır.

Eğitimsiliği

1976 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak kurulan "Türk Müziği Devlet Konservatuarı"nın kuruluş çalışmasında bulundu. Bir müddet öğretmen olarak derslere giriyse de TRT Ku-

rumu'nun izin vermemesi üzerine bu hizmete devam edemedi.

1983-1995 yılları arasında Hacettepe Üniversitesi, 1998-2000 yılları arasında Gazi Üniversitesi, 2006-2007 yılları arasında ise Ankara Üniversitesi'nin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümlerinde Türk Halk Müziği dersleri verdi.

1996-2002 yılları arasında Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Bilim Kurulu Üyesi, Müzik Perde ve Sahne Sanatları Kolu Başkanı olarak çalıştı.

1983 yılında Ankara Radyosu'nda "Türk Halk Müziği Gençlik Korosu"nun kuruluşunu sağladı ve bir müddet eğitiminde bulundu.

Ödülleri:

Sanat yaşamı boyunca çok sayıda ödüle layık görülerek onuruna sanat geceleri düzenlenen Mehmet Özbek'in ödülleri bazılarını şunlardır:

1989 yılında, TRT Kurumu tarafından "Beyaz Gül Kırmızı Gül" adlı ezginin derleyicisi ve icracısı ödülü.

12 Mayıs 2003 tarihinde, Harran Üniversitesi Senatosu kararıyla Rektör Prof. Dr. Uğur Büyükburç tarafından takdim edilen "Fahri Doktora Payesi".

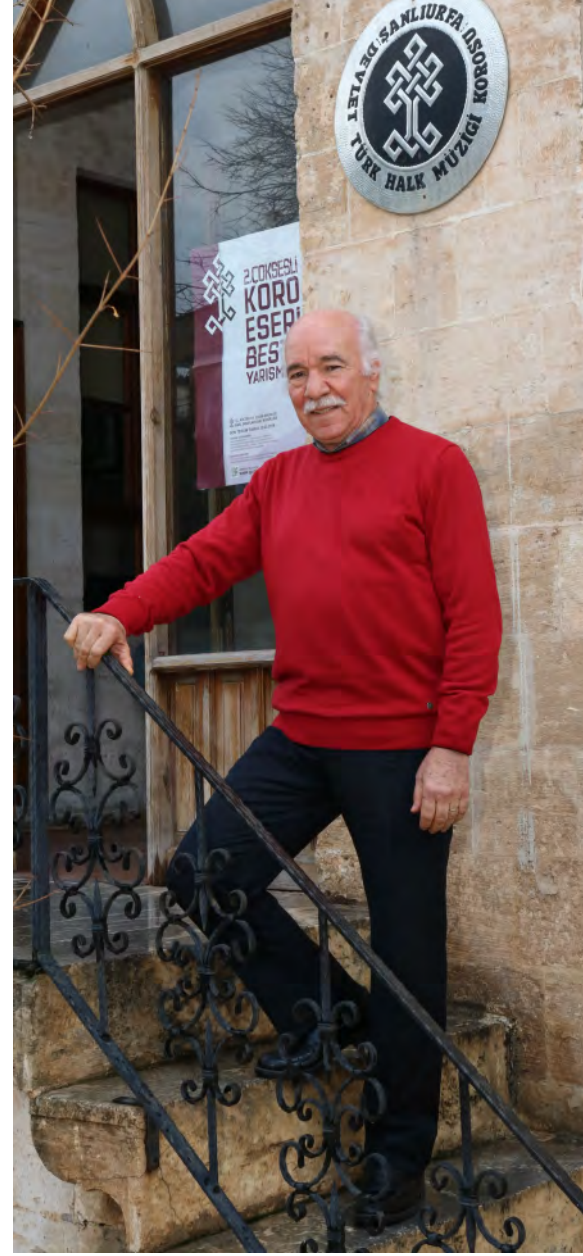
2011 yılında, "15. Aydın Doğan Ödülü".

8 Nisan 2011 tarihinde, 50. Sanat Yılı'nda Şanlıurfa Belediye Meclisi kararıyla Belediye Başkanı Dr. Ahmet Eşref Fakıbbaba tarafından takdim edilen "Üstün Hizmet payesi".

2015 yılında, "Kültür ve Sanat Büyük Ödülü", Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın her yıl verdiği prestij ödülü.

50. Sanat Yılında Mehmet Özbek ve TRT Sanatçıları Birarada... / 2011

Besteciliği Ve Besteleri

Esasen bir halk müziği sanatçısı olan Mehmet Özbek, çalışmalarını halk ezgilerini derleme alanında yoğunlaştırmakla birlikte, halk müziği alanında alışlagelmişin dışında daha geniş makam ve usul anlayışıyla beste çalışmaları yapmak isteyenlere örnek vermek amacıyla zaman zaman beste çalışmaları da yapmıştır.

Bestelerinde kullandığı şiirin temasına ve içeriğine göre usul, makam ve üslup seçerek; aruz ya da hece olsun, şiirin kalıbına mutlaka dikkat ederek, vurgulama ve bölünmelerin bu kalıba göre oluşmasına özen gösterir.

Şair Muhammed Fuzuli'nin doğumunun 500'üncü yıldönümü kutlamaları münasebetiyle bestelediği 'Beni Candan Usandırdı' adlı bestesi, Filozof Rıza Tevfik Bölükbaşı'nın "Uçun Kuşlar Uçun", Sabri Kürkçüoğlu'nun 'Sabır Timsali', Orhan Şaik Gökyay'ın ünlü 'Bu Vatan Kimin' adlı şiirleriyle yaptığı bes-

terleri bu söylediklerimizin güzel ve orijinal örnekleridir.

Bazı türkülerinin şiirlerini kendisi yazmakla beraber, Mehmet Özbek bunları şiir ve kendisini de şair olarak kabul etmediğini söyler. Bunların, sadece belli bir zevk ve estetik anlayışla ve çok defa bir amaçla bir araya getirilmiş düzenli sözler olduğunu belirtir. Amacından kastı da, bazı halk deyimlerini türkülerde kullanarak unutulmamasını; gençlerin halk söyleyişine, ağızlarına yabancı kalmamalarını sağlamaktır. "Gözleri Fettan Güzel" türküsündeki; "içim içim", "şer satmak", "fettan gözlü", "derde dert katmak", "elinden nere gidim" gibi deyim ve kelimelerin kullanımını, bu zevk ve anlayışın sonucudur.

Besteleri

1) "Felek Bana Da Gülse", sözü de kendisine ait olup 1964 yılında yaptığı ilk türküsüdür. Mustafa Taşçı tarafından Çimen Plak'a okunmuştur.

2) "Aman Senem Canım Senem", sözü de kendisine ait.

3) "Kurban Olam Gözlerinin Mestine", sözler anonim.

4) "Gözleri Fettan Güzel", sözü de kendisine ait olan bu türkü birçok sanatçı tarafından okunmuştur.

5) "Vatan Türküsü", Orhan Şaik Gökyay'ın "Bu vatan Kimin" adlı şiiri ile yaptığı bestesi.

6) "Gurbet Türküsü", Rıza Tevfik Bölükbaşı'nın "Uçun Kuşlar Uçun Doğduğum Yere" adlı şiiriyle yaptığı bestesi.

7) "Sabır Timsali", Şiir Sabri Kürkçüoğlu. Şanlıurfa İli Kültür Eğitim Sanat ve Araştırma Vakfı'nın "Hz. Eyyüb ve Sabır Konulu Besteler" siparişi üzerine 1992 yılında bestelemiştir.

8) "Beni Candan Usandırdı Cefadan Yâr Usanmaz mı", Muhammet Fuzuli'nin gazeli.

9) "Dağlara Komşuyam Kuşlara Yuva", şiiri Âşık Ali İzzet Özkan'a ait bu türkü birçok sanatçı tarafından okunmuştur.

10) "Dağlar Seni Dağlasam", sözü de kendisine ait.

11) "Atmacayım Atmaca", sözler anonim.

12) "Yar Sevmeyi Hoş Görmeli Yasarlar" (Sevgi Yağmuru), şiir Halil Soyuer'e ait.

13) "Yıktılar Kalamızı" (Mum Kimin Yanan Kerkük), sözü de kendisine ait.

14) "Vurma Zalım" Film müziği. (Yönetmen ve başrol oyuncusu Hüseyin Peyda)

15) "Dağlarımız" TRT Belgeseli müzikleri. (Yönetmen: Recep Vidin)

16) "Ormanlarımız" TRT Belgeseli müzikleri (Yönetmen: Recep Vidin)

Plakları:

Türkofon, 1972 (Yara Sızlar-Hoyrat, Felek Sen Ne Feleksen)

Çimen Plak, 1973 (Mazan Hoyratı, Al İpek Yeşil İpek)

Çimen Plak, 1974 (Her Gece Rüyamda Görüp-Anam Hakkını Helal Et)

Türkola Long-play, 1978

Kasetleri:

Uzelli, 1976

Türkola, 1978

Edessa, 1982

Yağmur Plakçılık, 1984 (sonra: Şölen Müzik, Kalan Müzik)

CD Albümleri:

- Altun Hızma

- Türkülerin Dilinden (Abdurrahman Kızılay ile birlikte)

- Mum Kimin Yanan Kerkük (Abdurrahman Kızılay ile birlikte) 2003.

- Yedigâr Türküler

- 50. Sanat Yılında Mehmet Özbek, "Türkülerle Geçen Bir Ömür... Urfa Türküleri ve Besteleri" Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi (2011)

Kitapları:

1. FOLKLOR VE TÜRKÜLERİMİZ, Ötüken Yayınları, İstanbul-1975.

2. TÜRK HALK MÜZİĞİNİN ESASLARI. Türk Halk Müziği ve Oyunları Dergisi yayını, sayı: 14, Ankara-1985.

3. MÜZİK EĞİTİMİ-ORTAOKUL 1-2-3'üncü sınıflar için ders kitabı, Üner Yayınları, Ankara-1987.

4. TÜRK HALK EZGİLERİ (Dört fasikül), Yaşar Doruk ve Nail Tan ile birlikte, Kültür ve Turizm Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü Nota Yayınları, Ankara-1988-1990.

5. TÜRK HALK MÜZİĞİ ÇALGI BİLGİSİ (Muammer Sun, Ertuğrul Bayraktar, Burhan Önder, Erdal Tuğcular'la birlikte) Kültür Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü yayını, Ankara-1992.

6. MÜZİK EĞİTİMİ-Ortaokul 1-2-3'üncü sınıflar için ders kitabı, Üner Yayınları, Ankara-1992.

7. TÜRK HALK MÜZİĞİ EL KİTABI I

KONSER **ŞURKAV**
20. KURULUŞ YILDÖNÜMÜ KUTLAMALARI
Mehmet ÖZBEK
ve
KERKÜK TELAHER MÜZİK GRUBU
TARİH : 23 ARALIK 2010 PERŞEMBE
YER : BELEDİYE SERGİ ve KONFERANS SALONU (URFA CTY AVM)
SAAT : 20:00

TERİMLER SÖZLÜĞÜ, Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını: 171, Ankara-1998. (2. Baskı: 2014)

8. TÜRKÜLERİN DİLİ, Ötüken Yayınları, İstanbul-2007.

9. URFA TÜRKÜLERİNİN DİL VE ANLATIM ÖZELLİKLERİ, Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Uzerler Matbaacılık, Ankara-2013

Makaleleri birçok dergide yayınlanmış olup yurtiçi ve yurtdışında birçok bilimsel toplantıda bildiriler ve konferanslar sundu.

KAYNAKÇA

A. Cihat KÜRKÇÜOĞLU., "Türkülerin Öz Begi", urfahizmet.com, 03.05.2011

Mehmet EIÇİ., "Mehmet A. Özbek'in Hayatı ve Edebi Kişiliği "Harran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Lisans Tezi, Şanlıurfa 1998.

50. Sanat Yılında Mehmet Özbek, "Türkülerle Geçen Bir Ömür... Urfa Türküleri ve Besteleri" CD'si, Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi (2011)

Feridun YÜZGEN (Şanlıurfa DTHM Korosu Müdürü) Arşivi

Beni Candan Usandırdı

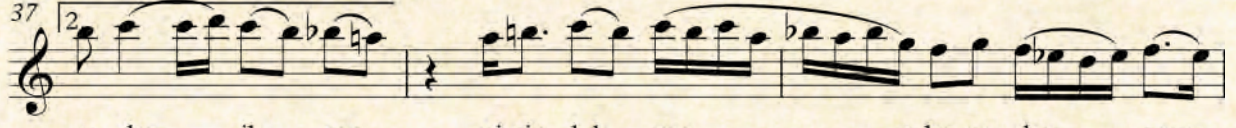
4
7
10
13
16
19
22
25
28
31

be ni can dan u sa n dir di ce fa dan yar
u sa n maz mi be ni can dan u sa n dir di
ce fa dan yar u san maz mi fe lek ler ya n
di a him dan mu ra dım şem i yan maz mi
fe lek ler ya n di a him dan mu ra dım şem
i yan maz mi saz
ka mu bi ma
de ğil dim ben

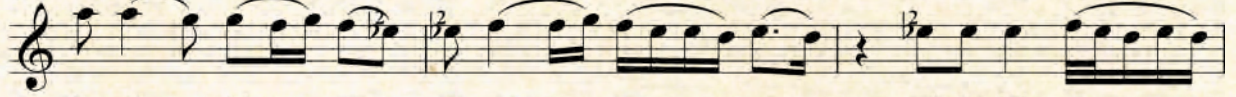
Beni Candan Usandırdı - 2

34

rı na ca nan de va yı derd e der ih san
sa na ma il se net tin ak li mı za il

37

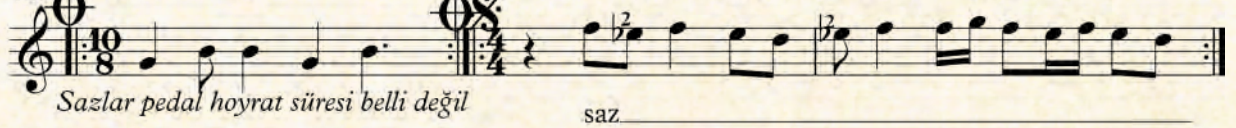
e der ih san ni çin kıl ma z ba na der man
40 li mı za il be ni ta ne y le yen ga fil

43

be ni bi ma rı san ma z mı ni çin kıl ma z
43 se ni gör geç u tan ma z mı be ni tan ey

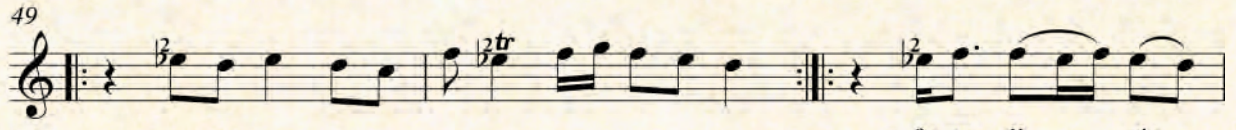
46

ba na der man be ni bi ma rı san maz mı
46 le yen ga fil se ni gör geç u tan maz mı

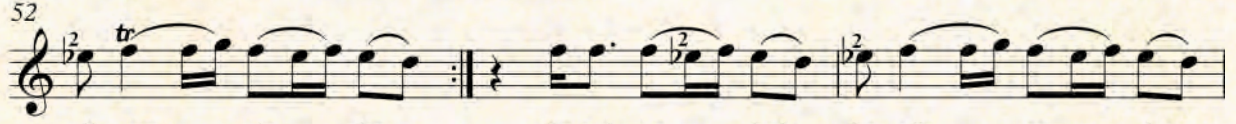

Sazlar pedal hoyrat süresi belli değil

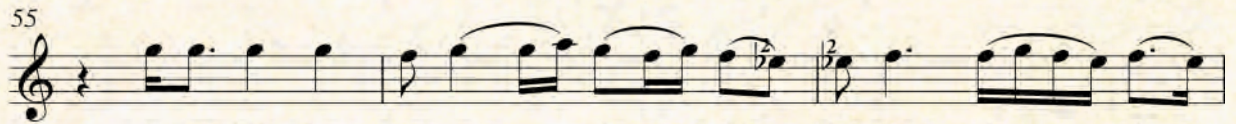
saz

49

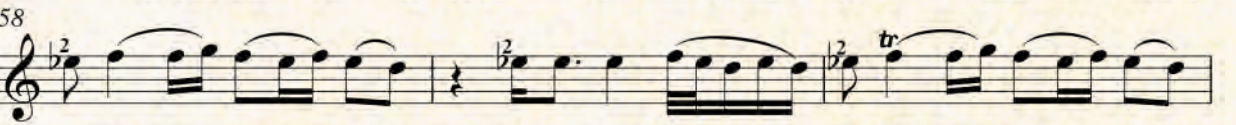
fu zu li rin

52

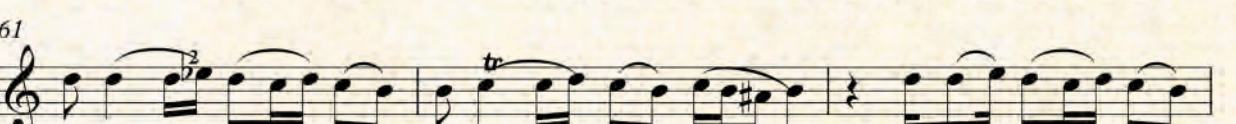
52 di şey da dır he mi şe hal ka rüs va dır

55

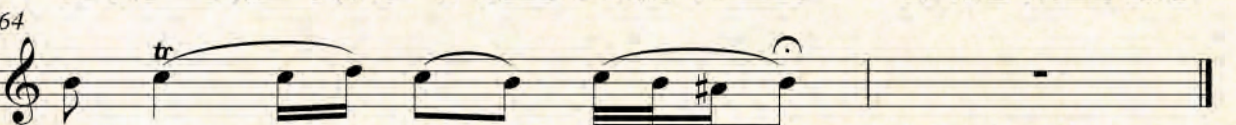
55 so run kim bu ne sev da dır bu sev da dan

58

58 u san maz mı so run kim bu ne sev da dır

61

61 bu sev da dan u sa n maz mı bu sev da dan

64

64 u sa n maz mı

Feridun Yüzgen

Gözleri Fattan Güzel

3 göz le ri var ka ra da
5 n hak tır bi zi ya ra dan
7 bir gün se ni gö ren ler
9 ba şı na l maz be la dan
11 göz le ri fet ta n gü zel
13 göz le ri fet tan gü ze
15 l der de dert ka ta n gü ze
17 l e lin den ne re gi de m
bi ze şer sa tan gü zel

Feridun Yüzgen

*Gözleri içim içim
Nedir bilmenem suçum
Genç ömrüm telef ettim
Bir ela gözlü için*

Dağlara Komşuyam

4
7
10
13
16

Dağ la ra kom şu yam kuş la ra yu va
mec nun gi bi hay ran et ti aşk be ni ke rem gi bi ya lın
a yak yo lun da yak tı yak tı bür yan et ti aşk be ni
aşk be ni be ni aşk be ni be ni yak tı yak tı bür yan
et ti aşk be nis

Feridun Yüzgen

*Kimi Deli dedi kimi divana
Ne çare katlandı gönül her hala
Tutarak yakamdan verdi dellala
Aldı sattı seyran etti aşk beni*

*Sabır gibi Devlet yoktur her halda
Taş atana lokma attım bu yolda
Yeddi kala yıktım kırkiki yılda
Dil tahtına sultan etti aşk beni*

Gurbet Türküsü

1988

4

7

10

13

16

19

22

25

28

31

34

u çun kuş lar u çun

doğ du ğum ye re saz şim di dağ la

ri n da mor süm bül var dır saz

or man la ri çin de bir se rin

de re di ken le ri çin de hey hey

sa rı gül var dır saz u çun kuş lar

u çun doğ du ğum ye re saz

o çay a ğır a kar yor gun mu

bil me m meh ta bı has ta mı

sol gun mu bil me m yas lı ge lin

gi bi saz mah zun mu bil mem saz

Gurbet Türküsü - 2

37
yü ce dağ ba şın da si yah tül var

40
dır saz

43

46

49
u çun kuş la r u çun u çun

52
bur da ve fa yo k yok öy le a kar

55
su la r öy le ha va yo k

58
ah fer ya dı ma kar şı kar şı ak si se da

61
yo k yo k bu yan gın ye rin de

64
so ğuk kül var dır u çun kuş lar

67
u çun doğ du ğum ye re saz

70
u çun u çun

Feridun Yüzgen

Şiir : S.Sabri Kürkçüoğlu
Müzik : Mehmet Özbek

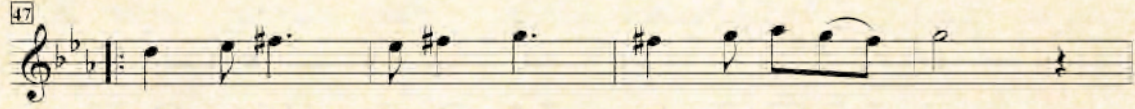
Nota: Mehmet Özbek

Sabır Timsali

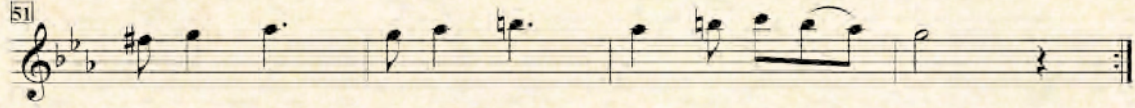
♩=120

Al lah Al lah ya sa bír ya Al lah
Der di me der man sın ya ra ma mer hem
Ya sa bír tím sa li Haz re ti Ey yüp
Bık ma dan yü rü rüm yo lun da her dem
Ya sa bír tím sa li Haz re ti Ey yüp
yüp

Sabır Timsali - 2

Çek ti ğin çi le ler cis mi ne a cı

Bi lir sîn şü kür dür der din i la cı

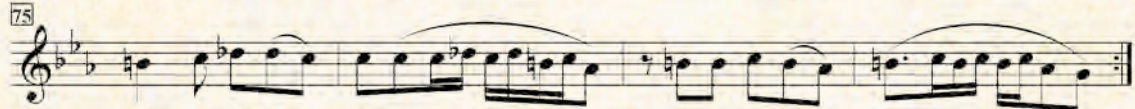
O sab rın gön lümde ba şı mın ta cı

Ya sa bır timsa li Haz re ti Ey yüp

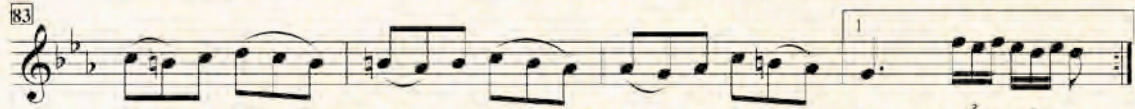
Şük rü ne her ku lu e de rim da vet

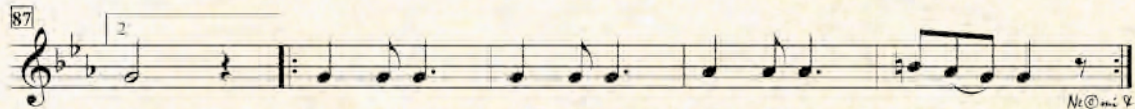
Biz a ciz kul la ra ha ya tın ib ret

Ne o lur Sab ri ye sab rından lüt fet

Ya sa bır tim sa li Haz re ti E yüp

yüp Ya sa bır ya sa bır ya sa bır ya Al lah

Ne © m. i. v. Estan.
04.01.2019

Allah Allah yâ sabır yâ Allah

Derdime dermansın yarama merhem
Yâ sabır timsali Hazreti Eyyüp
Bıkmadan yürürüm yolunda her dem
Yâ sabır timsali Hazreti Eyyüp

***

Çektiğin çileler cismine acı
Bilirsin şükürdür derdin ilacı
O sabrın gönülümde başımın tci
Yâ sabır timsali Hazreti Eyyüp

***

Şükürüne her kulu ederim davet
Biz âciz kullara hayatın ibret
Ne olur SABRİ'ye sabrından lûtfet
Yâ sabır timsali Hazreti Eyyüp

Allah Allah yâ sabır yâ Allah

ÂŞIK SEFÂÎ (Mehmet ACET) ve “KISAS'IN SEDASINDAN” CD Albümü

Dr. A. Cihat KÜRKÇÜOĞLU
Harran Üniversitesi
Emekli Öğretim Üyesi
cihatkurkuoglu@gmail.com

Âşık Sefâî (Mehmet Acet), Türkmen Alevi-Bektaşî kültürünün ve âşık müziğinin deryası olan Kısas'ta 1954 yılında doğmuş bir gönül insanı. Kısaslı yüzlerce şair ve saz aşığından biri. O, Kısaslı ustalarından, özellikle de Âşık Halit Aşan'dan öğrendiği âşıklık geleneğini 40 yıldır başarı ile sürdürüyor ve Kısas'ta Türkmen Alevi-Bektaşî tasavvuf geleneği içerisinde icra edilen Cem'de zakir sıfatıyla semah, nefes ve deyişler okuyor.

Yurt dışında ve yurt içinde onlarca sahne, radyo ve TV programına katılan, ulusal çapta plak, kaset ve CD'leri bulunan Âşık Sefâî'nin eserleri, aralarında Sabahat Akkiraz ve Mustafa Özarslan'ın da bulunduğu sanatçılar tarafın-

dan okunmuş.

Şiirlerinde Vatan, Bayrak ve Atatürk sevgisini ön plana çıkaran Âşık Sefâî, sosyal içerikli konuları da büyük bir ustalıkla işlemiştir.

Âşık Sefâî aynı zamanda, Kısas tarihinin ve Kısas Alevi-Bektaşî kültürünün çok iyi bir araştırmacısıdır. Bilhassa büyüklerinden dinlediği Kısas tarihi ve hikâyeleri ile bilgileri hafızasına kaydetmiş, bu bilgileri ve derlediği yaklaşık 30 civarında semah, deyiş ve nefes ezgisini halk müziği repertuarına kazandırmıştır.

Halen Kültür ve Turizm Bakanlığı Şanlıurfa Devlet Türk Halk Müziği Korosunda ses sanatçısı olarak görev yapan Âşık Sefâî, temsilcisi olduğu kültür mirasının gelecek kuşaklara aktarılmasında önemli bir görevi sürdürmektedir.

İşte bu özelliklerinden dolayıdır ki Âşık Sefâî, UNESCO tarafından “Yaşayan İnsan Hazinesi: Geleceğe Aktarılan Mirasın Temsilcileri - 2015” ödül töreninde, “Aşıklık ve Zakirlik Geleneği” dalında ödüle layık görülmüş ve bu ödülünü 03 Kasım 2016 tarihinde, Cumhurbaşkanımız Sayın Recep Tayyip Erdoğan'dan “Cumhurbaşkanlığı Külliyesi Millet Kongre ve Kültür Merkezi”nde gerçekleştirilen törende alma onurunu yaşamıştır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü'nün yapım-cılığında, Ankara Devlet Türk Halk Müziği Korosu Şefi Necmi Kiran'ın sanat danışmanlığında hazırlanan ve Âşık Sefâî tarafından seslendirilen “Kısas'ın Sedasından” adlı CD geçtiğimiz Ocak ayında müzik severlerle buluştu.

CD'nin ekindeki kitapçık ise, Sanat Yönetmeni Necmi Kiran'ın ve Âşık Sefâî'nin öz geçmişleri ile Kısas'ın tarihi, Alevi-Bektaşî kültürü ve CD'deki eserlerin kaynak kişileri, derleyenleri ve öyküleri hakkında bilgiler vermesi bakımından önem taşıyor.

Sayın Necmi Kiran, daha önce aranjörlüğünü ve yönetimini yaptığı, Şanlıurfa Devlet THM Korosu'nun seslendirdiği “Urfa Ahengi”, Ankara Devlet THM Korosu'nun seslendirdiği “Yurt Ahengi-Ege Teke Esintileri” ve “Yurt Ahengi-25.Yıl” isimli CD albümlerinde olduğu gibi “Kısas'ın Sedasından” Âşık Sefâî albümünde de muhteşem bir çalışmaya imza atmış.

Semah, Deyiş, Türkmeni, Ağıt ve Hoyratlardan oluşan 12 eserlik CD, Sabri Kürkçüoğlu'nun 1996 tarihinde öyküsünü ve müziğini Kısas'ta Âşık Sefâî'den derlediği Esemoglu hikâyesi için yakılmış uzun havayla başlıyor. Kısas'ta geçmişi 200 yıl öncesine dayanan, “Şaştım ya ilahi, yar

Âşık Sefâî'nin, Yaşayan İnsan Hazinesi Kültür ve Müzik Ödülü'nü Cumhurbaşkanımız Sayın Recep Tayyip Erdoğan'ın elinden alışı

Kısaşlı Aşıklardan Aşık Celali, Aşık Doksandaon, Aşık Dertli Divani, Aşık Halit Aşan ve Aşık Sefai / 1992 (F otoğraf: A.Cihat Kürkçüoğlu)

ben de şaşım / Ağyar'ı aldım da dağlardan aşım / Esemöğlü derler koluya düştüm / Esemöğlü isen sen kurtar bizi" dörtlüğü ile başlayan bu eseri Aşık Sefâî, Şanlıurfa Devlet Türk Halk Müziği bağlama sanatçısı oğlu Barış Acet'in bağlama, Hüseyin Yalçın'ın keman açışları eşliğinde, Kısaş'ta "Türkmeni" adıyla bilinen uzun hava tarzında, "Uşşak" makam dizisi içinde yorumlamış.

Barış Acet ve Hüseyin Yalçın bu uzun havaya yaptıkları açışlarıyla da deyim yerindeyse Aşık Sefâî'yi coşturmuşlar.

Kısaş'ın "Türkmeni" bu uzun havası, Kırıkkale ve Kırşehir'de "Bozlak" olarak karşımıza çıkan uzun hava tarzını bize hatırlatıyor.

Konusunu; aşiret kavgalarından, kan davalarından ve aşk hikâyelerinden alan "Bozlak" havasının Kısaş'ta karşımıza "Türkmeni" olarak çıkmasına şaşdırmamak lazım. Zira bu durum, Kısaş ile Orta Anadolu Türkmen Kültürü'nün birliğine işaret ediyor. Öyle ki; "Türkmeni" uzun havası sizi, Neşet Ertaş'ın ve babası Muharrem Ertaş'ın; "Ay dost deyince yeri göğü inleyen" ve Hacı Taşan'ın "Aman babuna da deli gönül babuna" mısraları ile başlayan bozlaklarına alıp götürüyor. Böylece Anadolu'nun Kısaş, Kısaş'ın Anadolu ile bir kültür birliği içinde olduğunu anlıyorsunuz.

Kırşehir yöresinde "Bozlak", Kısaş'ta "Türkmeni" olan uzun havalarımız Gaziantep ve çevresinde "Barak",

Urfa'da "Hoyrat" şekline bürünüyor. Ama hepsinin ortak yanı, içine düşülen acılı olayın yüksek sestem haykırılarak, nefretin, bedduanın dile getirilmesi, kısacası insanın içini dökmesidir. Hani, içiniz daraldığında ya da bir şeye üzüldüğünüzde, kendinizi rahatlatmak için "şöyle bir dağlara çıkmak, avazım çıktığı kadar bağırarak geliyor içimden" dersiniz ya. İşte bu da öyle bir şey. Bu havaları dinleyenler de kendi dertlerini hatırlar ve Urfa'da olduğu gibi "hahoo... hahoo.." feryat-figan nidalarıyla hoyratı okuyanla birlikte içini döker. Hatta bununla da yetinmeyip peşinden "anay öle, anay öle" nidaları ile hoyrat okuyanın dertine dert katar. Onun üzüntüden daha bir coşmasını sağlar. Bütün bunların temelinde ise Anadolu insanının

binlerce yıldır savaşlardan, acılardan kaynaklanan ortak dert dünyası yatar.

Anadolu ile bağı olan Kısaş müziğinin Urfa ile olan bağı elbette daha güçlüdür. Hep söylemişimdir, Türk halk müziğimizin önemli bir ayağı Alevi-Bektaşî türküleridir. Repertuarlardan bu türküleri çektiğinizde halk müziğimiz öksüz kalır.

Urfa halk müziğinin önemli bir ayağı Alevi-Bektaşî beldesi Kısaş'ta, Kısaş'ın da Urfa'dadır. Urfa'da "Çifte" adı verilen, diğer yörelere göre ezgi bakımından oldukça kıvrak, coşkulu ve ritme dayalı olan, Kadiri ve Rufai zikirlerinde icra edilen tasavvuf müziği eserlerinin Kısaş cemlerinde icra edilen eserlerle olan benzerliğini kurmak hiç de zor değildir.

Aşık Sefai (Mehmet Acet) ve Aşık Fedai (Cuma Aran) / 2012

▲ Aşık Sefai ŞURKAV'ın Düzenlediği Kısaslı Aşıklar Gecesinde Sahnede / 2009

Kısacası, müzik yönünden zengin olan Urfa ve Kısas birbirinden kopmamış, Kısaslı Âşıklar Urfa müzik meclislerinde bulunarak semah, deyiş ve nefes ezgilerini Urfa'nın hoyratları, gazelleri ve türküleri ile zenginleştirmişlerdir. Urfa'lı ünlü müzik ustası Mukim Tahir'in Kısaslı müzik ustalarıyla sık sık müzik meclislerinde bulunduğu söylenilir.

Bundan dolayıdır ki, Âşık Celâlî'den (Veli Göncü) kendi çaldığı cümbüşü eşliğinde Mukim Tahir'in ünlü "Hüsnün senin ey dilber nadide kamer mi?" araban gazelini, Âşık Sefâî'nin bu yazımıza konu olan CD'sinde Kısas'taki sözleriyle okuduğu; "Sarardım kamış oldum / Ben bu derde düş oldum / Eller şirin uykuda / Ben zarıncı (feryat edip inleyen) kuş oldum" beşiri hoyratını, yine aynı CD'de; Urfa'da "Duman duman olmuş karşıki dağlar" dizisiyle başlayan nikriz makamındaki "Kesik" hoyratının benzeri olan, ancak Kısas'ta Âşık Kerem'in "Kerem der ki dağ üstünde dağ olmaz / Ah çekenin yüreğinde yağ olmaz" sözleriyle aynı makamda ve aynı tavırdaki okuduğu "Kesik" hoyratını dinlerken Urfa ile Kısas'ın ayrı değil, aynı kaynaktan beslenen ve birbirini tamamlayan müzik kültürleri olduğu görülür.

Urfa ile Kısas arasındaki kültür birliği sadece müzikte değil, konuşma dilinde, yemek kültüründe, birçok gelenek ve görenekte de görülür. Çünkü her iki kültür de tek kaynaktan, yani Türkmen kaynağından beslenmiştir. Geçenlerde Kısaslı "Ozan Berdari"nin sosyal medyada paylaştığı Kısas kültürü ile ilgili uzunca bir şiirinde, Urfa merkezde kullanılan onlarca kelimeyi tespit etmiş, bu kelimelerin Urfa ile Kısas'ın kültür bir-

liğinin önemli belgeleri olduğuna işaret etmiştim.

CD'deki diğer 11 eser sırasıyla aşağıdaki şekilde Âşık Sefâî tarafından yorumlanmıştır.

-Turnam size seyyah vermiş mürteza (Horasan Deyu/Cigalı Semah).

-Gam yiyip kayırma divane gönül / Türkmeni (Divan sazı Erkan şölen).

-Sarardım kamış oldum / Beşiri Hoyrat (Bağlama Necmi Kiran).

-Cezayir (Şahım Süleyman) (Arenje: Necmi Kiran).

-Bilmez misin aslın turab olduğun / Türkmeni (Kaval Mustafa Eke).

-Erzurum'dan çıktım üç oldu yolum / Türkmeni (Bağlama Necmi Kiran - Kaval Mustafa Eke).

-Kerem der ki dağ üstünde dağ olmaz / Kesik Kerem (Bağlama Necmi Kiran-Kanun Mahmut Nedim Karadağlı).

-Karalar giyinmiş yasta mı başın/ Ağıt/Türkmeni.

-Kuyunuzda kendirem (Zerye) / Kavgalı Türkü.

Bu eserlerden Âşık Sefâî'nin derlediği ve Kısas'ta Eba Müslim Horasani askerlerinin yürüyüş müziği olarak bilinen saz ağırlıklı "Cezayir" ezgisi, aslına sadık kalınarak Sayın Necmi Kiran tarafından aranje edilmiş ve ilk defa dinleyiciye sunulmuştur.

Sayın Necmi Kiran CD kitapçığının ön sözünde bu albümün hazırlanma amacını; "Bu albüm çalışması Kısas'ın gizli kalmış müzik kültürü birikimi üzerine oluşturulmuştur. Kısas'ın etkileşim bölgelerinin izlerini de bulacağınız bu

çalışmada bizlere düşen ise, Kısas'ın müzik kültürünü bir nebze de olsa, aslına sadık kalınarak, günümüz müzik zevki, yorum ve tekniklerinden yararlanma kaygımızla, bugünün ve geleceğin kuşakları ile paylaşmak adına projelendirmek olmuştur" cümleleriyle dile getirmiştir.

Başta, albüme sesiyle ruh veren ve gönül telimizi titreterek ruhumuzu gıdalandıran değerli dostum Âşık Sefâî'ye "nefesine sağlık" diyorum.

Bu güzel ve kalıcı albümü bizlere ve gelecek kuşaklara aktarma fikrinden hareket ederek faaliyet programlarına alan başta Kültür ve Turizm Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü'ne ve Genel Müdür Sayın Doç. Dr. Murat Salim Tokaç'a, sanat yönetmenliğini yapan Sayın Necmi Kiran'a, CD'ye katkıda bulunan tüm saz sanatçılarına ve emeği geçen herkese şükranlarımı sunuyorum.

Bu vesileyle yeri gelişmişken bir konuyu da gündeme getirmek istiyorum. UNESCO tarafından 2016 yılında "Yaşayan İnsan Hazineleri Kültür ve Musiki Ödülü"ne layık görülen Âşık Sefâî'nin bir balmumu heykelinin sanata ve sanatçıya bir vefa örneği olarak Şanlıurfa İbrahim Tatlıses Müzik Müzesi'ne konulmasını Büyükşehir Belediye Başkanımız Sayın Nihat Çiftçi'den istirham ediyorum.

Geleneksel Urfa Evi Damında Kurulu Taht

Geleneksel Urfa Evlerinde Dam Üstü Keyfi...

Misbah HİCRİ

Emekli Öğretmen

Şair - Eğitimci

misbahhicri@hotmail.com

Dam üstü ile ilgili yazılmış türküleri duydukça, yeni bir ufuk açılır gözlerimin önünde. Türkü sözleri yaşamımızın kendisidir. Yaşamın içinden alınmadır. Yaşadıklarımız, yaptıklarımız, düşündüklerimizdir. Dam üstündeki yaşamın türkülerde seslendirilmesini, acı-tatlı sevdaların sesli dile gelmesi olarak hep algıladım.

“Dam üstünde çul serer/bilmem bu kimi sever/bunun bir sevdiği var/günde on çeşit giyer.”

Bazen de söylenilmeye cesaret bulamayan sözler; sessiz, suskun yüreğin bir köşesinde durur, yakar bir köz ateş olur, suyun söndüremediği...

Konu “dam üstü” olunca çocukluğumuzun, gençliğimizin yaşanmış anıları, sitayişle bahsettiğimiz o güzellikler bir film şeridi gibi geçer gözlerimizin önünden, ister istemez. Çekilmez, kahrolası bunaltıcı sıcaklarda, teknolojinin “t”sinden yoksun olduğumuz zamanlardı. Ancak yine de eğlencemize diyecek yoktu.

“Dam üstü”, sıcak çöl iklimine karşı, “hayat” dediğimiz avlulu evlerin içindeki yaşamın merdivenle dama çıkılmasıydı. Bir yaz boyu akşamdan sabaha kadar kullandığımız düz biçimdeki dam üstleri bunaltıcı sıcakların referansıdır. Bağa, bahçeye çıkamayanların kendine göre kurduğu düzendir.

Özellikle yaz aylarında bunaltıcı sıcakların basmasıyla dam üstleri, geceleri bir yaşam tarzı olur. Dağların gölgesi şehrin üstüne düşünce, dam üstlerinde bir hareketlilik başlardı. Genç kızlar, gelinler, annelerin uğraşı gözlenir. Damların üstü toprak ise sulanır, süpürülür, beton ise yıkanır ki günün betona işlenmiş sıcaklığı bertaraf edilsin. Çul serilir, minderler indirilir, yastıklar dizilir. Yoksulluk denilse de adına, kanaat edilen yıllardı. Akşam, baba işten dönerken yolda bir de bir parça buz almış, suyun, ayranın içine atılmışsa o akşamın-gecenin keyfi bir başka olurdu.

Yazın dam üstüne taşınmak başlı başına ev içi bir uğraş, küçük bir göçtü.

Akşam yemeği hazırlıkları dam üstünde yapılır. Damlara kurulan tahtlara yataklar taşınır. Yemek, derken ardından çay, kahve keyfi başlar. Sıcacığın hararetini dindirmek için dinmek bilmeyen bir su istemi hep yenilenir. Gece yaralarına kadar koyulaşan sohbetlerde hep tatlı ve serin bir hava esintisi aranır. Günün yorgunluğunu atmak için kıyafet değiştirilir. Geceyi süsleyen, bir beyaz zıbın ya da çubuklu pijama geleneği hep dam üstünde kendini gösterir.

Ya o radyo keyfi... Komşuda, terasta bir dam boyu uzatılmış tellerle çalışın radyonun hisiltıları arasında türküler gürül gürül işlerdi yüreğimize...

Dam üstünden görebildiğin bütün yıldızlar sinende parıldar. Ayın ağıllı senin gözlerindir. Saman yolunda yürür, Ninemden yaz gecelerinde “Samanyolu efsanesini” dinlerdik. Bilir misiniz bu Samanyolu’nda neler olmuş. O yıl müthiş bir kar yağmış. İnsanlar arasında yetmez hayvanlar arasında bir kıtlık başlamış. Köyün ağasının da sa-

Şahapzade Bakır Evi Damından Avluya Bakış

manlığı dolu saman imiş... Köylüler de, hayvanları da ağanın hiç umurunda değilmiş. Köylüler ne yapıp yapıp o samandan getirip hayvanlarını yemlemleri gerekiyormuş. Köylüler ağanın samanlığını delip kendi ağıllarına saman taşımışlar. Saman taşıdıktan sonra, bir de bakmışlar ki saman taşırken hep yere dökülmüş. Dökülen samanlar onların götürdüğü yeri belli ediyormuş. Köylüler oturup Allah'a yalvarmışlar. "Ya Rabbi yarın gün doğumunda bizim bu ayıbımız meydana çıkacak, bizi bu ayıptan ancak sen kurtarırısın." demişler. Allah da onların duasını kabul etmiş ve saman yolunu gökyüzüne kaldırmış.

Efsane nerede ne zaman bitti bilinmez, biz çoktan gökyüzüne kanatlanmış derin rüyalara dalmıştık. Gözler karanlık nedir bilmez. Geceler ki pırl pırl akardı sinemize.

Dam üstü günlerin tadı anlatmakla bitmez. Sevgilerin yaşandığı, hasretlerin dile geldiği, komşuların gözleri ile birbirine misafir olduğu yerlerdir. Tüm komşular bir ev gibidir. Kimse kimsenin yaşamını yadırgamaz. Kimsenin komşusunun hakkında yanlış bir düşünceye girmesi söz konusu bile olmaz. Dam üstüne bir gölgenin düşmesi çoğu insanın tetikte olması demektir.

Kimi komşular birbirlerinin suç ortaklıklarını bile yaşarlar. Her ne kadar kurulu tahtalar etrafına kendir sapından örülü "çit" denilen bir muhafaza, "cibinlik" denilen sivrisineklere karşı koruyucu,

beyaz "amerikanbezi" veya "kehkê-bezi" denilen, bezlerden veya izardan bez geriliyorsa da, bazı hareketler, sesli konuşmalar komşu tarafından hemen duyulur ama bir ömür sır olarak saklanır. Gündüzün yakan sıcaklığı, gece kırılmaya başlayınca, gizli gölgeler dolunay'ın azizliğine uğrarlar.

Elbette dam üstü yaşamını bugünkü apartmanla kıyaslamak mümkün değil. Apartman yaşamındaki komşu ilişkileri tatsız tuzsuz... İlgisizlik, tanımazlık, neme lazımcılık sürüp gitmekte... Ataların "ev alma komşu al" sözü ne kadar doğru sözdür.

Çocukluğumuzun derin uykularında uyanmak istemediğimiz dam üstünün keyfini, şimdiki binaların balkonlarında bulamamanın sıkıntısını yaşıyoruz. Apartman yaşamının doğayla bağlantısı ancak bir tatil gününde şehrin dışına çıkmak ya da şehir merkezindeki bir parka gitmekle kurulabiliyor. Oysa dam üstleri özgür bir toplumun yaratılmasının temel öğretileridir bana göre. Gökyüzünün boşluğunu görebildiğince düşünmekte özgürsünüz. Özerk bir bölge diye adlandırabilirsiniz. Çünkü dam üstünden gökyüzüne kadar gözün alabildiğince senin gözlerinin hakkı...

Apartman içindeki fazladan bir eşya, balkondaki bir fazlalık hemen sizleri rahatsız eder, göz estetiğinizi bozar. Hâlbuki dam üstündeki eşyalar o göğün boşluğu altında sizlere görün-

mez bile. Hele dam üstünde uzaklardan gelen "Akşamlar oldu gene/Çıralar yandı gene/Al yüzlü ceylan gözlüm/Aklıma düştü gene" hoyratı, yalnızlığın hüznünü duvarlar arasından ziyade yüreğinizde duyarsınız.

Dam üstünde sabah ve akşamüzeri kuş uçurmak olduğu kadar onları sulamak, yemlemek kafeslerinden dışarı salmak, gökyüzüne uçurup, kanat çırpmasını, takla atmasını sağlamanın keyfi ve tadı anlatılır gibi değildir. Bir de kadınların çamaşır yıkayıp dam üstündeki germeç ağacı desteğiyle tel üzerinde kurmaya asmaları ayrı bir renkli tablodur.

Dam üstünde koyulaşan gece sohbetslerinde insanlar yeni dünyalara keşfe çıkmış gibidir. Gökyüzü sizin dilinizden çıkan kelime ve isimlerle şekillenir. Kimi zaman tarihsel bir perspektif çizer, kimi zaman gökyüzünü keşfe çıkmış bir bilim adamı edasıyla, fırlatılan uyduları konuşur, astronomların yaşamalarını duyarsınız. Dam üstü keyfi yanında bir de damdan düşmeler var ki sormayın.

Yağmurlar çiselemeden, güz rüzgârları esmeye başlayınca damlardan inilmeye başlanır. Yazlığa çıkmışların dönüşü gibi, evlerin önce eyvanlarına sonra kab odalarına çekiliriz.

Urfa ve Ekmek...

Mehmet Sadık ALİCAN
Şair-Araştırmacı-Fotoğrafçı
mehmetali_can6363@hotmail.com

Çocuk Urfa'nın daracık sokaklarında yürürken yerde bir parça ekmek gördüğünde kaldırıır üç defa öper başına koyar, bir ucundan azıcık ısırır ve ekmeği yüksekçe bir duvarın üstüne bırakır. Böyledir Urfa'da ekmeğe olan saygı.

"Nan"dır ekmek. Aşka dair tariflerin en güzelleri ekmekle anlatılır. "... Ekmeğimi böldüm de yedim."(1), "ve sen her şafak, nan gibi aklımdasın."(2)

*Ve ekmeğin bir gün bize küsecek...
"Duz ekmeğe
Kattılar duz ekmeğe
Neçe gözler tutmadı
Hor bahtı duz ekmeğe"(3)*

Henüz buzdolabının evlere girmediği vakitlerde "tel dolap" kullanılırdı. Yemekler birkaç gün saklanamazdı. Ekmek ise çok kıymetliydi o yıllarda! Ekmek kırıntılarından döğmeç yapılırdı, ara öğün veya ana öğün olarak yenilirdi. Yenmeyecek kadar bayatlamış ekmekler ise biriktirilip hayvan besleyenlere götürülürdü.

Ev ekmeği yapılırken ekmek aşısı için hamur doğranırdı (en doğal makarna) sonra ekmek aşısı ve hamırlı yapılırdı. Ekmek tatlısı yapılırdı (fakir şıllığı). Frenk suyu ekmeğe sürülür, üstüne isot serpilirdi varsa içine yeşillik koyulur fakir kıymalısından karın doyurulurdu.

Rivayete göre; Hz. İbrahim'in (A.S.) çok malı vardı. Allahutaala'ya,

"Ya Rabbi bu kadar malın şükürünü eda edemiyorum lütfen birazını al" diye dua eder. Allahutaala "Öyleyse ekmeği ayakta ye ya İbrahim" diye vahy eder. Hz. İbrahim ekmeği ayakta yemeye başlar. Fakat kırıntılar dökülmesin diye boynuna mendil bağlar. Böylece kırıntılar mendile dökülür. Hz. İbrahim (A.S.) malı daha da çoğalır. Yine Allahutaala'ya dua eder. Allah (C.C.) "Sen ekmek kırığına hürmet ettiğin sürece ben senden malımı azaltmam ya İbrahim" der. Urfa'lı bu kıssalarla bakar ekmeğe.

Et ne kadar arık olsa üstüne ekmek yaraşır

Sofra toparlanırken nine, sofradaki ekmek parçalarını toplatıp, daha sonra "döğmeç" yapmak üzere ekmeğe koyar, kırıntılarını ise sofraya cemaatiyle birlikte yerler. "Nine niye böyle yapıyoruz?" diyen çocuğa nine; "Oğlum ne'mete (nimete) hor bakan kör olur" der!

"Ekmekçi kadın ekmek yapardı ben çocukken

Hamuru gizli gözyaşıyla yoğururdu ekmek yaparken.

Ekmekçi kadın ekmek yapardı ben çocukken

Çilelerini sererdi yufkaları açarken.

Ekmekçi kadın ekmek yapardı ben çocukken

Acılarını ateşe atardı ekmeği pişirirken"(4)

Ekmek nimetin en büyüğüdür. Ekmek "han evin" harap olmaması için kıymet bilinen en büyük değerlerdendir!

Biri kötü bir rüya gördüğünde uya-

Şanlıurfa'da Fırın Ve Tırnaklı Ekmek

nınca aklına ilk gelen şey o sabah sıcak ekmeği dağıtmak olur. Çünkü ekmeğin nimetlerin en büyüğüdür paylaşılmalıdır ki, kötülüklerin önüne geçilebilsin.

Urfa'da Cuma geceleri (Perşembe akşamı) sıcak ekmeğin çıkarılması geleneği devam ediyor. Her Cuma gecesi öncesi ikinci namazından sonra hayır için ekmeğin dağıtılmak isteyen kişi fırına siparişini verir, fırıncı küncülü (susamlı) ve şekerli ekmeği yapıp sipariş sahibine gönderir veya talimat üzere çırağına dağıtır.

Ekmeğin-Fırın ve Fırıncılığın Tarihi

"Ekmeğin tarihine göz attığımızda medeniyetlerin tarihi kadar eski olduğunu görürüz. Ekmeğin, insanoğlunun bilinen en eski, en temel ve önemli gıda maddesidir. Kabul gören en eski hikâyeye göre, ateşin bulunuşunun ardından ilk insanlar su ile ıslatılmış kendi haline bırakılmış buğday kırmasında gözeneklerin meydana geldiğini görmüşler. Gözenekli kütleyi sıcak taşlar üzerinde pişirdikleri zaman lezzetinin iyi olduğu ortaya çıkmıştır.

Ekmeğin tarihi kuşkusuz yabancı buğday ve arpanın tarihi ile başlamıştır. Tarih öncesi devirlerde ateşin bulunması ve tarım toplumuna geçiş, beraberinde bazı mesleklerin de doğması

sonucunu doğurmuştur. Bunlar arasında da fırıncılık da mevcuttur.

Eski Mısır, Antik Yunan ve Roma İmparatorluğu dönemlerinde buğday ticaretinin yoğunluğu ile bağlantılı olarak ekmeğin yapımı ve fırıncılık ayrı ve önemli bir değere sahip olmuştur. Ticari fırınların yapılmaya başlandığı M.Ö. 500 yılından sonra ekmeğin kabarması için bazı karışımlardan istifade edilmeye başlandığı anlaşılmaktadır. Bunlardan bir tanesi şıraya karıştırılmış dardan yapılan ve uzun zaman saklanabilen bir karışımdır. Bir diğeri buğday kırması ile beyaz şıradan yoğrulmuş ve üç gün kadar bekletilen bir hamur, maya olarak kullanılmıştır.

Fırıncılar yıllar boyu ekmeği ka-

bartmak için fermantasyona bağlı kalmışlar. Bir önceki hamurdan alınan hamurla aş yapılarak kullanılan ekşi hamur metodu, gün geçtikçe özelliğini yitirmekle birlikte bazı bölgelerde halen uygulanmaktadır.

Fırıncı, geleneksel yöntemlerle ya da modern tekniklerle çalışan, hazırlanan ekmeğin pişirilmesi ve piyasaya sunulması ile uğraşan mesleği icra edenlere verilen isimdir. Fırın, bu anlamda yiyeceklerin pişirilmesi için gereken bir araç olmanın yanında, ticari olarak ve unlu mamullerin üretilip satılması ile uğraşan mesleğin ve ticaret-hanenin adıdır. Ekmeğin tarihi 8 bin yıl öncesinden; insanların hububatı taşlar arasında kırıp ufaladığı, sonra

Marangoz Halil Arkat Usta

da bunlara su katıp elde ettiği hamuru yassı bir kaya üzerine yayarak ateşte pişirdiği günlere kadar uzanır. İkel insan topladığı hububatı ufalardı, aksi takdirde ne çiğneyebilir ne de yumuşatmaksızın sindirebilirdi. Ekmekçiliği ve fırıncılığı ilk geliştiren insanların, bir dizi deneme yanılma sürecinden geçtiği kesindir. Yunanistan'da ve Roma İmparatorluğu'nda ekmek zamanla halkın başlıca gıda maddesi haline geldi. Zamanla birçok toplulukta, pişirilen ekmeğin çeşidine göre Fırıncı Loncaları kurulmaya başladı. Loncalar dürüst fırıncılara kol kanat geriyor, hem de topluluk içinde statü kazandırıyor. Bir fırıncıya zarar veren, belaya davetiye çıkarmış sayılırdı. Loncanın kurallarını çiğneyen bir fırıncı ise uluorta kırbaçlanır, sokaklarda süründürülür ya da ömür boyu meslekten men edilirdi. Gramajının altında ekmek sattığı ortaya çıkan bir fırıncı için bu cezalardan kaçış yoktu." (5)

Urfa Ekmek Fırınları

Hekimdede Mahallesi'ne giden soğuk başında yer alan kabaltının içindeki küçücük dükkânında yedi yaşından beri öğrendiği mesleği olan, ekmek küreği üretimini devam ettiren Halil (Arkat) Ustayı, 7 yaşında iken annesi Marangoz Mehmet Ocakoğlu'nun yanına çırak olarak yerleştirmiş. Annesinin 7 yaşında onu ustaya teslim ederken "al eti senin kemiği benim, öğret, öğlumu yetiştir, meslek sahibi olsun" demiş. Şu an 72 yaşındaki Halil Usta, önceleri ustasının yanında çalışmış işi öğrenmiş sonra kendi dükkânını açmış ve 65 yıldır mesleğine devam ediyor. Halil Usta çıraklık döneminde 1950'ler-

de Urfa'da beş-altı tane fırın olduğunu belirtiyor. Halil Karakaş, Mehemed Usta, Hasan Usta (Ocakoğlu), Sarayönü'nde Ziya Emmi, Baklavacıgil, Eyyübiye'de parkın karşısında Hacı Eyyübün Fırınının en eski fırınlar olduğunu tırnaklı ve açık ekmek yapıldığını anlatıyor. Halil Usta eski zamanlarda, çarşıdan ekmek alınmasının ayıp sayıldığını, namazdan çıkarların ekmek alınca mahramasına (mendiline) saklayıp öyle evine götürdüğünü, fırınlara çok fazla tepsi gönderilmediğini, daha çok çömlek gönderildiğini, çömleğin ise biraz ağa işi olduğunu, çömleği de her fırının iyi pişiremediğini, şatırların (pişirci) birer aşçı gibi olduğunu belirtiyor. Herkesin işini düzgün yapması gerektiğinin ahlaki önemini vurguluyor.

Halil Usta ekmek küreklere gürgen ağacından yaptığını, gürgen ağacı olmazsa fırında eğileceğini, bu ağacın kerestesinin Sibirya'dan geldiğini Bursa'nın İnegöl ilçesinde biçildikten

sonra iki santim kalınlığında kendisine geldiğini, kendisinin de dükkânda kürek imalatını gerçekleştirdiğini anlatıyor. Küreği zımparalayıp, tutkallayıp, macunladığını; ardından sapına da zımpara ve macun yaptığını belirtiyor. Yurtiçinde 81 ile satış yaptığını, yurtdışına da ihracat yaptığını, Kuzey Irak, Almanya, Kıbrıs, Çin, Japonya, Amerika gibi ülkelere de kürek satışı yaptığını belirtiyor.

Halil Usta, eski günlerin bir başka olduğunu, eskiden insanlar arasında güvenin altın gibi olduğunu, şimdiki insanlar arasında güven kalmadığını, birinin diğerini nasıl çarpabilirim, cebindeki parasını nasıl alabilirim, derdine düşmüş olduğunu üzülen izlediğini anlatıyor. Eskiden sabah 07.00'de iş başı yapıldığını, akşam da 19.00'de işten çıktıklarını, şimdi kimsenin çıraklık yapıp meslek öğrenmek istemediğini, şimdiki gençlerin televizyondan ve internet başından kalkmadığını söyleyen Halil Usta, Urfa'nın dünyanın en güzel şehirlerinden biri olduğunu, şimdi binlerce fırın olmasına rağmen meslekte eski neşenin kalmadığını belirtiyor.

SONNOTLAR

- 1-Nil Burak Şarkı sözü.
- 2-İbrahim Sadri Şiiri.
- 3-Kerkük Hoyratı.
- 4-Mehmet Sadık Alican Şiiri.
- 5-Toprak Mahsülleri Ofisi resmi Web Sitesi

Şanlıurfalı Sualtı Fotoğraf Sanatçısı Bülent ŞELLİ

1974 yılında Şanlıurfa'da doğan Bülent Şelli, ilköğretimi Şanlıurfa'da, orta-öğretim, lise ve üniversiteyi İzmir'de tamamladı.

Bülent Şelli'nin sualtına olan ilgisi çocukluk yıllarında izlediği Cousteau belgesellerine dayanmaktadır. 1996 yılında tüplü dalışa (Scuba) başladı. Ve yine aynı yıl Dokuz Eylül Üniversitesi Sualtı Topluluğunun kurucuları arasında yer aldı. Sualtında gördüğü güzellikleri daha çok kişiyle paylaşma isteği onu fotoğraf çekmeye itti. Asıl mesleği spikerlik olmasına rağmen bir tutkuya dönüşen sualtı fotoğrafçılığı, onu, 2009 yılında "İmbat Sualtı Görüntüleme Merkezi"ni kurmaya kadar götürdü. Bu çatı altında sualtı fotoğraf eğitimleri, ünlü fotoğrafçılarla atölye çalışmaları, sualtı foto safarileri, sergiler, fotoğraf sunumları gibi birçok etkinliğe imza attı. Ege Denizi, Akdeniz, Marmara Denizi, Kuzey Kıbrıs, Kızıldeniz, Ürdün, Malezya, Endonezya, Florida ve Meksika'da fotoğraf için dalışlar yaptı. Uluslararası Marmara Sualtı Görüntüleme Yarışması ve Altın Palet Sualtı Görüntüleme Tür-

kiye Şampiyonası gibi prestijli turnuvalarda birincilik, ikincilik ve üçüncülük olmak üzere bir çok derece elde etti.

Katıldığı birçok karma serginin yanı sıra üç kişisel sergi açtı. İlk kişisel sualtı fotoğraf sergisini Nisan 2013'te İzmir Sanat Galerisi'nde, ikinci kişisel sualtı fotoğraf sergisini Mayıs 2015'te İstanbul Fototrek Galerisi'nde, üçüncü kişisel fotoğraf sergisini Şubat 2016'da İstanbul Memorial Sanat Galerisi'nde açtı. 2017 yılında ilk kitabı "Seferihisarın Sualtı Dünyası" yayımlandı. 2012 yılından beri Olympus marka elçisidir. Kamu ve özel kurumlar için sualtı fotoğraf projeleri de hazırlayan Bülent Şelli, profesyonel fotoğraf yaşamına İmbat Sualtı Görüntüleme Merkezi çatısı altında devam etmektedir.

Halfeti Merkez Mahallesinde yarısı sular altında kalan Ulu Camii

Su Altında Yatan Tarih; Halfeti

Bülent ŞELLİ
Sualtı Fotoğrafçısı
imbatsualti@gmail.com

Halfeti için tarihindeki önemli dönüm noktalarından biri GAP olmuştur. Proje kapsamındaki Birecik Baraj Gölü nedeniyle ilçenin neredeyse yarısı su altında kalmıştır. Hititler, Asurlular, Babiller, Persler, Romalılar, Bizanslar, Sasaniler, Eyyübler, Selçuklular, Memlûklüler, Osmanlılar gibi birçok devletin egemenliği altında geçen yaklaşık 4000 yıllık tarihin önemli bir kısmı da Merkez Mahallesi, Çekem Mahallesi, Savaşan Köyü, Rumkale gibi tamamen veya kısmen su altındadır.

Bundan böyle eski ve yeni olarak adlandırılacak iki Halfeti olmuştur. 1999 yılında Birecik Barajı'nın tamamlanmasıyla Karaotlak mevkisine taşınan "Yeni

Halfeti", 2000 yılından itibaren baraja su tutulmasıyla sular altında kalan "Eski Halfeti". Tarihi eserlerin büyük çoğunluğu arkeolojik çalışma bile yapılamadan suya gömülmüştür. Bu durum Şanlıurfa'nın kültür mirası ve turizm potansiyeli için kayıptır. Öte yandan oluşan baraj gölü ise yöre insanı için yeni bir turizm potansiyelinin kapısını aralamıştır. Su üstünde kalan tarihi dokuyla birleşen Birecik Baraj Gölü görsel bir şölen sunmaktadır. Bu muhteşem manzarayı görmek için Halfeti'ye gelen turistler gölde tekne gezintisine de çıkmaktadırlar. Böylece tekne turları, yörenin önemli gelir kaynaklarından biri haline geldi.

Böylesine bir su kütlesi yöre halkı-

nın su sporlarıyla da tanışmasına vesile oldu. Baraj gölünde su sporları şenlikleri düzenlendi. Su kayağı, jetski yarışmaları yapıldı. Su sporlarının en çok ilgi göreni ise dalış aktiviteleri oldu. Suyun altında yatan tarih, dalgıçlar ve sualtı görüntülemeciler için çok cezbedici bir ortam barındırmaktadır. Camiler, mezar taşları, lahitler, tarihi binalar ve ağaçlar eşine çok az rastlanacak bir atmosfer oluşturmuştur. Fakat bölgede dalış yapanlar bunu kişisel imkânlarıyla gerçekleştirilmektedir. Hâlâ tam teşekküllü bir dalış merkezi bulunmamaktadır. Bu nedenle dalış turizmi gelişmemiştir. Oysa göldeki sualtı dünyası sadece yerli dalgıçlar için değil yabancı dalgıçlar için de bir cazibe merkezidir.

Merkez Mahallesi'nde yarısı sualtında kalan Ulu Cami ve sualtındaki ağaçlar etkileyici manzaralar sunmaktadır. Çekem Mahallesi'ndeki cami ve mezarlıklar ise dalış esnasında sizi farklı boyutlara taşımaktadır. Caminin çöken kubbesinden içeri doğru süzüldüğünüzde bir zamanlar orada ibadet edildiğini düşünmek ve sonrasında tarihi mezar taşlarının üzerinden geçerken yüzeyden usul usul mezar taşları-

nın kavuklarına vuran güneş ışığı, zaman tüneline geçiyor hissi vermektedir. Savaşan Köyü'nde minaresi su üstünde kalan cami bölgenin sembollerinden biri hali gelmiştir. Tamamen sualtında kalan caminin binasına dalıp minareye doğru yukarı baktığınızda muhteşem manzara sizi etkisi altına almıştır bile. Rumkale ise tüm heybetiyle doyumsuz seyir zevki verirken sualtındaki yerleşimler ve lahitler ise ayrı dün-

yalara açılan kapılardır.

Suyun altında yatan bu hazine bir an önce dalış turizmine kazandırılmalıdır. Tabi ki ilk önce alt yapı gelmektedir. Bölgede her türlü teknik donanımına sahip bir dalış merkezine ve bu merkezi idare edecek tecrübeli dalış eğitmeni ve rehberlerine ihtiyaç vardır. Yerli ve yabancı dalış turizminin gelişmesi sadece Halfeti için değil Şanlıurfa için de turizmde yeni ufuklar açacaktır.

Çekem Mahallesi'nde Osmanlı Mezarlığı

Çekem Camii Su Altında Kaldıktan Sonra Çöken K ubbe

Savaşan'da Sualtında Kalan Köy Camisi

Merkez Mahallesine Su Altından Bakış

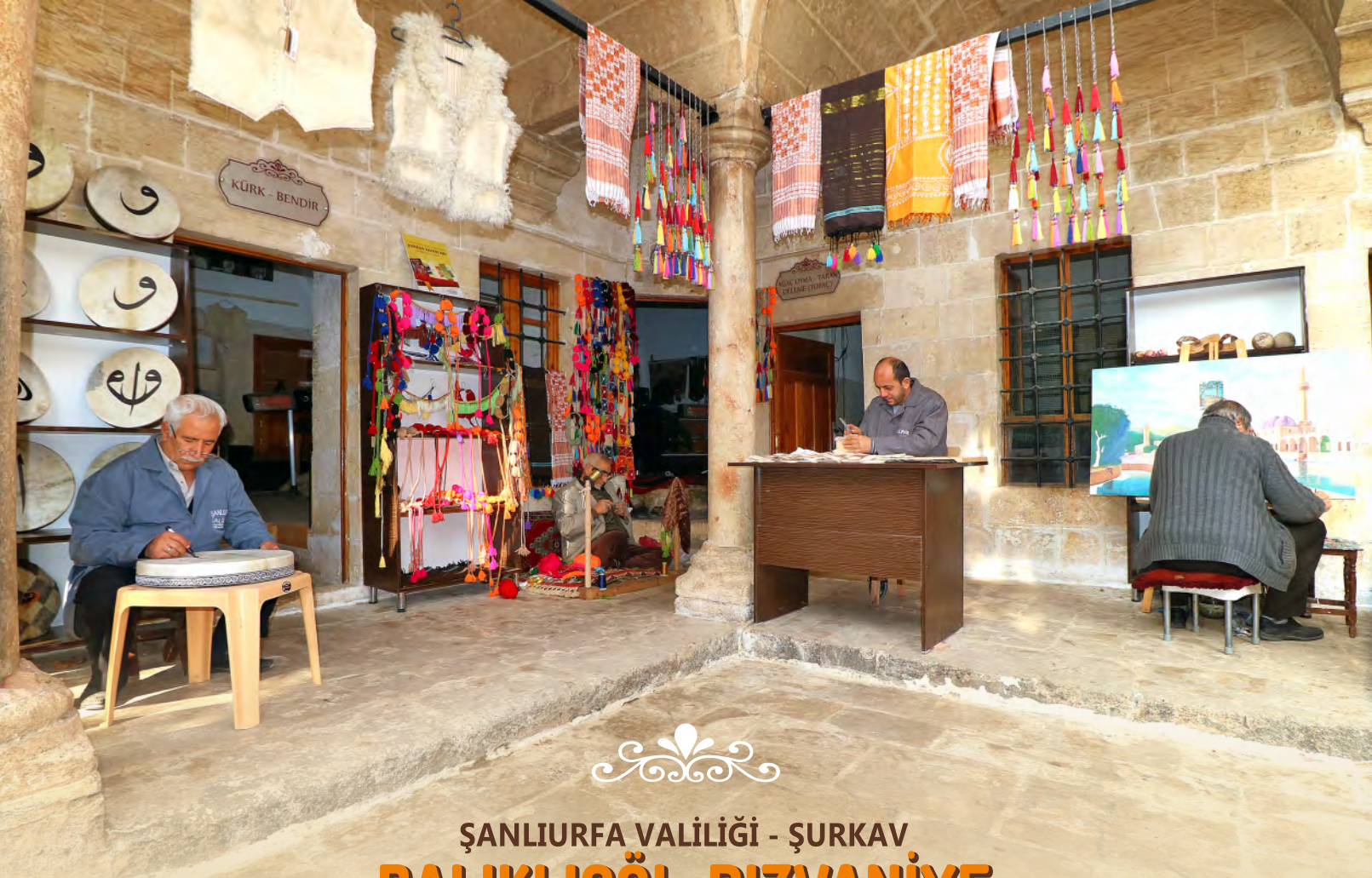
Çekem Mahallesiinde Osmanlı Mezarlığı

Mezar taşı ve dalgıcın eşine ender rastlanacak buluşması

İkinci güneşinin vurduğu mezar taşı etkileyici bir atmosfer oluşturuyor

ŞANLIURFA VALİLİĞİ - ŞURKAV
BALIKLIĞÖL-RIZVANIYE
El Sanatları Külliyesi

Geleneksel El Sanatları Yeniden Canlanıyor

Osmanlı Dönemi Rakka Valisi Rızvan Ahmet Paşa tarafından H. 1149 (M. 1736) tarihinde yaptırılmıştır. Külliye; Rızvaniye Camii avlusunu çevreleyen önleri revaklı medrese odalarından meydana gelmiştir. Rızvaniye Camii ve Medresesi 1992-93 yıllarında Şanlıurfa Kültür Eğitim Sanat ve Araştırma Vakfı (ŞURKAV) tarafından restore edilmiştir. 2017 yılında Rızvaniye Vakfı tarafından ŞURKAV'a tahsis edilmiş olan bu külliye **Balıklıgöl-Rızvaniye El Sanatları Külliyesi** olarak yeniden işlevlendirilmiştir.

Balıklıgöl-Rızvaniye El Sanatları Külliyesinde Yer Alan El Sanatları

Ney	Nakkaşlık	Tesbih	Kazaz	Naccarlık
Keçe	Bez Dokuma	Sahaf	Filografi	Takı Tasarımı
Tezhip	Bez Bebek	Topaç	Kalemkar	Ahşap Tarak
Kaligrafi	Kanaviçe	Ebru	Hüsn-i Hat	Bendir - Kürk

Halil'ür-Rahman Gölü Civarı Eyyübiye / Şanlıurfa

ŞANLIURFA VALİLİĞİ - ŞURKAV HALİL'ÜR-RAHMAN KÜLTÜR SANAT KÜLLİYESİ

Halil'ür-Rahman Kitaphanesi, Şanlıurfa Dijital Tanıtım Salonu,

Şanlıurfalı Hattatlar Salonu, Sunum ve Sergi Salonu

"Halil'ür-Rahman Kültür Sanat Külliyesi", Halil'ür-Rahman Gölü (Balıklıgöl)'nün kuzey-batı köşesindeki bahçe içinde yer almaktadır. Geçmiş yıllarda taziye evi olarak faaliyet gösteren bu mekân, ilimizde taziye evlerinin artmasıyla işlevini kaybedince, Şanlıurfa Valiliği-ŞURKAV tarafından tadilatı yapılarak, 2017 yılı Ekim ayında Kültür ve Sanat Külliyesi olarak hizmete açılmıştır.

Şanlıurfa'nın önemli inanç ve turizm mekânlarının yanı başında Halil'ür-Rahman Gölü (Balıklıgöl) kuzey kenarına bitişik olan Kültür Sanat Külliyesi içerisinde yer alan;

"Sergi ve Sunum Salonu"nda, belirli aralıklarla değişen resim ve fotoğraf sergileriyle kültürel amaçlı sunumlar yapılmaktadır.

"Şanlıurfalı Hattatlar Salonu"nda, Şanlıurfalı Hattat Behçet Arabî'nin çeşitli mekânlarda olan hat eserleri toplanarak bakım ve onarımları gerçekleştirilmiş, günümüz hattatlarının eserleriyle birlikte daimi olarak sergilenmektedir.

"Halil'ür-Rahman Kitaphanesi"nde, öğrencilere yönelik kitap okuma programları dışında okur-yazar buluşmaları, yazarlık eğitimleri, sanat çalışmaları ve çeşitli eğitimler yapılmaktadır.

"Şanlıurfa Dijital Tanıtım Salonu"nda, Şanlıurfa'nın önemli ören yerleri ile kültür ve turizm varlıklarının 360°'lik görüntülerinin sanal ortamda gezilebildiği kiosklar ile tanıtıcı materyaller yer almaktadır. Tanıtım Merkezi, Kitaphane içerisinde hizmet vermektedir.